Pápai Biblikus Bizottság
Szentírásmagyarázat az Egyházban

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a http://www.ppek.hu internetes címet.

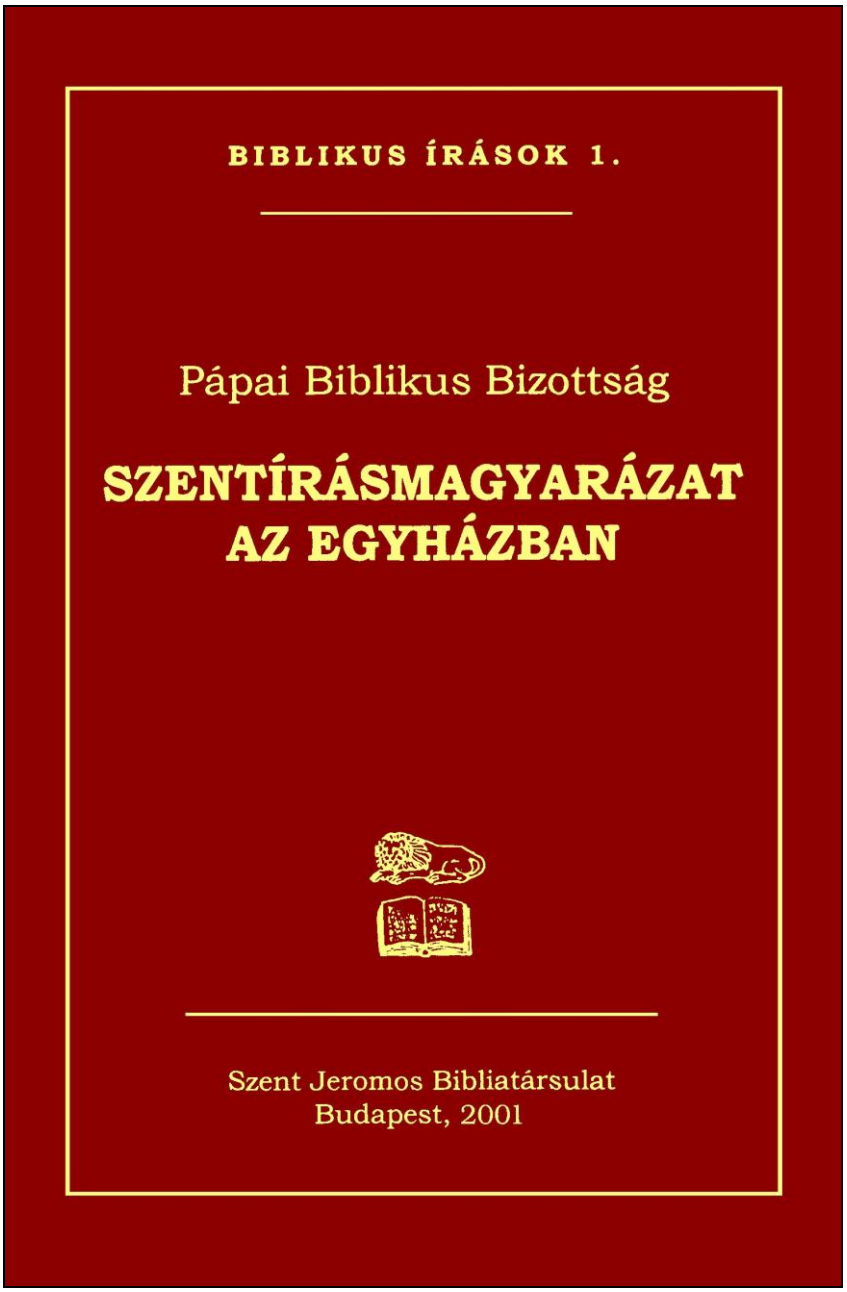

Impresszum

Pápai Biblikus Bizottság
Szentírásmagyarázat az Egyházban

Vatikáni dokumentum

Az eredeti mű címe:
Päpstliche Bibelkommission:
Die Interpretation der Bibel in der Kirche
Libreria Editrice Vaticana

Fordította: Székely István

A fordítást ellenőrizte: Tarjányi Béla

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 2001-ban jelent meg a Szent Jeromos Bibliatársulat kiadásában, a *Bibliai írások* sorozat első köteteként, az ISBN 963 85272 7 7 azonosítóval. Az elektronikus változat Tarjányi Béla professzor, a Társulat igazgatója engedélyével készült. A könyvet lelkipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerző tulajdonában marad.

Tartalomjegyzék

Impresszum ... 2
Tartalomjegyzék ... 3
Kísérő szavak a Biblikus Bizottság dokumentumához ... 5
Bevezetés ... 7
A) Az időszerű kérdések ... 7
B) A jelen dokumentum célja ... 8
I. A magyarázat során alkalmazott módszerek és megközelítési irányok ... 10
A) Történeti-kritikai módszer ... 10
1. A módszer történetéről ... 10
2. Alapelvek ... 11
3. A módszer leírása ... 11
4. Értékelés ... 12
B) Az irodalmi elemzés új módszerei ... 14
1. A retorikai elemzés ... 14
2. A narratív elemzés ... 15
3. A szemiotikai elemzés ... 17
C) A Szentírás hagyományon alapuló megközelítése ... 19
1. A kánoni megközelítés (»kánonkritika«) ... 19
2. Megközelítés a zsidó értelmezési hagyomány útján ... 20
3. Megközelítés a szöveg hatástörténete felől ... 21
D) Megközelítés a humán tudományok segítségével ... 23
1. Szociológiai megközelítés ... 23
2. Megközelítés a kulturális antropológia útján ... 24
3. Pszichológiai és pszichoanalitikai megközelítések ... 25
E) A Szentírás gondolatrendszertől függő megközelítése ... 27
1. A Szentírás megközelítése a felszabadítási teológia irányából ... 27
2. Feminista megközelítés ... 28
F) A Szentírás fundamentalista értelmezése ... 30
II. Hermeneutikai kérdések ... 32
A) Filozófiai hermeneutikák ... 32
1. Modern nézőpontok ... 32
2. Amit a hermeneutika nyújt az egzegézis számára ... 33
B) A sugalmazott Írás értelme ... 34
1. A szó szerinti értelem (sensus litteralis) ... 34
2. A lelki értelem (sensus spiritualis) ... 36
3. A »sensus plenior« ... 37
III. A katolikus magyarázat jellegzetességei ... 38
A) Magyarázat a bibliai hagyományon belül ... 38
1. Átvétel új jelentéssel (relecture) ... 38
2. Összefüggések az Ószövetség és az Újszövetség között ... 39
3. Néhány végkövetkeztetés ... 40
B) Szentírásmagyarázat az Egyház hagyományában ... 41
1. A kánon keletkezése ... 41
2. Az egyházatyák írásmagyarázata ... 42
3. Az Egyház különböző tagjainak szerepe az írásmagyarázatban ... 44
C) Az egzegéták feladata ... 45

1. Alapvető szempontok 46
2. Kutatás 46
3. Tanítás és oktatás 47
4. Publikációk 47
D) A szentírásmagyarázat viszonya a többi teológiai tudományágakhoz 48
1. Teológia és a bibliai szövegek előzetes megértése 48
2. Egzegézis és dogmatika 49
3. Egzegézis és erkölcsteológia 49
4. Eltérő nézőpontok és az együttműködés szükségessége 50
IV. Szentírásmagyarázat az Egyház életében 52
A) Aktualizálás 52
1. Elvek 52
2. Módszerek 53
3. Határok 53
B) Inkulturáció 54
C) A Szentírás használatáról 56
1. A liturgiában 56
2. A Lectio divina vagy szent olvasás 56
3. A lelkipásztori munkában 57
4. Az ökumenében 59
Záró következtetések 60

Kísérő szavak a Biblikus Bizottság dokumentumához

A Biblia tanulmányozása mintegy lelke a hittudománynak, mondja a II. Vatikáni Zsinat, XIII. Leó pápa szavaihoz csatlakozva (DV 24). Ez a tanulmányozás soha nem zárul le; minden kornak a maga módján újra keresnie kell a szent könyvek megértését. A szentírásmagyarázat történetében új korszakot nyitott meg a történeti-kritikai módszer. Ez új lehetőségekkel szolgál a bibliai szövegek eredeti mondanivalójának megértéséhez. Mint minden, ami emberi, úgy ez a módszer is a pozitív lehetőségek mellett veszélyeket rejt magában: az »eredeti« keresése arra vezethet, hogy az igét egészen a múltba helyezzük vissza, és többé ne a maga jelenvalóságában fogadjuk be. Oda juthatunk, hogy már csak a szó emberi mivolta látszik valóságosnak, és az emberi dolgok megértésére kidolgozott módszer képtelen megragadni Istent, a tulajdonképpeni szerzőt. Az ilyen »profán« módszernek a Szentírásra való alkalmazása joggal vitatható. De a hittudomány számára mindaz hasznos és értékes, ami segíti az igazság jobb megismerését és saját elképzeléseink kordában tartását. Ennek értelmében volt szükséges, hogy ez a módszer is részt kapjon a hittudományi munkában. Mindent át kell törni, ami látókörünket szűkíti, s ami akadályoz abban, hogy a pusztán emberinél messzebbre lássunk és annál többet halljunk. A vita, amely a történeti-kritikai módszer alkalmazásának határai és miléntje tekintetében keletkezett, még egyáltalán nem zárult le.

Ebben a vitában a katolikus Egyház tanítóhivatala több ízben is állást foglalt jelentős dokumentumok útján. Mindenekelőtt XII. Leó pápa rajzolt útjelzőket az egzegézis térképére 1893. november 18-án a *Providentissimus Deus* körlevéllel. A rendkívül magabiztos, sőt valósággal dogmatikusan fellépő liberalizmus korában meglehetősen kritikusan nyilatkozott, de nem zárta ki az új lehetőségekben rejlő pozitívumokat. Hozzá hasonlóan – ötven évvel később, a nagy katolikus egzegéták gyümölcsöző munkája nyomán – XII. Pius pápa 1943. szeptember 30-án a *Divino Afflante Spiritu* c. körlevelében már inkább bátorított az új módszereknek a Biblia megértése terén való gyümölcsöztetésére. A II. Vatikáni Zsinatnak az isteni kinyilatkoztatásról szóló konstitúciója, a Dei Verbum 1965. november 18-án mindezeket átvette, és megajándékozott azzal az irányadó szintézissel, amely egyrészt az egyházatyák teológiájából merített maradandó meglátásokra, másrészt a modern kor új módszereire épít.

Időközben az egzegétikai munka módszereinek választéka úgy kibővült, ahogyan az harminc éve még nem volt látható. Új módszerek és megközelítések ajánlkoznak, a strukturalizmustól a materialisztikus, a pszichoanalitikus, a felszabadítási egzegézisig. Másrészt új kísérletek is történnek az egyházatyák egzegétikai módszereinek visszanyerésére és a Szentírás lelki értelmezése új útjainak megnyitására. Ezért a Pápai Biblikus Bizottság kötelességének tartotta, hogy száz évvel a *Providentissimus Deus* és ötven évvel a *Divino Afflante* után ebben a jelenlegi helyzetben keresse és meghatározza a katolikus egzegézis helyét. Ez a Bizottság a II. Vatikáni Zsinatot követő újjáalakítása után nem a tanítóhivatal szerve, hanem olyan tudósokból álló bizottság, akik mind tudományos, mind egyházi felelősségükkel hívő egzegétákként állást foglalnak a szentírásmagyarázat lényeges kérdéseiben, s ebben magukénak tudják a tanítóhivatal bizalmát. Így jött létre ez a dokumentum. Megalapozott áttekintést nyújt a jelenlegi utak széles sokaságáról, s ezzel tájékoztatja a kérdezőket a különböző módszerek lehetőségeiről és határairól. Mindezt elénk tárva a szöveg arra a kérdésre keresi a választ, vajon hogyan ismerhető fel a Szentírás értelme, az az értelem, amelyben összekapcsolódik emberi és isteni szó, a történelmi valóság egyszerisége és az örök ige mindenkorisága, amely minden időben együtt van. A Biblia szava valóságos múltból érkezik, de nem csak múltból, hanem egyúttal Isten örökkévalóságából is. Isten örökkévalóságába vezet bennünket, de ismét csak az idő útján át, amelyhez múlt, jelen és

jövő is hozzátartozik. Hiszem, hogy a dokumentum a Szentírás megértéséhez vezető helyes útnak e nagy kérdésében valódi segítséget nyújt és előbbre visz. Magáévá teszi az 1893-ban és az 1943-ban kelt körlevél irányvonalát, s azt gyümölcsözően továbbviszi. Köszönetemet szeretném kifejezni a Biblikus Bizottság tagjainak türelmes és gyakran fáradságos küzdelmükért, amelynek révén fokozatosan létrejött ez a szöveg. Kívánom, hogy a dokumentum széles körben terjedjen el, hogy így hatásosan segítsen mélyebben magunkévá tenni Isten szavát a Szentírásban.

Rómában, 1993. év Szent Máté evangélista ünnepén

Joseph Ratzinger bíboros

Bevezetés

A Szentírás szövegeinek magyarázata ma is élénk érdeklődés tárgya és fontos viták színtere. Ezek a legutóbbi időben új vonatkozásokkal bővültek. Mivel a Bibliának döntő hatása van a keresztény hitre, az Egyház életére, valamint a keresztények és más vallások hívői közti kapcsolatokra, a Pápai Biblikus Bizottság felkérést kapott, hogy nyilatkozzék a szentírásmagyarázat ügyéről.

A) Az időszerű kérdések

A bibliamagyarázat nem korunk problémájaként merül fel, amint azt néha gondolják. Magában a Szentírásban olvashatjuk, hogy az Írás megértése néha nehézséget okoz. A Bibliában világos szövegek mellett homályos helyeket is találunk. Amikor Dániel Jeremiásnak bizonyos jövendöléseit olvasta, sokáig kereste a jelentésüket (Dán 9,2). Az Apostolok cselekedeteiből tudjuk, hogy hasonló helyzetben volt egy 1. századbeli etiópiai férfi, amikor Izajás könyvének egyik szakasza kapcsán (Iz 53,7-8) magyarázóhoz kellett fordulnia (Csel 8,30-35). Szent Péter második levelében olvashatjuk, hogy »az Írásnak egyetlen jövendölését sem szabad önkényesen értelmeznünk« (2 Pét 1,20), továbbá Szent Pál leveleiről azt, hogy »vannak bennük nehezen érthető dolgok, ezeket a tanulatlan és állhatatlan emberek kicsavarják a saját vesztükre, akárcsak a többi Írást is« (2 Pét 3,16).

A kérdéskör tehát nem új, de súlya az idők folyamán megnőtt: Hogy a mai olvasó a Bibliában leírt tettekhez és kijelentésekhez közelebb kerüljön, majdnem 20 vagy 30 évszázaddal korábbi időbe kell visszahelyezkednie, ez pedig nem könnyű. Ezenkívül ma – a szellemtudományok fejlődése folytán – a magyarázat bonyolultabb feladattá vált. Az ókori szövegek feltárására tudományos módszerek alakultak ki. Mennyire alkalmasak ezek a módszerek a Szentírás értelmezésére? Az Egyház lelkipásztori óvatosságból ebben az ügyben sokáig nagyon tartózkodóan viselkedett, mert az említett módszereket – pozitív értékeik ellenére – gyakran olyan előfeltevésekkel kötötték össze, amelyek összeegyeztethetetlenek a keresztény hittel. Végül azonban kedvezően alakultak a dolgok; ezt számos pápai dokumentum is mutatja XIII. Leó *Providentissimus* enciklikájától (1893. nov. 18.) XII. Piusz *Divino Afflante Spiritu* körleveléig (1943. szept. 30.). Ezt a fejlődést tovább erősítette a Pápai Biblikus Bizottság *Sancta Mater Ecclesia* nyilatkozata (1964. ápr. 21.), főként pedig a II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* dogmatikai konstitúciója (1965. nov. 18.).

Ennek a konstruktív magatartásnak *a gyümölcseit* jól érzékelhetjük. A katolikus Egyházban felvirágzott a Biblia tanulmányozása, és annak tudományos értékét mindinkább elismerték a tudományos körök és a hívők egyaránt. Ez nagyon megkönnyítette az ökumenikus párbeszédet. Megerősödött a Szentírás hatása a teológiára, s ez előmozdította a teológiai megújulást. A katolikusok körében megnőtt az érdeklődés a Biblia iránt, és ez a keresztény életben való előrehaladást szolgálta. Mindazok, akik a Szentírás területén alapos képzésben részesültek, elképzelhetetlennek tartják a visszatérést a szentíráskritika-előtti értelmezéshez, amit jogosan elégtelennek tekintenek.

Ugyanakkor, amikor ma már általánosan alkalmazzák az egzegézisben (így a katolikus egzegézisben is) a »történeti-kritikai«, tehát a leginkább elterjedt tudományos módszert, ezt egyidejűleg *kérdésessé is teszi* egyrészt más tudományos módszerek és megközelítések kialakulása, másrészt sok keresztény hívő bírálata, akik ezt a módot a hit oldaláról nézve hiányosnak tartják. A történeti-kritikai módszerrel, amely – mint a neve is mutatja – főleg a szövegek és hagyományok történeti fejlődésével foglalkozik, újabb módszerek kelnek versenyre, amelyek a szövegek *szinkron* megértéséhez ragaszkodnak, mind a nyelv, mind a

felépítés, mind az elbeszélő szerkezet, mind a szónoki meggyőző erő vonatkozásában. Ezenkívül a *diakron* módszereknek a helyett a törekvése helyett, hogy a múltat rekonstruálják, sokan úgy vizsgálják a szöveget, hogy azt a mai kor perspektívájába helyezik, például filozófiai, pszichoanalitikai, szociológiai vagy politikai tekintetben. A módszereknek és megközelítési irányoknak ezt a pluralizmusát egyesek gazdagságként értékelik, másokban viszont ugyanaz nagy zűrzavar benyomását kelti.

Akár valóságos ez a zűrzavar, akár csak képzeletbeli, mindenesetre új érveket szolgáltat a tudományos egzegézis ellenzői számára. Véleményük szerint a magyarázat ügyében folyó viták azt mutatják, hogy semmit nem nyerünk akkor, ha a bibliai szövegeket alávetjük a tudományos módszerek szempontjainak. Ellenkezőleg, sokat veszítünk. Hangsúlyozzák, hogy a tudományos egzegézis megdöbbenést kelt, és kételyt támaszt számtalan olyan pontban, amelyet korábban szó nélkül elfogadtak. Egyes egzegétákat olyan álláspontok felé terel, amelyek ellenkeznek az Egyház hitével olyan fontos kérdésekben, mint Jézus szűzi fogantatása, csodái, sőt feltámadása és istensége.

És akkor is, ha ilyen tagadásokra nem kerül sor, véleményük szerint a tudományos egzegézist a keresztény élet tekintetében való terméketlenség jellemzi. Ahelyett, hogy könnyebb és biztos utat készítene Isten igéjének friss forrásaihoz, a Szentírást elzárt könyvvé változtatja, amelynek állandóan vitatható magyarázata kifinomult technikát igényel, s így a Bibliát szakemberek rezervátumává teszi. Rájuk illenek egyesek szerint az evangélium szavai: »Lefoglaltátok a tudás kulcsát, de magatok nem mentek be, akik meg bemennének, azokat akadályozzátok« (Lk 11,52; vö. Mt 23,13).

Mindezek alapján úgy gondolják, hogy a tudományos egzegézis részletekbe menő munkája helyett egyszerűbb utakat kellene nyitni. Ilyen lehet például a szinkron olvasás valamelyik formája, amit elegendőnek tartanak; emellett nagyon dicsérik a Szentírás úgynevezett »lelki« olvasását, s ezen olyan olvasást értenek, amelyet kizárólag a személyes, egyéni inspiráció irányít, és amelynek táplálnia kell ezt az inspirációt. A Bibliában egyesek a saját egyéni felfogásuk szerinti Krisztust és spontán vallásosságuk kielégítését keresik. Mások úgy gondolják, hogy abban közvetlen választ találnak különféle személyes és kollektív kérdéseikre. Sok szekta kínál egyedül helyesként egy-egy magyarázatot, amelyet – állítása szerint – kinyilatkoztatásban kapott.

B) A jelen dokumentum célja

Arról van tehát szó, hogy komolyan át kell gondolnunk a mai helyzet különböző adottságait a bibliamagyarázat tekintetében, figyelmesen meg kell hallgatnunk a bírálatot, a panaszokat és reményeket, továbbá ki kell használnunk az új módszerek és megközelítések nyújtotta lehetőségeket. Végül pontosan meg kell határoznunk azt az irányt, ami a legjobban megfelel az egzegézis hivatásának a katolikus Egyházban.

Ez ennek a dokumentumnak a célja. A Pápai Biblikus Bizottság szeretné bemutatni azokat az utakat, amelyek a Biblia emberi és ugyanakkor isteni jellegéhez lehetőleg hű magyarázathoz vezetnek. Nem kíván állást foglalni minden kérdésben, amelyek a Szentírással kapcsolatban felmerülnek, amilyen pl. a sugalmazás teológiája. Csupán meg akarja keresni azokat a módszereket, amelyeknek lehetővé kell tenniük a bibliai szövegekben rejlő egész gazdagság feltárását, hogy így Isten szava egyre inkább szellemi tápláléka lehessen az Isten népéhez tartozóknak, váljék a hitből, a reményből és a szeretetből való élet forrásává és világossággá az egész emberiség számára (vö. *Dei Verbum* 21).

E cél elérésére a dokumentum

1. rövid leírást szeretne adni a különböző módszerekről és megközelítési irányokról[1], azok lehetőségeiről és határairól;

2. meg akar vizsgálni hermeneutikai kérdéseket;

3. megfontolásokat kíván tenni a katolikus szentírásmagyarázat sajátos vonatkozásairól és a többi teológiai tudományágakhoz való viszonyáról;

4. szeretné mérlegelni, milyen hely illeti meg a szentírásmagyarázatot az Egyház életében.

[1] Egzegétikai »módszernek« nevezzük a szövegek értelmezésére alkalmazott összes tudományos eljárást. »Megközelítési irányról« akkor beszélünk, ha egy meghatározott szempont szerinti kutatásról van szó.

I. A magyarázat során alkalmazott módszerek és megközelítési irányok

A) Történeti-kritikai módszer

A történeti-kritikai módszer feltétlenül szükséges akkor, amikor régi szövegek jelentését tudományosan kutatjuk. Mivel a Szentírás – mint Isten szava emberi nyelven – összes részletében és forrásaiban emberi szerzők írása, azért igazi megértése nem csak megengedi, hanem egyenesen megköveteli ennek a módszernek alkalmazását.

1. A módszer történetéről

A módszer mai állapotának helyes értékeléséhez röviden át kell tekintenünk történetét. Az értelmezés e fajtájának bizonyos elemei igen régiek. Ezeket az ókorban a klasszikus irodalom görög magyarázói alkalmazták, majd később, az egyházatyák korában például Origenész, Szt. Jeromos és Szt. Ágoston. Náluk még alig beszélhetünk kidolgozott módszerről. Annak korszerű formái később fejlődtek ki, főként a reneszánsz humanistái s azoknak *a forrásokhoz való visszatérése* (recursus ad fontes) óta. Az Újszövetség *szövegkritikája* azonban tudományként csak 1800 tájától alakult ki, miután szakítottak a *készenkapott szöveg* (textus receptus) fogalmával; ugyanakkor az *irodalmi kritika* már a 17. században létezett. Ebben úttörő munkát végzett Richard Simon, amikor a Pentateuchusban található kettőzésekre, tartalmi eltérésekre és stílusbeli különbségekre irányította a figyelmet; megállapításai ellene mondanak annak az elképzelésnek, hogy a műnek egyetlen szerzője van Mózes személyében. A 18. században Jean Astone még megelégedett azzal a magyarázattal, hogy Mózes egyszerűen több forrást (főként két fő forrásművet) használt a Teremtés könyvének megírásához. A kritika azonban a későbbiekben egyre határozottabban vitatta, hogy maga Mózes a Pentateuchus szerzője. Az irodalmi kritika sokáig csak arra törekedett, hogy a szövegekben szétválassza egymástól a különböző forrásokat (dokumentumokat). Így azután a 19. században kialakult a »dokumentumok« elmélete, amely igyekszik figyelembe venni a Pentateuchus szerkesztését. Eszerint négy, részben párhuzamos tartalmú, különböző korból származó dokumentumot olvasztottak össze: a Jahvistát (J), az Elohistát (E), a Deuteronomistát(D) és a Papi Kódexet (P). Ezt a legutóbbit vette alapul a szerkesztő a mű végső összeállításakor. Hasonló módon a »két forrás« elméletére hivatkozva igyekeztek megmagyarázni a három szinoptikus evangélium megegyezéseit és eltéréseit; a feltételezés szerint Máté és Lukács evangéliuma két fő forrás felhasználásával született: egyrészt Márk evangéliumából, másrészt Jézus mondásainak gyűjteményéből (Q [Quelle]). A tudományos egzegézisben mindkét elméletet lényegében még ma is fenntartják, bár vitatják is.

Az irodalmi kritika, amikor a Biblia szövegeinek keletkezési időrendjét akarta meghatározni, arra szorítkozott, hogy a különböző források szerint szétválassza és feldarabolja a szövegeket. Nem fordított elég figyelmet a szentírási szöveg végső alakjára. Az üzenet, amit a szöveg ebben a mai formájában kifejez, nem volt fontos a számára (kevéssé figyelt a szerkesztők művére). Ennek alapján a történeti-kritikai módszer bomlasztónak és romboló hatásúnak tűnhetett, annál inkább, mivel egyes egzegéták – az akkori felfogásban művelt vallástörténet vagy filozófiai nézetek befolyása alatt – negatív véleményt nyilvánítottak a Bibliáról.

A módszert Hermann Gunkel mentette ki a szűken értelmezett irodalmi kritika gettójából. Bár továbbra is gyűjteményes műveknek tekintette a Pentateuchus könyveit, mégis különös

figyelmet szentelt a különböző szakaszok sajátosságainak. Arra törekedett, hogy megállapítsa minden egyes egység műfaját (pl. »legenda« vagy »himnusz«), valamint keletkezésének élethelyzetét (»Sitz im Leben«; pl. igazságszolgáltatás, liturgia stb.). Az irodalmi műfajoknak ehhez a kutatásához kapcsolódik »a formák kritikai kutatása«, a »formatörténet«, amelyet Martin Dibelius és Rudolf Bultmann alkalmazott először a szinoptikusok egzegézisében. Az utóbbi a formatörténeti vizsgálatot egy olyan bibliai hermeneutikával kötötte össze, amelyet Martin Heidegger egzisztencialista filozófiája ihletett. Ennek az lett a következménye, hogy a formatörténetet sokan komoly fenntartással fogadták. Mégis voltaképpen ez a módszer vezetett ahhoz az eredményhez, hogy világossá vált, hogyan jött létre az újszövetségi hagyomány a keresztény közösségben és miként nyerte el formáját az ősegyháztól; hogy az hogyan jutott el Jézus saját igehirdetésétől a Jézusról mint Krisztusról szóló igehirdetésig. A formatörténethez társult a szerkesztéstörténet, azaz a szerkesztés kritikai vizsgálata. Ez igyekezett kiemelni minden evangélista saját hozzáadását és azt a teológiai célt, amelyet szerkesztői munkájában követett. E legutóbbi módszer alkalmazásával teljesebbé vált a történeti-kritikai módszer különböző fázisainak sora: a szövegkritikát követi az irodalmi kritika, amely részekre vágja a szöveget (forráskutatás), majd a formák kritikai kutatása, végül pedig a szerkesztés elemzése, amely a szöveg egészére figyel. Így érthetőbbé válik a Biblia szerzőinek és szerkesztőinek szándéka, s ezáltal az az üzenet is, amelyet az első befogadókkal közölni akartak. Ennek révén a történeti-kritikai módszer kiemelkedő szerepet kapott.

2. Alapelvek

A történeti-kritikai módszer *klasszikus* formájában az alábbi alapelveket követi:

Történeti módszerről van szó; nem csak azért, mert régi szövegekkel dolgozik – esetünkben a Biblia szövegeivel – és azok történelmi jelentőségét kutatja, hanem azért is, sőt főleg azért, mert tisztázni akarja a bibliai szövegek keletkezésének történeti folyamatát. Ez a diakron (több időszakot átfogó) folyamat gyakran bonyolult és sokáig tart. A szövegek – létrejöttük különböző fázisaiban – a hallgatók vagy olvasók különféle csoportjaihoz szóltak, más-más helyen, korban és helyzetben.

A módszer *kritikai*, mivel teljes egészében (a szövegkritikától a kritikai szerkesztés-kutatásig) tudományos, a lehetőség szerint objektív kritériumok szerint jár el, hogy így lehetővé tegye a modern olvasó számára azoknak a bibliai szövegeknek tartalmi megközelítését, amelyek értelmét gyakran nehéz megragadni.

Elemző módszerként annak rendje és módja szerint ugyanúgy kutatja a Biblia szövegét, mint minden más ókori szöveget. Úgy kutatja, mint az emberi nyelv termékét. Ezáltal azonban az isteni kinyilatkoztatás tartalmának jobb megértésére segíti az egzegétát, főleg a kritikai szerkesztéstörténet révén.

3. A módszer leírása

A történeti-kritikai módszer mai fejlettségében a következő lépéseket foglalja magába:

A tudományos kutató munka első fázisa a szövegkritika, ami már hosszú ideje gyakorlattá vált. Azáltal, hogy alapul veszi a legrégebbi és legjobb kéziratok bizonyító erejét, valamint a papiruszok ismeretét, a régi fordításokat és a patrisztikát, próbál összeállítani – bizonyos szabályok szerint – egy olyan Biblia-szöveget, amely a lehető legjobban megközelíti az eredetit.

A szöveget ez után nyelvi (morfológiai és szintaktikai)[2] és jelentésbeli (szemantikai) elemzésnek vetik alá, felhasználva a történeti-filológiai kutatások eredményeit. Ezt követően az irodalmi kritika azon fáradozik, hogy meghatározza a kisebb vagy nagyobb szövegegységek elejét és végét, s ellenőrizze a szöveg belső összetartozását. Bizonyos szövegek összetett jellege felismerhető a kettőzésekből, az összeegyeztethetetlen ellentétekből és más jelekből; ezeket ilyenkor kis egységekre bontják, hogy kiderítsék különböző forrásokhoz való tartozásuk lehetőségét. A »műfajkritika« igyekszik megállapítani az irodalmi műfajokat, azok keletkezési körülményeit, sajátságait és fejlődését. A hagyománykritika elhelyezi a szövegeket a hagyomány-áramlatokban, amelyek történelmi fejlődését pontosabban is meg akarja ismerni. Végül a szerkesztéskritika azokat a változásokat vizsgálja, amelyeken a szövegek a végső alakítás során átmentek; elemzi a végleges szöveget, különbséget téve a szövegek között mindenkori irányultságuk szerint. Míg az előző lépések a szöveget keletkezésében, annak időbeli rétegeit áttekintve (diakron perspektívában) magyarázták, addig ez az utolsó lépés az eredményt tartja szeme előtt (szinkron vizsgálat): magát a szöveget fejtegeti, felhasználva különböző elemeinek egymásközti kölcsönös vonatkozásait, s azt annak az üzenetnek a szempontjából szemléli, amit a szerző kortársaival közölni akar. Így figyelembe vehető a szöveg pragmatikus szerepe (gyakorlati célja) is.

Ha a vizsgált szövegek valamely történelmi irodalmi műfajhoz tartoznak vagy történelmi eseményekkel vannak kapcsolatban, akkor az irodalmi kritikát történelmi kritika egészíti ki, hogy megállapítsák a szöveg mai értelemben vett történelmi jelentőségét.

Így derül fény a bibliai kinyilatkoztatás konkrét fejlődésének különböző lépéseire.

4. Értékelés

Milyen értékkel bír a történelmi-kritikai módszer, főként a jelenlegi fejlettségi állapotában?

Ha ezt a módszert tárgyilagosan alkalmazzák, akkor semmilyen előfeltevést (*apriori*-t) nem tartalmaz. Ha az alkalmazás mégis ilyen előfeltevések alapján történik, akkor ez nem a módszerből ered, hanem értelmezési rangsorolásból, hermeneutikai opciókból, amelyek irányítják a magyarázatot és tendenciózusak lehetnek.

A módszer kezdetben a forráskritika és a vallástörténet felé irányult; később azonban kiderült, hogy új utat nyitott meg a Bibliához, amikor kimutatta, hogy *az* olyan írások gyűjteménye, amelyek többnyire, főleg az Ószövetség esetében, nem egyetlen szerzőtől származnak, hanem hosszú előéletük van. Ez pedig kibogozhatatlanul összefonódott Izrael vagy az ősegyház történetével. Korábban a zsidó és a keresztény bibliamagyarázat önmaga számára is kevésbé tisztázta azokat a konkrét történelmi adottságokat, amelyek között Isten szava gyökeret vert. Ismeretük sommás és homályos volt. A hagyományos egzegézisnek egy olyan tudományos módszerrel való szembekerülése, amely kezdetben tudatosan eltekintett a hittől, sőt néha ellenkezett vele, biztosan fájdalmas folyamat volt. Később azonban üdvösnek bizonyult: miután a módszer véglegesen megszabadult hozzátapadt előítéleteitől, a Szentírás igazságának pontosabb megértésére vezetett (ld. *Dei Verbum,* 12). A *Divino Afflante Spiritu* szerint a Szentírás irodalmi értelmének kutatása az egzegézis lényeges feladatát képezi. E feladat betöltéséhez szükséges, hogy meghatározzák a szövegek irodalmi műfaját (ld. Enchiridion Biblicum, 560). Ehhez nélkülözhetetlen a történeti-kritikai módszer segítsége.

Igaz, hogy a történeti-kritikai módszer alkalmazásának határai is vannak, mivel arra korlátozódik, hogy a bibliai szöveg értelmét keletkezésének történelmi adottságai között vizsgálja, és nem érdeklődik olyan további értelmezési lehetőségek iránt, amelyek a bibliai

[2] Alaktani és mondattani. (A ford.)

kinyilatkoztatás és egyháztörténet későbbi korszakai számára nyíltak meg. A módszer mégis igen értékesen járult hozzá az egzegézis és a biblikus teológia munkájához.

Már régen elálltak a módszernek valamilyen filozófiai rendszerrel való összevegyítésétől. Legújabban egy egzegétikai irányzat eltérítette a módszert a szöveg formájának hangsúlyozásával (a tartalom vizsgálatának rovására). De ezt korrigálta egy finomított szemantika (a szavak, a mondatok, a szöveg jelentésének tudományos vizsgálata) és a szövegek pragmatikus vonatkozásának kutatása.

Ami a szövegek szinkron elemzésének a módszerhez való hozzákapcsolását illeti, el kell ismernünk, hogy jogos vállalkozásról van szó. Hiszen a szöveg a végső formájában és nem valamilyen korábbi változatában fejezi ki Isten szavát. Mégis változatlanul szükség van az időbeli kialakulás felderítésére (a diakron rekonstrukcióra), hogy érzékeljük a Szentírásban rejlő történelmi dinamizmust és feltárjuk sokszínű gazdagságát: így például a Szövetség Könyve (Kiv 21-23) az izraelita közösség más politikai, szociális és vallási helyzetét tükrözi, mint a többi törvénygyűjtemények a Második Törvénykönyvben (MTörv 12-26) és a Leviták könyvében (a Szentség Törvénye, Lev 17-26). A régi történeti-kritikai egzegézisnek felróhatnánk történészi irányulását, de ugyanúgy nem szabad az ellenkező szélsőség hibájába esnünk, vagyis egy kizárólag szinkron egzegézist követnünk, amely nem vesz tudomást a történelemről.

Így a történeti-kritikai módszer célja, hogy túlnyomórészt diakron módon azt az értelmet hangsúlyozza, amelyet a szerzők és a szerkesztők ki akartak fejezni. Ilymódon más módszerekkel és megközelítési irányokkal együtt megnyitja az utat a modern olvasó számára a bibliai szövegeknek – mai alakjukban való – megértéséhez.

B) Az irodalmi elemzés új módszerei

A Biblia kutatásának egyetlen tudományos módszere sem elég alkalmas a szentírási szövegek gazdagságának maradéktalan feltárására. Így a történeti-kritikai módszer sem támaszthat olyan igényt, hogy mindenkit kielégítsen. Tagadhatatlan, hogy homályban hagyja a vizsgált szövegek számos vonatkozását. Ezért nem szabad csodálkoznunk, hogy napjainkban más módszereket és megközelítési irányokat is javasolnak arra, hogy valamely szöveg egyik vagy másik fontos vonatkozásának a mélyére hatoljanak.

Ebben a fejezetben (B) az irodalmi kritika néhány legújabban kifejlesztett módszerét mutatjuk be. A következő fejezetekben (C, D, E) röviden megvizsgálunk különböző megközelítési irányokat; ezek egy része a hagyomány kutatásán alapul, mások a »szellemtudományok«, ismét mások egyes különleges, mai helyzetek felől közelítenek a szöveghez. Végül kitérünk a Biblia fundamentalista olvasására (F), amely elutasít minden módszeres magyarázó törekvést.

A Szentírás egzegézise, amely felhasználja a nyelv- és irodalomtudományok mai eredményeit, egyre inkább magáévá teszi az irodalmi elemzés új módszereit, főként a retorikai, a narratív és a szemiotikai elemzést.[3]

1. A retorikai elemzés

A retorikai elemzés mint olyan voltaképpen nem új módszer. Újdonság egyrészt a bibliamagyarázatban való rendszeres alkalmazása, másrészt az »új retorika« létrejötte és fejlődése.

A *retorika* a beszéddel való meggyőzés művészete. Minthogy alapjában véve bizonyos fokig minden szentírási szöveg meggyőző jellegű, a retorika valamilyen ismerete az egzegéták természetes eszközei közé tartozik. A szónoklattani elemzést kritikusan kell alkalmazni, mivel a tudományos egzegézist feltétlenül alá kell rendelnünk egy szellemi elbírálás követelményeinek.

Sok újabb bibliai kutatás nagy figyelmet szentel a Szentírásban található retorikának. Háromféle megközelítést különböztethetünk meg. Az első a klasszikus, görög-római retorikára támaszkodik, a második a szemita szerkesztési módra figyel, a harmadik azokból a modern felismerésekből indul ki, amelyeket »új retorikának« neveznek.

Minden beszéd meghatározott helyzetben hangzik el, amely három elemből áll: a szónok (vagy a szerző), a beszéd (vagy a szöveg) és a hallgatóság (vagy az olvasók). Ennek megfelelően a klasszikus retorika a meggyőzésnek három tényezőjét különbözteti meg, amelyek meghatározzák a beszéd minőségét. Ezek: a szónok tekintélye, a beszéd érvei és a hallgatóságban keltett érzelmek. A helyzet és a hallgatóság különbözősége igen erősen befolyásolja a beszédet. Arisztotelész óta *a klasszikus retorika* három szónoki műfajt ismer: a jogászi (bírósági), a tanácskozási (politikai) és a szemléltető (ünnepi) beszédet.

A hellenista kultúrában igen nagy szerepe volt a retorikának. Ezért az egzegéták közül egyre többen forgatják a klasszikus retorikával foglalkozó könyveket, hogy pontosabban elemezhessék a szentírási szövegek – különösen az Újszövetség szövegeinek – bizonyos vonatkozásait.

Más egzegéták viszont *a bibliai irodalmi hagyomány* különös jellegzetességeire figyelnek. Minthogy ez a szemita kultúrába ágyazódik, azért ennek általános vonása, hogy különösen kedveli a szimmetrikus szerkezeteket, amelyek kapcsolatot teremtenek a szöveg különböző

[3] Retorikai = szónoklattani; narratív = elbeszélés-technikai; szemiotikai = jelzéstani. (A ford.)

elemei között. A párhuzam és más szemita szerkesztési módok sokféle formájának kutatása a szövegek irodalmi szerkezetének jobb megismerését teszi lehetővé, s ezáltal jobban megérthetjük üzenetüket.

Az *»új retorika«* álláspontja általánosabb. Nem csak a stílus-alakzatok, a beszédművészet és a szónoki műfajok valamiféle leltára szeretne lenni. Azt vizsgálja, hogy valamely konkrét nyelvi kifejezés miért hatásos és miért képes meggyőződést kelteni ebben vagy abban a helyzetben. »Realista« akar lenni azáltal, hogy nem szorítkozik csupán formai elemzésre. Kellő figyelmet szentel a beszédhelyzetnek. A stílust és a szerkezetet úgy vizsgálja, mint annak a célnak eszközeit, hogy a hallgatóságot befolyásolják. Ehhez felhasználja egyes szaktudományok, mint pl. a szemiotika, az antropológia és a szociológia újabb kutatási eredményeit.

Ha az »új retorikát« a Szentírásra kívánjuk alkalmazni, akkor ez azt jelenti, hogy a gyökeréig hatolunk a kinyilatkoztatás nyelvének, mint meggyőzést célzó vallásos nyelvnek. Módszerünk ennek a nyelvnek a társadalmi érintkezésben kifejtett hatását határozza meg.

A szónoklattani elemzések, főleg azok legfrissebb eredményei különleges figyelmet érdemelnek, mert gazdagabbá teszik a szövegek kritikai vizsgálatát. Véget vetnek egy hosszantartó elhanyagolásnak, és előtérbe állítják vagy új megvilágításba helyezik az eredeti szempontokat.

Az »új retorika« jogosan hívja fel a figyelmet a nyelv meggyőző erejére. A Biblia nem egyszerűen igazságok hírüladása. Valójában üzenet, amelynek meghatározott vonatkozásban kapcsolatteremtő szerepe van. Ennek az üzenetnek alapeleme az érvelés dinamikája és a szónoki stratégia.

A retorikai elemzéseknek azonban korlátaik is vannak. Ha csak leíró jellegűek, akkor eredményeik gyakran csak stilisztikai szempontból érdekesek. Szinkron jellegük miatt nem tekinthetők olyan független módszernek, amely önmagában elegendő volna. A Szentírás szövegeire való alkalmazásuk kérdéseket vet fel: Vajon ezeknek a szövegeknek a szerzői nagyműveltségű környezetben éltek-e? Szövegeik megírásakor milyen mértékben alkalmazták a retorika szabályait? Az ilyen szövegek elemzésére melyik retorika alkalmasabb: a görög-latin vagy a szemita? Nem próbálunk-e túlságosan fejlett retorikát tulajdonítani egyes bibliai szövegeknek? Az ilyen és más kérdések természetesen nem akarnak lebeszélni senkit a retorikai elemzések használatáról, csupán attól akarnak megóvni, hogy azokat vakon, kellő mérlegelés nélkül alkalmazzuk.

2. A narratív elemzés

A narratív egzegézis a bibliai üzenetnek olyan megértési és közlési módszere, amely megfelel az üzenet elbeszélő és tanúsító jellegének. Mivel pedig ez az emberek egymás közti érintkezésének egyik fő formája, azért ez jellemző a Szentírás közlésmódjára is. Ezen belül az Ószövetség üdvtörténetet tár elénk, amelynek hatásos elbeszélése válik a hitvallás, a liturgia és a katekézis tartalmává (ld. Zsolt 78,3-4; Kiv 12,24-27; MTörv 6,20-25; 26,5-11). Magából a keresztény igehirdetésből (kérügmából) pedig közvetlenül következik Jézus Krisztus életének, halálának és feltámadásának elbeszélése, azoké a történéseké, amelyekről az evangéliumok szólnak részletesen. A katekézis számára is kézenfekvő az elbeszélő forma (1 Kor 11,23-25).

Az elbeszélés-technikai megközelítések terén fontos megkülönböztetnünk az analitikus módszereket és a teológiai reflexiót.

Ma számos *analitikus módszert* használnak. Egyes módszerek a múltbeli elbeszélési minták vizsgálatából indulnak ki. Mások a mai »narratológiákra« támaszkodnak, amelyek útja

bizonyos esetekben egybeeshet a szemiotika[4] útjával. A narratív elemzés főleg azokra a szövegelemekre irányítja a figyelmét, amelyek a feszültség ívét, a jellemeket és az elbeszélő nézőpontját hordozzák; kutatja annak módszereit, hogy miként kell egy történetet úgy elmondani, hogy az bevezesse az olvasót »az elbeszélés világába« és bevonja annak értékrendszerébe.

Egyes módszerek különbséget tesznek »tényleges szerző« és »implicit szerző«, »tényleges olvasó« és »implicit olvasó« között. A »tényleges szerző« az, aki megírta az elbeszélést. »Implicit szerzőnek« nevezik a szerzőnek azt a képét, amely a szöveget olvasva fokozatosan megjelenik előttünk (kultúrájával, vérmérsékletével, törekvéseivel, hitével stb.). »Tényleges olvasók« mindazok a személyek, akik hozzájutnak a szöveghez, azoktól kezdve, akik először vették kézbe és olvasták vagy hallgatták, egészen a mai olvasókig vagy hallgatókig. »Implicit olvasón« olyasvalakit értünk, akit a szöveg feltételez vagy létrehoz, aki képes arra a szellemi és érzelmi elmozdulásra, amellyel beléphet az elbeszélés világába, és arra olyan választ adhat, amilyent a »tényleges szerző« az »implicit szerzőt« szem előtt tartva el kíván érni.

Egy szöveg csak addig fejt ki hatást, ameddig a »tényleges olvasók« (pl. mi a 20. század végén) azonosulni tudnak az »implicit olvasóval«. Az egzegézis egyik legfontosabb feladata ennek az azonosulásnak a megkönnyítése.

A narratív elemzésből olyan módszer alakul ki, amely képes megállapítani a szövegek hatótávolságát. Amíg a történeti-kritikai módszer a szöveget inkább »ablaknak« látja, amelyen át betekinthetünk egy adott korba (nem csupán az elbeszélt részletekbe, hanem annak a közösségnek a helyzetébe is, amelynek az elbeszélést szánták), addig itt előtérbe kerül a szövegnek mint »tükörnek« a szerepe, abban az értelemben, hogy visszatükrözi a világnak egy bizonyos képét, »az elbeszélés világáét«, amely hatással van az olvasóra, és arra készteti, hogy fogadjon el bizonyos értékeket.

A *teológiai reflexió* azért kapcsolódott ehhez a tipikusan irodalmi kutatási módhoz, hogy meghatározza a Szentírás elbeszélési módjának azaz tanúságtételének befolyását a hit elfogadására, és ebből kiindulva hermeneutikát [értelmezéstant] vezessen le a konkrét élet és a lelkipásztorkodás számára. Ez válasz arra az eljárásra, amikor a sugalmazott szöveget egy sor teológiai tételre redukálják, és ezeket olyan kategóriák szerint és olyan nyelven fogalmazzák meg, amelyek nem bibliaiak. A narratív egzegézistől azt várjuk, hogy új történelmi helyzetekben transzponálja a bibliai elbeszélés jelentési és közlési módjait, és így jobban megtapasztalhassuk a szövegeknek az üdvösség irányába ható erejét. Feltétlenül szükséges »az üdvösséget elbeszélni« (ez az elbeszélés »informáló« vonatkozása) és azt »az üdvösségre való tekintettel elmondani« (ez a »performatív«[5] vonatkozás). Hiszen a bibliai elbeszélés – kifejezett vagy burkolt formában – valójában egzisztenciális felszólítást közvetít az olvasóhoz.

A narratív elemzés nyilvánvalóan hasznos a Szentírás egzegézise számára, mert megfelel igen nagy mennyiségű bibliai szöveg elbeszélő jellegének. Hozzájárulhat ahhoz, hogy megkönnyítse a gyakran fárasztó áttérést a szöveg saját történeti összefüggésében való jelentése (amint azt a történeti-kritikai módszer próbálja meghatározni) és a mai olvasó számára hordozott jelentése között. Ezzel szemben a »tényleges szerző« és az »implicit szerző« megkülönböztetése miatt bonyolultabbá válnak a magyarázat útjai.

Ami a Szentírást illeti, a narratív elemzés nem elégedhet meg azzal, hogy arra bármely előre gyártott modellt ráerőltessen. Az elemző munkának törekednie kell arra, hogy figyelembe vegye a Biblia sajátosságait. A szövegek szinkron [= a keletkezés körülményeitől független] megközelítését diakron [= korfüggő] vizsgálatoknak kell kiegészíteniük. Emellett óvakodni kell attól a kínálkozó lehetőségtől, hogy teljesen kizárjuk a bibliai elébeszélések rendszerező, oktató

[4] A jelrendszerek tudománya. (A ford.)
[5] Gyakorlatba vivő. (A ford.)

megfogalmazású értelmezését. Ezáltal ellentétbe kerülnénk a bibliai hagyománnyal, amely ezen az úton haladt tovább. És végül: Isten elbeszélő módon közvetített szavának egzisztenciális, szubjektív hatékonyságát nem tekinthetjük a helyes értelmezés egyetlen kritériumának.

3. A szemiotikai elemzés

A legutóbbi húsz évben bizonyos körökben erősen kibontakozó szemiotikai elemzés egyike az úgynevezett szinkron módszereknek, vagyis azoknak, amelyek a végső alakjában elénk táruló bibliai szöveg kutatására összpontosítják a figyelmüket. Ez a módszer, amelyet először az általános »strukturalizmus« névvel illettek, Ferdinand de Saussure svájci nyelvésztől származik. Ő századunk elején egy olyan elméletet dolgozott ki, amely szerint minden nyelv a vonatkozásoknak bizonyos szabályokat követő rendszere. Nyelvészek és irodalmi szakemberek döntő szerepet játszottak a módszer kifejlesztésében. Azoknak a biblikusoknak a többsége, akik a Szentírás kutatására a szemiotikát használják, Algirdas J. Greimas-ra és az általa alapított párizsi iskolára támaszkodik. De másutt is jöttek létre hasonló módszerek vagy megközelítési irányok, amelyek a modern nyelvészeten alapulnak. Itt röviden Greimas módszerét szeretnénk példaképpen bemutatni és elemezni.

A szemiotika három alapelvből vagy alapfeltevésből indul ki:

Az immanencia elve: minden szöveg egy jelentési egységet képez; az elemzés az egész szöveget vizsgálja, de csak magát a szöveget; nem támaszkodik semmiféle »külső« adottságra, mint pl. a szerző, a címzettek, az elbeszélt események vagy a szerkesztés története.

Az értelmi szerkezet elve: értelem csak a vonatkozások által, sőt magában a vonatkozásban, főleg a különbségek egymáshoz való viszonyában jelenik meg; így egy szöveg elemzése abban áll, hogy felderítjük az elemek közti kapcsolatok (pl. szembeállítások, azonosítások) hálóját; ebből adódik azután a szöveg értelme.

A szöveghez tartozó nyelvtan elve: minden szöveg alkalmaz valamilyen nyelvtant, azaz bizonyos számú szabályt vagy szerkezetet; egy mondatokból álló egységben, amit beszédnek nevezünk, különböző síkok vannak, s ezek mindegyikének saját nyelvtana.

Valamely szöveg teljes tartalmát három síkon elemezhetjük:

Narratív sík: Itt a szövegben azokat a változásokat kutatják, amelyek a kezdeti és a végső állapot között bekövetkeztek. Az elemzés próbálja kidolgozni az elbeszélés íve mentén fekvő különböző fázisokat, amelyek logikai kapcsolatban vannak egymással és az átalakuláshoz vezettek. A fázisok mindegyikében pontosan meghatározzák azoknak a »szerepeknek« a kapcsolatait, amelyeket a helyzetüket meghatározó és az átalakulást végbevivő »szerepjátszók« töltenek be.

Diszkurzív sík: Az elemzés három munkafolyamatból áll: a) Megállapítják és osztályokba sorolják a szöveg alakjait, azaz jelentéssel bíró elemeit (cselekvő személyek, idő, hely). b.) A szöveg mindegyik alakjának meghatározzák a pályáját, hogy kiderüljön, miként használja őket a szöveg. c.) Vizsgálják az alakok tematikus értékét; ez a vizsgálat azt tárja fel, hogy a szereplők »kinek a nevében« (érték!) mennek keresztül éppen az adott szövegben leírt fejlődésen.

Logikai-szemantikai sík: Ez a legmélyebb és egyúttal a legelvontabb sík. Azon a követelményen alapul, hogy minden beszédnek s a beszéd narratív és diszkurzív szervezettségének az alapját logikai és jelentésbeli formák képezik. Ezen a síkon azt jelenti az elemzés, hogy pontosan meghatározzák azt a belső logikát, amelyet a szöveg elbeszélői és alaki vonalvezetésének szakaszai magukba foglalnak. Ehhez gyakran a »szemiotikai négyszög« (franciául „carré sémiotique") eszközét használják, amely két ellentétes és két egymásnak

ellentmondó kifejezés (pl. fehér és fekete; fehér és nem-fehér, fekete és nem-fekete) kölcsönös viszonyait veszi alapul.

A szemiotika módszerét a tudósok állandóan fejlesztik. A jelenlegi kutatások főként a »kifejezési módra« („énonciation") és az »intertextualitásra« irányulnak. A módszert először a Szentírás elbeszélő szövegeire alkalmazták, mivel azokhoz különösen jól használható. De egyre gyakrabban vizsgálnak ezzel más bibliai műfajokat is.

A szemiotikának ez az igen futólagos ismertetése és az alapelvek bemutatása már érzékelteti a módszer előnyét és határait. Azáltal, hogy többszörösen felhívja a figyelmünket minden egyes szentírási szöveg szoros egységére, amely meghatározott nyelvi szabályokat követ, a szemiotika elősegíti, hogy a Bibliát, Isten emberi nyelven szóló szavát megértsük.

A szemiotika csak akkor használható a szentíráskutatásban, ha ezt az elemzési módot megszabadítjuk bizonyos előfeltevésektől, amelyeket a strukturalista filozófia alakított ki, azaz ha nem tagadjuk alanyát és szövegen kívüli vonatkozásait. A Biblia: szó a valóságról. Ezt Isten a történelemben mondta ki, és még ma is abban fordul felénk emberi szerzők közvetítésével. A szemiotikai megközelítésnek nyitottnak kell lennie a történelem számára: először a szöveg szerzőinek, majd pedig olvasóinak a történelme számára. A szemiotikai elemzés alkalmazása során nagy annak a kockázata, hogy megelégedjünk a tartalom formális vizsgálatával, s így ne halljuk meg a szövegek üzenetét.

Ha a szemiotikai elemzés nem vész el egy bonyolult nyelv útvesztőiben, ha a fő elemeit egyszerű nyelven tárják elénk, akkor erősítheti bennünk, keresztényekben azt a jogos vágyat, hogy tanulmányozzuk a Biblia szövegét és fedjük fel értelmi mélységeit, még ha nem vagyunk is birtokában a szövegre s annak társadalmi-kulturális világára vonatkozó minden történelmi ismeretnek. Így a módszer hasznosnak bizonyulhat a lelkipásztorkodásban, különösen ha kevésbé képzettek csoportjai kívánják megismerni és megérteni a Szentírást.

C) A Szentírás hagyományon alapuló megközelítése

Bár az előbbiekben bemutatott irodalmi módszerek a történeti-kritikai módszertől eltérően jobban figyelnek a vizsgált szövegek belső egységére, maguk mégsem elegendők a Biblia magyarázatára, mert minden szöveget önmagában, elszigetelten vizsgálnak. A Szentírás azonban nem egyszerűen egymással kapcsolatban lévő szövegek gyűjteménye. Sokkal inkább egyetlen nagy hagyomány tanúságainak egysége. Ezt a tényt a bibliai egzegézisnek figyelembe kell vennie, ha összhangban akar maradni kutatásának tárgyával. A Szentírás több modern megközelítési módja ebből a nézőpontból válik érthetővé.

1. A kánoni megközelítés (»kánonkritika«)

A »kánoni« megközelítés az Egyesült Államokban kezdődött kb. 20 évvel ezelőtt. Mivel kiderült, hogy a történeti-kritikai módszer néha nehezen képes teológiailag használható eredményekre, a »kánoni« megközelítés olyan teológiai magyarázati módot kíván alkalmazni, amely kifejezetten a hit keretén belül mozog: a Bibliára mint egészre támaszkodik.

Eszerint minden bibliai szöveget a Szentírás kánonjának fényében magyaráznak, annak a Szentírásnak a fényében, amely egy hívő közösség hitét irányítja. Minden szöveget Isten egyetlen tervébe illesztenek bele. Így próbálják aktualizálni a Szentírást a mi korunk számára. Ezzel nem helyettesíteni akarják a történeti-kritikai módszert, hanem kiegészíteni.

A javaslatokban két különböző nézőpont érvényesül:

Brevard S. Childs érdeklődését a szöveg (könyv vagy könyv-együttes) végső kánoni alakjára összpontosítja, arra az alakra, amelyet a közösség tekintélyként fogad el, amely hitét kifejezi és életét irányítja.

James A. Sanders a maga részéről a szöveg végső, stabilizált formája helyett figyelmét inkább a »kánoni eljárásra« irányítja, a hívő közösség által normatívnak elismert írások kibontakozó fejlődésére. Ennek a folyamatnak kritikai kutatása azt igyekszik feltárni, hogy új körülmények közt miként használták fel újra a régi hagyományokat, míg azok egy olyan egészet nem alkottak, amely tartós és egyúttal alkalmazkodóképes, összetartozó és különféle elemeket magába foglaló, egy olyan egész, amelyből a hívő közösség megteremtheti a maga identitását. Ebben az eljárásban hermeneutikai[6] módszereket alkalmaztak, és alkalmaznak még ma is, a kánon rögzítése után; ezek hasonlítanak a midrás[7] módszeréhez és a bibliai szöveg aktualizálását szolgálják. Azáltal, hogy olyan értelmezésre hivatkoznak, amely feladatának tekinti a hagyomány aktualizálását, segítik a folyamatos egymásrahatást a közösség és annak iratai között.

A kánoni megközelítés jogosan ellenzi, hogy túlértékeljük mindazt, amit ősinek vagy eredetinek tekintenek, mintha egyedül ezt a szempontot kellene komolynak vennünk. Ám a sugalmazott írás valójában az, amit az Egyház elismert hitszabályként. Ennek alapján pedig vagy azt vehetjük alapul, hogy milyen a Biblia egyes könyveinek mai végleges állapota, vagy azt az együttest, amelyet a kánon könyvei alkotnak. Egy könyv csak az egész kánon fényében válik »bibliai könyvvé«.

A kánoni szövegek magyarázatára a legalkalmasabb közeg kétségtelenül a hívő közösség. Ebben a hit és a Szentlélek gazdagítja az egzegézist. A közösség szolgálatára hivatott egyházi tekintélynek arra kell vigyáznia, hogy a magyarázat hű maradjon ahhoz a nagy hagyományhoz, amelyből a szövegek származtak (ld. *Dei Verbum,* 10).

---

[6] Értelmezéstani. (A ford.)

[7] Midrás = rabbinikus szentírásértelmezés. (A ford.)

A kánoni megközelítés különféle problémákat vet fel, főleg ha próbálja meghatározni »a kánoni folyamatot«. Mikortól kezdve tekinthetünk egy szöveget »kánoninak«? Képviselhetjük azt az álláspontot, hogy a kérdezett időpont az, amikor egy közösség a szöveget normatív tekintélyűnek ismeri el; ez történhet akár az illető szöveg végleges rögzítése előtt is. »Kánoni« hermeneutikáról akkor beszélünk, ha a hagyományok ismételt felidézése – a változó helyzetek új vallási, kulturális, teológiai feltételei ellenére – fenntartja az üzenet azonosságát. De felmerül a következő kérdés: Vajon még ma is annak az értelmezési folyamatnak kell-e irányítania a Szentírás magyarázatát, amely a kánon kialakulására vezetett?

Másrészt számos problémát vetnek fel a Szentírás zsidó és keresztény kánonja közti bonyolult összefüggések. A keresztény Egyház azokat az írásokat vette át »Ószövetségként«, amelyek a hellenista zsidó közösségben irányadók voltak; ezek közt olyanok is vannak, amelyek a héber Bibliában egyáltalán nem, vagy más formában találhatók meg. Így a *corpus*[8] eltérő. Ebből következik, hogy a két »Szentírás« kánoni magyarázata nem lehet azonos, hiszen minden szöveget az egész *corpus*-szal való összefüggésében kell olvasni. A fő eltérés azonban az, hogy az Egyház az Ószövetséget a húsvéti történés – Jézus Krisztus halála és feltámadása – fényében olvassa. Ez alapvető újdonságot hozott, és föltétlen tekintélyével meghatározó és végleges értelmet ad a Szentírás könyveinek (ld. *Dei Verbum,* 4). Az értelemnek ez az új meghatározása teljes egészében a keresztény hitletéteményhez tartozik. Ennek ellenére vitathatatlanul van valamilyen jelentősége a régebbi, a keresztény húsvéti hitet megelőző kánoni értelmezésnek is. Mert az üdvösségtörténet minden szakaszát a maga saját értékében is tisztelet illeti meg. Ha az Ószövetséget megfosztanánk a saját értelmétől, akkor elvágnánk az Újszövetség történeti gyökereit.

2. Megközelítés a zsidó értelmezési hagyomány útján

Az Ószövetség végső formáját a keresztény időszámítást megelőző négy vagy öt évszázad zsidósága körében nyerte el. Ez a zsidóság volt az Újszövetség és a keletkezőben lévő egyház eredeti környezete is. A régi zsidó történelemre vonatkozó számos tanulmány, főként pedig azok a kutatások, amelyek a kumráni felfedezések hatására indultak meg, fényt derítenek ennek a kornak összetett zsidó világára, mind Izrael földjén, mind a Szórványban.

Ebben a környezetben kezdődött a Szentírás magyarázata. A zsidó bibliamagyarázat egyik legrégibb tanúja az ősi görög fordítás, a Szeptuaginta. Az arám targumok[9] is igazolják ugyanezt a törekvést, amely mindmáig folytatódik. A zsidóság az Ószövetség szövegének megőrzése és a bibliai szövegek értelmének tisztázása szolgálatában rendkívül sok tudományos eszközt hozott létre. A zsidóság bibliai tudásszomját Origenésztől és Szent Jeromostól kezdve a legkiválóbb keresztény egzegéták igyekeztek felhasználni a Szentírás jobb megértésére. Példájukat számos mai egzegéta követi.

A zsidó hagyományok különösen segítik a Szeptuaginta – a görög nyelvű zsidó Biblia – jobb megismerését, amely a keresztény Szentírás első részét képezte, legalábbis az Egyház első négy évszázadában; Keleten ma is ez a helyzet. A gazdag és sokrétű nem-kánoni zsidó irodalom, amit apokrífnak vagy »szövetségközi«-nek nevezünk, fontos forrás az Újszövetség magyarázatához. Az a számos eltérő egzegétikai módszer, amelyet a különböző irányzatokat követő zsidóság alkalmazott, megtalálható magában az Ószövetségben, pl. a Krónikák könyveiben (a Királyok könyveit illetően), és az Újszövetségben is, pl. Szent Pál egyes egzegétikai bizonyító gondolatmeneteiben. A formák sokfélesége (parabolák, allegóriák, antológiák és idézetgyűjtemények, újraértelmező átírások, *peser*-ek[10], egymástól független

[8] Iratok együttese. (A ford.)
[9] Az Ószövetség arám fordításai. (A ford.)
[10] Peser = részletes kommentár, versről versre haladó aktualizáló írásértelmezés. (A ford.)

szövegek összekapcsolása zsoltárok és himnuszok formájában, látomások, kinyilatkoztatások és álmok, bölcsességi műfajok, stb.) azonos az Ó- és Újszövetségben, miként a zsidóság összes csoportjainak irodalma is Jézus kora előtt és után. A targumok és a midrások képviselik a szentbeszédet és a bibliamagyarázatot az első századok zsidóságának széles körei számára.

Emellett számos Ószövetséggel foglalkozó egzegéta folyamodik középkori vagy újabb zsidó kommentátorokhoz, nyelvészekhez és lexikonkészítőkhöz, hogy jobban megértsen egyes homályos szakaszokat vagy ritka, esetleg csak egyszer előforduló szavakat. Ma az egzegétikai vizsgálatok és viták során a korábbinál sokkal gyakrabban hivatkoznak ilyen zsidó művekre.

Az ókortól máig terjedő zsidó tudás gazdagsága a Biblia szolgálatában elsőrangú segítség mind az Ó-, mind az Újszövetség egzegézisében, feltéve, hogy ezt a tudást szakszerűen használják fel. A régi zsidóság igen sokrétű volt. A farizeusság, amely később a rabbinizmusban élt tovább, nem volt az egyetlen forma. A régi zsidó szövegek többszáz évnyi korszakon belül eltérő időkben keletkeztek, és fontos, hogy mielőtt összehasonlítjuk, időrendbe is állítsuk őket. Mindenek előtt lényegesen eltérő a zsidó és a keresztény közösség összetartó alapja: a zsidóságban – ha sokféle formában is – egy olyan vallásról van szó, amely meghatároz egy népet és egy életmódot, s amely egy kinyilatkoztatott Íráson és egy szóbeli hagyományon alapszik, míg a kereszténységben a közösség alapja a meghalt, feltámadt és ma is élő Jézusban való hit, aki Messiás és Isten Fia. E két kiindulópont két kapcsolatrendszert teremt, amelyek – számos érintkezési pont és hasonlóság ellenére – a szentírásmagyarázat számára gyökeresen különböznek egymástól.

3. Megközelítés a szöveg hatástörténete felől

Ez a megközelítés két alapvető tényt fogad el: a/ Egy szöveg csak akkor válik irodalmi művé, ha olyan olvasókra talál, akik – azáltal, hogy sajátjuknak tekintik, – segítik azt élővé válni. – b/ A szövegnek ez a befogadása, amely történhet egyénileg vagy közösségben, és különböző területeken (irodalom, művészet, teológia, aszketika és misztika), önmaga is hozzájárul a szöveg jobb megértéséhez.

Ez a szövegmegközelítés, bár ismerték már az ókorban is, főleg 1960 és 1970 között bontakozott ki az irodalomtudományok terén. Az irodalomkritika akkor kezdett élénken érdeklődni a szöveg és az olvasók kapcsolata iránt. Ez a kutatás hasznára volt a bibliai egzegézisnek, főleg amikor a filozófiai hermeneutika a maga részéről hangsúlyozta a szükséges távolságot a mű és a szerző, a mű és az olvasók között. Ezért az értelmezés során figyelni kezdtek a Szentírás egy-egy könyve vagy szakasza kapcsán az adott szöveg hatásának történetére (hatástörténet vagy befogadástörténet). Próbálták követni az értelmezés fejlődési folyamatát az olvasók változó helyzetétől függően és meghatározni, milyen szerepe van a hagyománynak a bibliai szövegek megértésében.

A szövegnek az olvasókkal való találkozása erőket hoz működésbe; a szöveg sugároz, és reakciókat vált ki. Hívás hangzik belőle, amelyet az olvasók – egyénileg vagy közösen – meghallanak. Egyébként az olvasók sohasem egymástól elszigetelt egyedek. Hozzátartoznak egy társadalmi egységhez, konkrét hagyománnyal rendelkeznek. A szöveget kérdésekkel közelítik meg, válogatnak, adott értelmezéseket javasolnak. Így végül egy új művet hozhatnak létre, vagy olyan dolgokba kezdhetnek, amelyekre közvetlenül a szentírásolvasásuk indítja őket.

Ennek a megközelítésnek számos példáját ismerjük. Különösen sokatmondó az »Énekek éneke« értelmezésének története. Ennek ismeretében feltárul, hogyan fogadta ezt a könyvet az egyházatyák kora, a középkor latin szerzeteseinek világa, vagy a misztikusok, például Keresztes Szent János. Így az értelmezéstörténet lehetővé teszi, hogy jobban felfogjuk ennek a költői műnek összes értelmezési módját. Ugyanígy lehetséges és hasznos az Újszövetségben

egy-egy perikópa[11] értelmét (pl. a gazdag ifjú: Mt 19,16-26p) az egyháztörténelem folyamán általa keltett impulzusok fényében magyarázni.

A történelem azonban megmutatja, hogy léteznek a magyarázatnak hamis és egyoldalú tendenciái is, amelyeknek káros következményei voltak, amikor például antiszemitizmusra vagy más faji megkülönböztetésre, esetleg alaptalan ezredévi reményekre vezettek. Ebből láthatjuk, hogy ez a megközelítés önmagában nem lehet elegendő a magyarázat számára. Szükség van megkülönböztetésre. Óvakodnunk kell attól, hogy előnyben részesítsük valamely szöveg hatástörténetének egyik vagy másik szakaszát, s így kiemelve azt tegyük az illető szöveg egyetlen magyarázati szabályává.

[11] Igeliturgiában olvasott szentírási szakasz. (A ford.)

D) Megközelítés a humán tudományok segítségével

Hogy önmagát közölje, Isten szava gyökeret vert egy nép konkrét életében (ld. Sir 24,12). Utat vágott magának a bibliai szerzők pszichológiai adottságain keresztül. Ezért a humán tudományok főként a szociológia, az antropológia és a pszichológia sokat segíthetnek a szövegek bizonyos szempontjainak jobb megértésében. De figyelemmel kell lenni arra, hogy ezeknek a tudományoknak a jellegét illetően különböző iskolák léteznek jelentős eltérésekkel. Ennek ellenére számos egzegéta ténylegesen eredményt ért el az e területeken folyó legújabb kutatások révén.

1. Szociológiai megközelítés

A vallási szövegek kapcsolatban állnak azokkal a társadalmakkal, amelyekben létrejönnek. Ez a megállapítás érvényes kétségkívül a bibliai szövegekre is. Ezért a tudományos bibliakutatásnak lehetőleg pontosan ismernie kell azoknak a különböző környezeteknek a társadalmi viszonyait, amelyekben a bibliai hagyományok létrejöttek. Ezt a társadalomtörténeti információt ki kell egészíteni egy megbízható szociológiai állásfoglalással, amely tudományosan rögzíti, hogy az adott konkrét esetben milyen mértékű hatást fejtettek ki a társadalmi létfeltételek.

A szociológiai szemléletmód már régen bevonult az egzegézis történetébe. Ezt tanúsítja az a figyelem, amelyet a formatörténet a szövegek életbeli szerepének (a »Sitz im Leben«nek) szentelt: általánosan elfogadott tény, hogy a bibliai hagyományok tükrözik a maguk társadalmi-kulturális áthagyományozó környezetének jellegzetességeit. A XX. század első harmadában a »chicagói iskola« az őskereszténység társadalomtörténeti helyzetét kutatta, és ezáltal erős lökést adott a történeti kritikának. A legutóbbi húsz év óta (1970–1990) a bibliai szövegek szociológiai megközelítése teljes egészében hozzátartozik az egzegetikai kutatáshoz.

Ettől kezdve számos kérdés vetődik fel az Ószövetség egzegézise felé. Így például meg kell kérdeznünk, hogy melyek voltak azok a különféle társadalmi és vallási szervezeti formák, amelyeket Izrael történelme folyamán ismert. Vajon kielégítő kiindulási alap-e Izrael államelőtti korszakának leírása egy központi vezetés nélküli, részekre tagolódó társadalom etnológiai modellje? Hogyan jutottak laza nemzetségi szövetségtől szervezett monarchiáig, és innen egy olyan közösségig, amely a maga egységét csak a vallásból és a származásból nyeri? Milyen gazdasági, katonai és egyéb változásokat hozott a társadalom szerkezetében az a politikai és vallási központosítási mozgalom, amely a monarchiához vezetett? Vajon a Tízparancsolat megértéséhez nem ad-e hatékonyabb segítséget a régi keleti magatartási normák kutatása, mint a próbálkozások egy feltételezett eredeti szöveg tisztán irodalmi rekonstrukciója?

Az Újszövetség egzegézise számára természetesen más kérdések vetődnek fel. Meg kell kérdeznünk például: Annak érdekében, hogy megmagyarázzuk Jézusnak és tanítványainak a húsvét előtti életformáját, milyen értéket tulajdonítsunk egy olyan karizmatikus csoportra vonatkozó elméletnek, amely csoport állandó lakóhely nélkül, család nélkül és vagyon nélkül körbejár? Vajon ahhoz a gyökeres szakításhoz, amelyet Jézus gyakorolt és amire tanítványait követésének keretében felszólította, folytonosan csatlakozik-e a húsvét utáni keresztény mozgalom magatartása az ősegyház legkülönfélébb körülményei között? Mit tudunk a páli közösségek társadalmi szerkezetéről a konkrét esetekben szoba jövő városi kultúrák keretében?

A szociológiai megközelítés általában sok pozitív szemponttal segíti az egzegetika munkáját; elsősorban nyitottabbá teszi. A történeti kritikának feltétlenül ismernie kell a szociológiai adottságokat. Ezek hozzájárulnak ahhoz, hogy érthetővé tegyük a Biblia világának gazdasági, kulturális és vallási helyzetét. Az egzegéta azt a feladatát, hogy teljességében ragadja meg az apostoli egyház hitének tanúságtételét, nem teljesítheti anélkül, hogy szigorú

tudományossággal kiderítse az újszövetségi szövegek szoros kapcsolatát az ősegyház társadalmi viszonylataival. Szociológiai modellek bevezetése sok új lehetőséget nyújt az egzegétának arra, hogy kiderítse az egykori történelmi viszonyokat, de természetesen ezeket a modelleket illeszteni kell a vizsgálat tárgyát képező valósághoz.

Mégis néhány kockázatra is rá kell mutatnunk, amit a szociológiai megközelítés hoz magával az egzegézis számára. A szociológia a ma élő társadalmak kutatásán dolgozik. Így valójában nem volna meglepő, hogy nehézségek lépnek fel, ha ezeket a módszereket régen elmúlt társadalmi viszonyokra akarjuk alkalmazni. A bibliai és a Biblián kívüli szövegek nem képeznek feltétlenül elég nagy dokumentációt ahhoz, hogy teljes képet adjanak koruk társadalmáról. Emellett a szociológiai módszerrel esetenként az a törekvés is megjelenik, hogy nagyobb súlyt helyezzenek az emberi egzisztencia gazdasági és intézményi szempontjaira, mint személyes és vallási vonatkozásaira.

2. Megközelítés a kulturális antropológia útján

A bibliai szövegeknek az a megközelítése, amely a kulturális antropológia kutatásaira támaszkodik, szoros kapcsolatban van a szociológiai megközelítéssel. Ugyanakkor a két megközelítés közti különbség az érzékenység, a módszer és a valószerű szemlélet síkján található, amelyekre itt különös figyelmet fordítanak. Míg a szociológiai megközelítés mint az előbbiekben láttuk mindenekelőtt a gazdasági és intézményi vonatkozásokat elemzi, addig az antropológiai út sok más szempont iránt érdeklődik, amelyek a nyelvben, a művészetben, a vallásban tükröződnek, de emellett ruházatban, ékszerekben, ünnepekben, táncokban, mítoszokban, legendákban is, és mindabban, ami az etnológia körébe tartozik.

Mindent egybevetve a kulturális antropológia a különböző embertípusok (így pl. a Földközi tenger térségében élő ember) jellemző vonásait igyekszik meghatározni a maguk szociális környezetében; ehhez alaposan vizsgálja a városi vagy falusi környezetüket, a társadalom által elismert értékeket (becsület és becstelenség; titoktartás, hűség, hagyomány, nevelési mód és iskolarendszerek), a társadalmi ellenőrzés gyakorlásának módját, a családra, a házra, a rokonságra, a nők helyzetére vonatkozó eszméket, az olyan intézményszerű párokat, mint patrónus és kliens, tulajdonos és bérlő, jótevő és elfogadó, szabad ember és rabszolga; vizsgálja továbbá a szent és a profán fogalmát, a tabukat, a beavató szertartásokat, a mágiát, az anyagi erőforrásokat, a hatalmat, az információt stb.

E különböző elemek alapján típusjegyeket gyűjtenek össze és »modelleket« állítanak fel, amelyek több kultúrában is előfordulnak.

Ez a kutatási irány természetesen hasznos lehet a bibliai szövegek értelmezése szempontjából. Fő alkalmazási területei: az ószövetségi rokonsági fogalmak vizsgálata, a nők helyzete Izrael társadalmában, a földműveléshez kapcsolódó szertartások stb. A Jézus tanítását tartalmazó szövegekben, pl. a példázatokban sok részletet tehetünk világossá ennek a módszernek a segítségével. Ugyanez vonatkozik olyan alapfogalmakra, mint »Isten országa«, vagy az üdvösségtörténet időfogalma, vagy közösségek létrejötte az ősegyházban. Ezzel a megközelítéssel könnyebb megkülönböztetni a bibliai üzenet tartós elemeit, amelyek az emberi természetre alapoznak, azoktól a járulékos képződményektől, amelyek különféle kultúrákból származnak. Mindazonáltal ez a megközelítés, hasonlóan az egyéb különleges megközelítésekhez, önmagában nem képes megragadni a kinyilatkoztatás sajátos mondanivalóját. Ezt nem szabad szem elől tévesztenünk, amikor a módszer eredményeit megítéljük.

3. Pszichológiai és pszichoanalitikai megközelítések

A pszichológia és a teológia mindig párbeszédet folytatott egymással. A pszichológiai kutatásnak a tudatalatti dinamikus struktúrákra való legújabb kiterjedése magával hozta, hogy megpróbálkoztak régi szövegek új értelmezésével, így a Biblia tekintetében is. Egész írásműveket szenteltek a bibliai szövegek pszichoanalitikai magyarázatának. Ezt élénk viták követték arról, hogy milyen mértékig és milyen körülmények között járulhatnak hozzá a pszichológiai és pszichoanalitikai kutatások a Szentírás mélyebb megértéséhez.

A pszichológia és a pszichoanalitika kutatásai gazdagítják a bibliai egzegézist, mert ezek révén a Biblia szövegeit élettapasztalatokként és magatartási mintákként érthetjük. Tudjuk, hogy a vallás mindig a párbeszéd és a feszültség viszonyában áll a tudatalattival. Nagy szerepe van az emberi ösztönök helyes irányba való fordításában. A történeti kritika által módszeresen kutatott irányokat ki kell egészíteni a szövegekben megjelenő különböző valóságsíkok elemzésével. A pszichológia és a pszichoanalízis ebben az irányban halad. Utat nyitnak a Szentírás többdimenziós értelmezése számára, s evvel segítenek a kinyilatkoztatás emberi nyelvének minősítésében.

A pszichológia és a maga módján a pszichoanalízis is különleges többletként hozta a szimbólumok új megértését. A szimbolikus nyelv lehetővé teszi a vallási tapasztalat olyan szféráinak a kifejezését, amelyek tisztán fogalmi megértés útján nem érhetők el, de az igazság keresése szempontjából értékesek. Ezért az egzegéták és pszichológusok vagy pszichoanalitikusok által közösen folytatott interdiszciplináris kutatásnak valódi előnyei vannak, amelyek tárgyilag megalapozottak és a lelkipásztori gyakorlatban beválnak.

Számos példát sorolhatunk fel, amelyek az egzegéták és pszichológusok közös fáradozásának a szükségességét mutatják, így például amikor arról van szó, hogy megvilágítsák a kultikus szertartások, az áldozatok, a tabuk értelmét, megfejtsék a Biblia képies nyelvét, meghatározzák a csodaelbeszélések jelképi mélységét, vagy az apokaliptikus látomásokban vagy audíciókban[12] lejátszódó dráma hajtórúgóját. Nem csupán az a feladat, hogy leírják a Biblia szimbolikus nyelvét, hanem hogy fogadják el annak kinyilatkoztató és felszólító jellegét: hiszen Isten fölséges valósága ebben lép kapcsolatba az emberrel.

Természetesen az egzegézis és a pszichológia vagy pszichoanalízis közti, a Biblia jobb megértését célzó párbeszédnek kritikusnak kell lennie, ügyelve mindegyik tudományág saját határaira. Egy ateista pszichológia vagy pszichoanalizis természetesen nem volna képes tökéletesen megérteni hitbeli valóságokat. A pszichológia és a pszichoanalízis biztosan hasznos, amikor emberi felelősség megállapításáról van szó; de nem vonhatják kétségbe a bűn és az üdvösség valóságát. Ezenkívül őrizkedni kell attól, hogy a spontán vallásosságot összetévesszük a bibliai kinyilatkoztatással, vagy hogy megértsük a Biblia üzenetének történelmi jellegét, ami az üzenetnek egy egyszeri esemény értékét adja.

Emellett gondolni kell arra, hogy nem beszélhetünk egyszerűen »pszichoanalitikai egzegézisről«, mintha csak egy ilyen volna. Hiszen a valóságban a pszichológia különböző iskoláinak és irányzatainak megfelelően nagyszámú olyan felismerés létezik, amelyek arra szolgálhatnak, hogy elmélyítsük általuk a Biblia emberi és teológiai megértését. A közös feladat szempontjából semmiképpen nem előnyös, ha egy bizonyos iskola álláspontját tekintjük abszolút értékűnek; sőt ez inkább káros.

A humán tudományok nem korlátozódnak a szociológiára, kulturális antropológiára és pszichológiára. Más tudományterületek is hasznosak lehetnek a bibliamagyarázat számára. Mindezekben az esetekben kölcsönösen tiszteletben kell tartani a szakmai illetékességet, mivel

[12] Hallásélmény. (A ford.)

az nem gyakori eset, hogy ugyanaz a személy egyaránt szakképzett az egzegézisben és egy humán tudományban.

E) A Szentírás gondolatrendszertől függő megközelítése

Valamely szöveg értelmezése mindig függ a szöveg olvasóinak felfogásától és helyzetétől. A mindenkori olvasók egyes szempontoknak különös figyelmet szentelnek, másokat önkénytelenül elhanyagolnak. Ezért elkerülhetetlen, hogy az egzegéták munkájuk során a kor gondolkodásmódjának hatására újabb megállapításokra jussanak, amelyekre másoknak azelőtt alig terjedt ki a figyelmük. Ehhez azonban a megkülönböztetés képességére is szükség van. Ma elsősorban a felszabadítási mozgalmak és a feminizmus kelti a legnagyobb figyelmet.

1. A Szentírás megközelítése a felszabadítási teológia irányából

A felszabadítási teológia összetett jelenség, amelyet helytelen volna túlságosan leegyszerűsíteni. Teológiai irányzatként a 70-es években fejlődött ki. Kialakulását a latin-amerikai országok gazdasági, szociális és politikai adottságai mellett két nagy egyházi esemény is elősegítette: a II. Vatikáni Zsinat, amely kifejezetten célul tűzte ki az *aggiornamento*-t [a kor szellemében való megújulást], az Egyház lelkipásztori gondoskodásának a mai világ igényei felé való fordítását, valamint a latin-amerikai püspökök második, 1968-ban Medellinben tartott konferenciája, amely a Zsinat tanítását Latin-Amerika szükségleteihez alkalmazta. Ez az irányzat azután tovább terjedt más országokban és világrészeken is (Afrika, Ázsia, az USA színes bőrű népessége).

Nehéz megmondani, vajon »egy« felszabadítási teológia létezik-e és milyen a módszere. Ugyanúgy nehéz pontosan leírni, milyen módon olvassa a Bibliát, s így meghatározni, milyen többletet nyújt és melyek a határai. Azt mondhatjuk, hogy nincs különleges módszere. A Szentírást saját szociális-kulturális és politikai alapállásából kiindulva olvassa és a nép konkrét szükségleteire vonatkoztatja, hiszen az a Bibliában táplálékot kell hogy találjon hite és élete számára.

Tehát nem elégszik meg a szöveg tárgyilagos, az eredeti helyzetben szándékolt értelmet kereső magyarázatával. Sokkal inkább azt az értelmezést keresi, amely a nép mai élethelyzetéből nő ki. Ha az emberek elnyomatásban élnek, olyan táplálékot kell találniuk a Szentírásban, amely küzdelmükben és reményeikben segíti őket. Nem lehet eltekinteni a konkrét valóságtól. Ellenkezőleg, azt egyenesen ki kell mondani és az Ige fényébe kell állítani. Így lesz hiteles a keresztény magatartás, amely az igazságosság és a szeretet által a társadalom megváltoztatására törekszik. A hit az Írásban talál lendítő erőt a teljes felszabadításért való harcra. – Ez a megközelítés a következő néhány megfontoláson alapul:

Isten jelen van népének történetében és meg akarja váltani a népet. Ő a szegények Istene, aki nem tűr sem elnyomást, sem igazságtalanságot.

Így az egzegézis sem maradhat semleges. Miként Istennek, úgy a szentírásmagyarázatnak is a szegények pártjára kell állnia, és fel kell lépnie az elnyomottak felszabadításáért.

Aki ebben a harcban résztvesz, az a bibliai szövegekben olyan tartalmat fedez fel, amely csak akkor lesz nyilvánvaló, ha az Írást az elnyomottakkal igazi szolidaritásban olvassák.

A Szentírásnak mint a felszabadítás szavának legmegfelelőbb címzettje a szegények közössége. Az elnyomottak felszabadítása ugyanis társadalmi cselekedet. Ezenkívül a Biblia szövegeit közösségek számára írták, és olvasásuk elsősorban közösségekre van bízva. Az »alapító eseményekből« (kivonulás Egyiptomból, Jézus szenvedéstörténete és feltámadása) áradó erőnek köszönhetően, amely képes a történelem folyamán új fordulatokat hozni, Isten szava mindig időszerű, s az is marad.

A felszabadítási teológia kétségkívül tartalmaz értékes elemeket: Isten megváltó jelenlétének élő tudatát, a hit közösségi dimenziójának kiemelését, az igazságosságon és szereteten alapuló felszabadító cselekvés sürgősségét, a Biblia új befogadását, amely Isten

szavából harcai és reményei közepette fényt áraszt és táplálékot nyújt Isten népének. Ezzel előtérbe helyezi a sugalmazott szöveg teljes aktualitását.

A Szentírás olvasásának ilyen elkötelezett módja több kockázattal is jár. Mivel azonban egy olyan irányzathoz kötődik, amely még csak kialakulóban van, a következő megjegyzések csak előzetes jellegűek:

Ez a bibliaolvasási mód főleg olyan elbeszélő és prófétai szövegekből indul ki, amelyek az elnyomás különböző helyzeteit állítják elénk, cselekvésre ösztönöznek, s így a társadalom megváltoztatására irányulnak. Ez az olvasás néha bizony kissé elfogult, és nem szentel ugyanolyan figyelmet a Szentírás minden szövegének. Az egzegézis soha nem lehet egészen semleges, az egyoldalúságtól azonban óvakodnia kell. A szociális és a politikai elkötelezettség pedig nem kifejezett feladata az egzegétának.

A teológusoknak és egzegétáknak – hogy a Biblia üzenetét szociális-politikai viszonylatban gyümölcsöztethessék, – használniuk kell a társadalom elemzésének eszközeit. Ebből a célból a felszabadítási teológia egyes áramlatai olyan elemzéshez folyamodtak, amely materialista gyökerekből eredt. Ebben a keretben olvasták azután a Szentírást. Ez meglehetősen vitatható, főleg az osztályharc marxista elve miatt.

A szociális problémák iszonyú nyomása alatt a hangsúly inkább egy evilági eszkatológiára tevődött át, néha a Szentírás transzcendens eszkatológiájának rovására.

A szociális és politikai változások a Szentírásnak ezt a felszabadítási teológiai megközelítését arra késztetik, hogy új kérdésekkel nézzen szembe és új irányulást keressen. További fejlődését és az Egyház számára gyümölcsöző voltát az fogja meghatározni, hogy tisztázza hermeneutikai alapjait, módszereit, valamint az Egyház hitével és hagyományával való összhangját.

2. Feminista megközelítés

A feminista bibliai hermeneutika (szentírásmagyarázat) a XIX. század végén az Egyesült Államokban született, amikor a nők jogaiért folyó harc társadalmi-kulturális légkörében létrehozták a Bibliát felülvizsgáló bizottságot. Ez a bizottság kiadta A nő Bibliájá-t (The Woman's Bible) két kötetben (New York 1885, 1898). Ez az irányzat századunk hetvenes évei óta, a női felszabadulási mozgalom révén új erőre kapott és hatalmasra duzzadt, főként Észak Amerikában. Ha pontosak akarunk lenni, különbséget kell tennünk többféle feminista szentírásmagyarázati mód között, mert ezen a széles körön belül igen eltérően kezelik a Szentírást. Egységük forrása a közös téma (a nő) és a kitűzött cél (a nő felszabadítása és a férfiéval azonos jogok megszerzése).

Itt a feminista bibliamagyarázat három fő formáját említjük: a radikális, az új-ortodox és a kritikus irányzatot.

A *radikális* megközelítés teljesen elutasítja a Biblia tekintélyét, mivel azt állítja, hogy a Szentírást férfiak írták azzal a céllal, hogy biztosítsák a férfi uralmát a nő fölött (androcentrizmus).

Az *új-ortodox* magyarázat prófétai könyvként fogadja a Bibliát, és készségesen alkalmazza abban, amiben a gyengék, s így egyúttal a nők pártját fogja; ez az irányelv mintegy kánon a kánonban, hogy rávilágítson mindarra, amit a Szentírás a nő felszabadítása és jogai érdekében mond.

A *kritikus* forma kifinomult módszereket használ, és próbálja kideríteni a keresztény nő helyzetét valamint szerepét a Jézus-mozgalomban és a szentpáli egyházakban. E szerint ebben a korban már elismerték a nemek egyenjogúságát, de ezt azután a már meglévő újszövetségi írásokban – éspedig csak jóval később – nagyrészt eltűntették, mert egyre jobban felülkerekedett az apajogú rend és az androcentrizmus.

A feminista szentírásmagyarázat nem dolgozott ki saját módszert. Az egzegézis szokásos módszereit használja, főként a történetkritikai módszert. De hozzátesz két kutatási kritériumot.

Az első a feminista kritérium, amely a nők felszabadítási mozgalmából ered és a felszabadítási teológia általánosabb vonalában halad. Ez a következő gyanúsítási hermeneutikát alkalmazza: minthogy a történelmet rendszerint a győztesek írják meg, csak úgy tudhatjuk meg az igazságot, ha nem hagyatkozunk egyszerűen a szövegekre, hanem azokban olyan jelzéseket keresünk, amelyek bepillantást engednek valami másba.

A második kritérium szociológiai jellegű. A bibliai kor társadalmának kutatására támaszkodik, a társadalom rétegződésére, a nők helyzetére.

Ami az újszövetségi szövegeket illeti, a kutatás végső célja nem az a nőkre vonatkozó felfogás, ami az Újszövetségben megjelenik, hanem a nők 1. századbeli két eltérő helyzetének rekonstruálása: ezek egyike a zsidó és a görög-római világban szokásos helyzet, másika pedig az a gyökeresen új állapot, amely Jézus mozgalmában és a szentpáli egyházakban jött létre, ahol mindenki, férfiak és nők Jézus férfi és női tanítványainak közösségét alkották, akik mind egyenlők voltak. E nézet alátámasztására a Gal 3,28 szövegére hivatkoznak. Arra törekszenek, hogy a mai kor számára ismét felfedezzék azt, ami feledésbe merült: a nő szerepét az ősegyházban.

A feminista egzegézisnek számos pozitív mellékhatása van. Létrejötte óta a nők aktívabban vesznek részt az egzegétikai kutatásban. Gyakran a férfiaknál jobban sikerült észrevenniük a nők jelenlétét, jelentősségét és szerepét a Szentírásban, a kereszténység kezdeti történetében és az Egyházban. Annak a modern kulturális látókörnek alapján, amely nagyobb figyelmet szentel a nő méltóságának és szerepének mind a társadalomban, mind az Egyházban, új kérdéseket teszünk fel a bibliai szövegnek. Ezek új felfedezésekre adnak alkalmat. A női érzékenység talál és kijavít olyan elterjedt értelmezéseket, amelyek célzatosak és arra irányulnak, hogy igazolják a férfiak uralmát a nők felett.

Ami az Ószövetséget illeti, különféle tanulmányok fáradoztak azon, hogy a benne található istenképet jobban megértsük. A Biblia Istene nem valamilyen patriarkális gondolkodásmód vetülete. Isten Atya, de egyúttal a gyengédség és az anyai szeretet Istene is.

Attól függően, hogy a feminista egzegézis mennyire kötelezi el magát valamilyen programnak, ki van téve annak a kísértésnek, hogy a Szentírás szövegeit célzatosan s így vitathatóan magyarázza. Ekkor, hogy tételeit igazolja, jobb érvek hiányában gyakran kénytelen alkalmazni *a hallgatáson alapuló bizonyítást* (argumentum e silentio). Ez, amint tudjuk, általában megengedhetetlen; arra semmiképpen nem alkalmas, hogy biztos következtetések alapjául szolgáljon. Másrészt az a próbálkozás, hogy a szövegekben felfedezett halvány jelzések segítségével rekonstruáljunk egy történelmi helyzetet, amelyet maguk a szövegek szükségképpen elfedtek volna, valójában már nem egzegétikai feladat. Hiszen ez magának a sugalmazott szövegek tartalmának elutasításához vezet, hogy helyette egy másikat, egy mesterséges feltételezést állítson előtérbe.

A feminista egzegézis felveti a hatalom kérdését az Egyházban. Amint tudjuk, ebben az ügyben eltérő véleményekkel találkozunk és viták folynak. E témakörben a feminista egzegézis csak akkor segíthet az Egyháznak, ha nem esik áldozatául ugyanannak a hibának, amely ellen harcba indult. A maga részéről sem szabad szeme elől tévesztenie az evangélium tanítását a hatalomról mint szolgálatról, azt a tanítást, amit Jézus összes tanítványaihoz intézett, férfiakhoz és nőkhöz egyaránt.[13]

[13] A fenti bekezdés szövegéről a bizottság szavazással döntött. 19 résztvevőből 11-en helyeselték, 4-en ellenezték a szöveget, 4 személy tartózkodott a szavazástól. A szöveg ellenzői kérték, hogy a szavazás eredményét publikálják a szövegben. Ezt a bizottság magára vállalta.

F) A Szentírás fundamentalista értelmezése

A Biblia fundamentalista értelmezése abból indul ki, hogy a Szentírás – Isten sugalmazott igéje, mely minden tévedéstől mentes – szó szerint érvényes és minden részletében szó szerint értelmezendő. A »szó szerinti értelmezésen« a közvetlen betű szerinti magyarázatot értik, vagyis olyan értelmezést, amely eleve kizár minden törekvést, amely a Bibliát történelmi fejlődésben értelmezi. A bibliaolvasás ilyen módja ellentétben áll a történet-kritikai módszerrel, de a szentírásmagyarázat minden más tudományos módszerével is.

A Szentírás fundamentalista értelmezésének gyökerei a reformáció korára nyúlnak vissza, amikor azért harcoltak, hogy az Írás betű szerinti értelméhez hűek maradjanak. A bibliaolvasás e módja a felvilágosodás után a protestantizmusban jelent meg a liberális egzegézis ellenhatásaként. A »fundamentalista« elnevezést az 1895. évi, New York állambeli Niagarában tartott Amerikai Bibliakongresszuson alkották. A konzervatív protestáns egzegéták »öt fundamentalista pontot« határoztak meg. Ezek: a Szentírás szó szerinti tévedhetetlensége, Krisztus istensége, a szűzi születés, Jézus helyettesítő engesztelése, és a testi feltámadás Krisztus eljövetelekor. Amikor a Biblia fundamentalista kezelése más világrészekre is átterjedt, ez Európában, Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában további változatokat szült, amelyek egyúttal mind »betű szerinti« módszerek. A huszadik század második felében a Biblia fundamentalista használata egyre gyakoribbá vált vallási csoportok, szekták és a katolikusok körében is.

Bár a fundamentalizmus jogosan ragaszkodik a Biblia isteni sugalmazottságához, Isten szava tévedésmentességéhez és a többi bibliai igazsághoz, amelyet az öt említett alaptétel foglal magába, mégis az a mód, ahogyan ezeket az igazságokat kifejti, olyan ideológián alapszik, amely nem bibliai, bármilyen határozottan is állítják képviselői ennek ellenkezőjét. A szóban forgó módszer ugyanis a merev tanbeli irányzatokkal való teljes egyetértést kíván, és a keresztény életre és üdvösségre vonatkozó tanítás egyetlen forrásaként a Biblia olyan értelmezését követeli meg, amely kizár minden kritikus kérdést és kutatást.

A Szentírás ilyen fundamentalista megközelítésének az az alapvető hibája, hogy elutasítja a bibliai kinyilatkoztatás történelmi jellegét és így képtelen elfogadni a megtestesülés teljes igazságát. A fundamentalizmus Istenre nézve botrányosnak tartja az isteni és az emberi között mutatkozó szoros kapcsolatot. Nem akarja elismerni, hogy Isten sugalmazott igéje emberi nyelven fejeződött ki és az isteni sugalmazás hatására emberi szerzők írták le, akiknek képességei és adottságai korlátozottak voltak. Ezért hajlamos úgy kezelni a bibliai szöveget, mintha azt szavanként a Szentlélek diktálta volna. Nem látja be, hogy Isten szavát egy adott nyelven és stílusban fogalmazták meg, amit a szöveg keletkezésének kora is meghatároz. Nem fordít figyelmet az irodalmi formákra és az emberi gondolkodásmódra, amelyekkel a bibliai szövegekben találkozunk, holott a szövegek több korszakon át folyó kidolgozás gyümölcsei és magukon viselik egészen eltérő történelmi adottságok nyomait.

A fundamentalizmus túlhangsúlyozza a tévedhetetlenséget a Szentírás szövegeinek részleteiben, főként a történelmi tényekben és az ún. tudományos igazságokban. Gyakran tekinti történetinek azt, amit sosem gondoltak megtörténtnek. Szerinte ugyanis minden megtörtént, amit a bibliai szövegek múlt időben közölnek vagy elmondanak. Alig mérlegeli szimbolikus vagy átvitt értelem lehetőségét.

A fundamentalizmus gyakran hajlamos figyelmen kívül hagyni a szöveg héber, arám vagy görög nyelvének sajátosságaiból eredő problémákat. Gyakran mereven ragaszkodik egy meghatározott régi vagy új fordításhoz. És nem fogadja el azokat az újraértelmezéseket (*relecture*) sem, amelyek magában a Bibliában előfordulnak.

Ami az evangéliumokat illeti, itt a fundamentalizmus egyáltalán nem számol az evangéliumi hagyomány fejlődésével, sőt naivul felcseréli a hagyomány végső szövegét (amit

az evangélisták leírtak) első alakjával (a történeti Jézus tetteivel és szavaival). Ugyanakkor elhanyagol egy fontos tényezőt: annak szempontjait és módját, hogy maguk az első keresztény közösségek miként értelmezték Jézus működését és üzenetét. Pedig éppen ez az őskeresztény értelmezés tanúsítja a keresztény hit apostoli eredetét, és közvetlen kifejezője annak. Így a fundamentalizmus elvéti a célt, amelyet az evangélium eredendően szolgál.

A fundamentalizmus hajlamos a szellemi korlátozottságra. Így például valóságosnak tartja a Bibliában található ősi kozmológiát. Ezzel kizárja a kultúra és a hit közötti nyitott hangvételű párbeszédet. A fundamentalizmus egyes bibliai részek kritikátlan értelmezésére támaszkodva igazolni kíván politikai eszméket és szociális magatartást, amelyek előítéletekkel terheltek és nyilvánvaló ellentétben állnak az evangélium szellemével, így pld. a faji megkülönböztetést és más hasonlókat.

Végső soron a fundamentalizmus elszakítja a szentírásmagyarázatot a hagyománytól, mivel a »sola scriptura« elvén alapszik. Ezzel szemben a hagyomány, amelyet Isten Lelke vezérel, a hívő közösségen belül szervesen fejlődik a Szentírásból kiindulva. A fundamentalizmusból hiányzik az a felismerés, hogy az Újszövetség a keresztény egyházban keletkezett, hogy a Szentírás az egyház Szentírása, hogy a hagyomány létezése megelőzte az Írások megszövegezését. Ilyen alapon a fundamentalizmus gyakran »egyházellenes«. Mellékesnek véli a hitvallásokat, a dogmákat és a liturgikus életet, amelyek a keresztény hagyomány szerves részei. Ugyanez vonatkozik az Egyház tanító szerepére is. Így alakul ki az az egyéni értelmezési mód, amely képtelen felismerni, hogy az Egyház a Biblián alapszik, életét és inspirációit abból meríti.

A fundamentalista megközelítés ugyanakkor veszélyes is, mert miközben olyan személyeket vonz magához, akik életük problémáira bibliai választ keresnek, ezeket megtévesztheti, mivel jámbor, de kétes értékű válaszokat kínál, ahelyett, hogy megmondaná nekik: a Biblia nem tartalmaz okvetlenül azonnali és közvetlen, kész választ valamennyi ilyen problémára. A fundamentalizmus – be nem vallottan – valójában az önálló gondolkodás feladására ösztönöz. Csalóka biztonságot nyújt, mert észrevétlenül felcseréli a Biblia üzenetének emberi korlátait az ezek mögött rejlő isteni tartalmakkal.

II. Hermeneutikai kérdések

A) Filozófiai hermeneutikák

Az egzegézis feladatát újra át kell gondolnunk abban az értelemben, hogy annak figyelembe kell vennie a korszerű filozófiai hermeneutikát is. Ez hangsúlyozza a szubjektivitás szerepét a megismerésben, különösen a történelmi megismerésben. A hermeneutikai szemlélet új lendületet kapott Friedrich Schleiermacher, Wilhelm Dielthy és főleg Martin Heidegger munkássága révén. E filozófusok nyomán, de tőlük függetlenül is különböző szerzők elmélyítették a hermeneutika elméletét és annak a Szentírásra való alkalmazását. Név szerint kell említenünk közülük Rudolf Bultmannt, Hans Georg Gadamert és Paul Ricoeurt. Munkásságukról itt még összefoglalást sem tudunk adni. Meg kell elégednünk azzal, hogy vázoljuk filozófiájuk néhány központi gondolatát, amelyek hatással voltak a bibliamagyarázatra.[14]

1. Modern nézőpontok

Minthogy az 1. és a 20. század világát kulturális távolság választja el egymástól, *Bultmann* nyomatékkal mutatott rá az előzetes megértésre, ami minden megértéshez szükséges. Ennek szellemében dolgozta ki az újszövetségi szövegek egzisztenciális értelmezési elméletét. Ebben az vezette, hogy a mai ember számára hozzáférhetővé tegye azt a valóságot, amelyről a Szentírás beszél. Azzal, hogy Heideggerre hivatkozik, kimondja, hogy egy bibliai szöveg egzegézise egyáltalán nem lehetséges bizonyos, a megértést lehetővé tevő feltevések nélkül. Az előzetes megértés azon az élő kapcsolaton alapul, amely az értelmező és azon dolog között áll fenn, amelyről a szöveg beszél. Az előzetes megértésnek azonban mélyülnie és bővülnie, sőt változnia és helyesbednie is kell annak a révén, amiről a szöveg beszél. Az értelmező csak így szabadulhat meg a szubjektívizmustól.

A kérdés, amely felmerül, nem más, mint a helyes fogalmak megtalálása, amelyekkel a Szentíráshoz közelednünk kell, hogy azt a mai ember meg tudja érteni. *Bultmann* véleménye szerint a választ Heidegger egzisztenciális elemzése adja meg: Heidegger egzisztenciális alapelvei egyetemes jelentőségűek, s a legmegfelelőbb struktúrákat és fogalmakat kínálják az emberi egzisztencia megértéséhez, amint az az Újszövetség üzenetében megnyilatkozik.

Gadamer ugyancsak a történelmi távolságot hangsúlyozza a szöveg és annak értelmezője között. Ismét előveszi a hermeneutikai kör elméletét, s azt továbbfejleszti. Azok az előfeltételezések és előzetes megértések, amelyek megértésünk velejárói, a gondolkodásunkat meghatározó hagyományból erednek. Ez pedig mindazoknak a történelmi és kulturális adottságoknak összességéből áll, amelyek életünk világát, megértésünk látóhatárát képezik. Az értelmezőnek párbeszédet kell kezdenie azzal a valósággal, amelyről a szöveg beszél. A megértés azt jelenti, hogy a két látásmód, a szöveg és az olvasó látásmódja egybeolvad (»látóhatár-egybeolvadás«). Ez csak akkor lehetséges, ha valamilyen megfelelés, vagyis alapvető rokonság áll fenn az értelmező és a tárgya között. A hermeneutika dialektikus eljárás: egy szöveg megértése mindig az önmegértés bővülése is.

[14] Az igének az a hermeneutikája, amelyet Gerhard Ebeling és Ernst Fuchs fejlesztett ki, más irányból közelít, és más gondolatkörbe tartozik. Ez inkább hermeneutikus teológia, mint hermeneutikus filozófia. Mindamellett Ebeling – olyan szerzőkkel egyetértésben, mint Bultmann és Ricoeur – hangsúlyozza azt a feltételt, hogy Isten igéje csak akkor éri el teljes értelmét, ha elérkezik címzettjeihez.

Ricoeur hermeneutikai gondolkodásából elsősorban azt említjük, hogy milyen nagy súlyt helyez a távolságtartás módszerére. Ez nélkülözhetetlen feltétele a szöveg helyes megértésének. Az első távolságot a szöveg és szerzője között fedezhetjük fel. Hiszen a szöveg rögtön megfogalmazása után bizonyos önállóságot nyer a szerzőjével szemben; elkezdi független jelentésként való pályafutását. Egy másik távolság az, amely a szöveget mindenkori olvasóitól elválasztja; az olvasóknak tiszteletben kell tartaniuk a szöveg világának másféleségét. Így az értelmezéshez szükség van az irodalmi és történelmi elemzés módszereire. De egy szöveg értelmét csak akkor sikerül teljesen felfogni, ha azt az olvasók ténylegesen át is élik. Ők, saját helyzetükből kiindulva, a szövegből adódó független jelentés nyomán új jelentéseket bonthatnak ki. A Szentírás ismeretének nem szabad teljesen a nyelvhez kötődnie. Sokkal inkább addig a valóságig kell eljutnia, amelyről a szöveg beszél. A Biblia vallási nyelve szimbolikus nyelv, amelyen »el-el kell gondolkodni«, olyan nyelv, amelynek értelmi gazdagsága kimeríthetetlen. Nyelv, amely transzcendens valóságot fejez ki, erre hívja fel a figyelmet, s egyúttal felébreszti az ember érzékét saját létének mélységei iránt.

2. Amit a hermeneutika nyújt az egzegézis számára

Hogyan kell megítélnünk a szövegértelmezésnek ezeket a korszerű elméleteit? A Biblia Isten szava az egymást követő összes korok számára. Ezért nem zárkózhatunk el egyetlen olyan hermeneutikai elmélettől sem, amely lehetővé teszi, hogy a történeti és irodalmi kritika módszereit beillesszük egy további értelmezési formába. Az a feladat, hogy áthidaljuk a bibliai szövegek szerzőinek és első címzettjeinek kora, valamint a mi időnk közti távolságot, s így helyesen aktualizáljuk a szövegek üzenetét, hogy az táplálhassa a mai keresztények hitéletét. Minden szövegmagyarázatot ki kell egészítenie egy a szó modern értelmében vett »hermeneutikának«.

A hermeneutikának, vagyis a ma világához szóló magyarázatnak szükségességét maga a Biblia és a bibliamagyarázat története igazolja. Az Ó- és Újszövetség írásai hosszú folyamat termékei, melynek során újraértelmezték a hívő közösségek életét megalapozó eseményeket. Az egyházi hagyomány szerint az egyházatyák, a Szentírás első magyarázói csak akkor tartották teljesnek egzegézisüket, ha feltárták a szöveg értelmét saját koruk keresztényei számára, azok helyzetére alkalmazva. Csak akkor vagyunk hűségesek a bibliai szövegek szándékához, ha megfogalmazásaikon keresztül igyekszünk annak a hitnek a valóságához eljutni, amely bennük megszólal, és megpróbáljuk ezt összekötni a mai kor hittapasztalatával.

A modern hermeneutika egészséges válasz a történelmi pozitívizmusra és arra a kísértésre, hogy a Biblia kutatása során az objektivitás olyan kritériumait alkalmazzuk, amelyek a természettudományokra érvényesek. Egyrészt a Bibliában előforduló események magyarázott történések. Másrészt az említett események elbeszéléseinek egzegézise szükségképpen magába foglalja az egzegéta szubjektivitását. A Szentírás szövegének helyes megértéséhez csak az juthat el, aki élő kapcsolatban áll azzal, amiről a szöveg beszél. A kérdés, amely minden magyarázó számára felvetődik, így hangzik: Milyen hermeneutikai elmélet teszi azt lehetővé, hogy megragadjuk a valóságnak azt a mélységét, amelyről a Szentírás beszél, és hogy ezt a mai ember számára világosan és mélyértelműen kifejezzük?

A gyakorlatban természetesen el kell ismernünk, hogy bizonyos hermeneutikai elméletek nem alkalmasak a Szentírás értelmezésére. Így például Bultmann egzisztenciális értelmezése egy különleges filozófia korlátai közé szorítja a Biblia üzenetét. Ezenkívül – az említett hermeneutika előfeltevései miatt – a Biblia vallási üzenetét nagyrészt megfosztja objektív valóságától, mert túlságosan »mítosztalanítja«. Hajlik arra is, hogy a Szentírás szövegeit antropológiai felfogásmódnak rendelje alá. Így a filozófia – a megértés eszköze helyett – a magyarázat szabályává válik. Minden szentírásmagyarázat központi tárgya Jézus Krisztus személye és a történelmünkben megtörtént üdvösségi események. Így a Szentírás hiteles

magyarázatának elsősorban az ezekben az eseményekben adott értelmet kell elfogadnia, ami kiváló módon Jézus Krisztus személyében ragyog fel.

Ez az értelem jelenik meg a szövegekben. A szubjektívizmus elkerülésére a helyes aktualizálásnak a szöveg vizsgálatán kell alapulnia, és a magyarázat feltevéseit ismételten ellenőrizni kell magának a szövegnek a segítségével.

Bár a bibliai hermeneutika az irodalmi és történelmi szövegek általános hermeneutikája körébe tartozik, ugyanakkor ennek mégis különleges esetét képezi. Különleges jellegzetességei sajátos tárgyából erednek. Az üdvtörténet eseményei és azoknak Jézus Krisztus személyében való beteljesedése adnak értelmet az emberiség egész történelmének. Az új történeti magyarázatok sem tehetnek mást, mint hogy felfedik vagy kifejtik ennek az értelemnek a teljességét. A szóban forgó események bibliai elbeszélését az értelem önmagában nem képes egészen felfogni. Magyarázatukhoz különleges feltételek szükségesek, pl. az egyházi közösségben megélt hit és a Szentlélek vezetése. A Lélekben való élet növekedése fokozza az olvasókban azoknak a valóságoknak a megértését, amelyekről a Biblia szövege beszél.

B) A sugalmazott Írás értelme

A filozófiai hermeneutikák által szolgáltatott legújabb eredmények és az irodalomkutatás újabb fejleményei lehetővé teszik, hogy a bibliai egzegézis pontosabban lássa feladatát, amelynek összetett volta egyre világosabbá válik. A régebbi egzegézis, amely természetesen még nem igazodhatott a modern tudományos igényekhez, a Szentírás minden szövegéhez különböző értelmi síkokat rendelt hozzá. Leginkább elterjedt a szó szerinti és a lelki értelem megkülönböztetése. A középkori egzegézis a lelki értelmen belül három eltérő szempontot különböztetett meg: a kinyilatkoztatott igazság, a tényleges élet és a végső beteljesedés vonatkozását. Erről írta híres párversét a domonkosrendi Dániai Ágoston (13. sz.): »Littera gesta docet, quid credas allegoria, moralis quid agas, quid speras anagogia.«[15] A történeti-kritikai egzegézis – válaszul az Írás sokféle értelmének elméletére – többé-kevésbé nyíltan az egyetlen értelem tételét képviselte, amely szerint egy adott szövegnek nem lehet egyszerre több jelentése. A történeti-kritikai egzegézis egész fáradozása azt célozza, hogy valamely bibliai szöveg egyetlen igazi értelmét határozza meg keletkezésének körülményei között.

Ez a tétel azonban ma – tekintettel a nyelvtudományokra és a filozófiai hermeneutikákra, amelyek elismerik az írott szövegek többértelműségét – többé már nem tartható. A kérdés nem egyszerű, és nem azonos módon merül fel minden szövegfajtánál: a történeti elbeszéléseknél, a példázatoknál, a jövendöléseknél, a törvényeknél, a közmondások, az imák, a himnuszok esetében stb. Mégis említhetünk néhány alapelvet, anélkül, hogy teljes áttekintést adnánk a különféle felfogásokról.

1. A szó szerinti értelem (sensus litteralis)

Nem csak megengedett, hanem feltétlenül szükséges meghatározni a szövegek pontos értelmét, azt, ahogyan azokat szerzőik értették. Ezt nevezzük szó szerinti értelemnek (*sensus litteralis*). Ennek alapvető jelentőségére már Aquinói Szent Tamás rámutatott (STh. I, q.1, a.10, ad 1).

A szó szerinti értelmet nem szabad »*literalista*«[16] értelemként felfogni, miként a fundamentalisták szokták. Így például a szó szerinti értelem megismeréséhez nem elég egy szöveget szóról-szóra lefordítani. Fontos, hogy a fordítás során figyelembe vegyük a szöveg

[15] »A szó szerinti értelem az eseményeket tanítja; amit hinned kell, az allegória; hogy mit tégy, az erkölcsi értelem; s amit remélj, az anagógia.« (A ford.)

[16] Betű szerinti. (A ford.)

korának irodalmi szokásait. Ha egy szöveg képletes, akkor a szó szerinti értelme nem az, ami az egyes szavak értelméből adódik (pl. »csípőtök legyen felövezve«, Lk 12,35), hanem az, amire a hasonlatot alkalmazták (»legyetek mindig készek«). Ha elbeszélésről van szó, akkor a szó szerinti értelem nem jelenti feltétlenül azt is, hogy az elmondott dolgok valóban megtörténtek. Lehet ugyanis, hogy az elbeszélés nem a történeti elbeszélések műfajába tartozik, hanem az elbeszélő képzelet alkotása.

A Szentírás szó szerinti értelme az, amit a sugalmazott emberi szerzők közvetlenül kifejeztek. Mivel ez sugalmazásból származik, ez egyúttal az Isten, a tulajdonképpeni szerző, az *auctor principalis* által szándékolt értelem is. Ezt az értelmet a szöveg pontos elemzésével lehet meghatározni; ennek során a szöveget irodalmi és történeti összefüggésében kell tekintetbe venni. Az egzegézis fő feladata ennek az elemzésnek gondos elvégzése, kimerítve az irodalmi és történelmi kutatás összes lehetőségeit, hogy így a lehető legpontosabban ragadja meg a bibliai szövegek szó szerinti értelmét (vö. Divino Afflante Spiritu, EB 550). Ebből a célból különösen fontos az ókori irodalmi műfajok kutatása (*uo. 560*).

Vajon egy szövegnek csak *egyetlen* szó szerinti értelme van? Általában igen; de ez nem feltétlenül érvényes, két okból. Egyrészt lehetséges, hogy valamely emberi szerző egyidejűleg a valóság különböző síkjain mozog. Ez gyakori eset a líra területén. A bibliai sugalmazás nem zárja ki az emberi nyelvnek és szellemnek ezt a lehetőségét; ennek sok példáját láthatjuk a negyedik evangéliumban. Másrészt ha egy emberi kifejezésnek látszólag csak egy jelentése van, abban az esetben is könnyen előfordulhat, hogy az isteni sugalmazás ezt a kifejezést úgy irányítja, hogy az többjelentésűvé válik. Ez az helyzet pl. Kaifásnak a Jn 11,50-ben leírt kijelentésével. A főpap szavai egyszerre fejeznek ki szégyenteljes politikai számítást és isteni kinyilatkoztatást. E két nézőpont mindegyike szó szerinti értelem, mert az összefüggésből adódik mindkettő. Bár itt szélsőséges esetről van szó, mégis fontos példa. Megóv attól, hogy túlságosan szűkre szabjuk a sugalmazott szövegek szó szerinti értelmét.

Sok szövegnél különösen figyelnünk kell azok *dinamikus jellegére*. Például a királyzsoltárok értelmét nem szűkíthetjük le egyedül a létrejöttük hátterét képező történeti viszonyokra. Amikor a zsoltáros a királyról beszél, akkor egyszerre gondol a királyságot megtestesítő valóságos személyre és ennek az intézménynek Isten elgondolása szerinti eszményképére; így a szöveg sokkal messzebbre mutat a történelemben valóságosan megjelenő királyság intézményénél. A történeti-kritikai egzegézis túl gyakran hajlott arra, hogy a szövegek értelmét a pontos történelmi eseményekkel hozza kapcsolatba és szorosan azokhoz kösse. Ehelyett sokkal inkább arra kell törekednie, hogy a szövegben kifejezett gondolat irányát kövesse. Ez az irány olyan dinamikát jelent, amely nem az értelem rögzítésére ösztönzi az egzegétát, inkább arra serkenti, hogy figyeljen az értelem többé-kevésbé előrelátható továbbfejlődésére.

A modern hermeneutika egyik irányzata kiemeli, hogy az emberi szó, mihelyt le van írva, új értelmet nyer. Egy leírt szöveg új helyzetekben más megvilágításba kerülhet, és így az értelme új jelentésekkel bővül. Az írott szövegeknek ez a képessége különösen vonatkozik a Biblia szövegeire, amelyeket Isten szavának ismerünk el. Az a tény, hogy a hívő közösség e szövegeket megőrizni törekedett, azt a meggyőződést tükrözi, hogy azok a jövőbeli nemzedékeknek is fényt és életet fognak jelenteni. A szó szerinti értelem eleve nyitott olyan későbbi fejlődés irányában, amelyet az új helyzetben való újra-olvasás (»*relecture*«, átértelmezés) indít el.

Ez nem jelenti azt, hogy egy bibliai szövegnek – szubjektív értelmezés révén – bármilyen tetszőleges értelmet adhatunk. Ellenkezőleg: mint nem hitelest el kell utasítanunk minden olyan értelmezést, amely ellenkezik azzal az értelemmel, amit az emberi szerzők leírt szövegükben kifejeztek. Ha megengednénk az egymással össze nem férő értelmeket, ezzel gyökerében ásnánk alá és szubjektív önkénynek tennénk ki a Biblia üzenetét. Mert ez az üzenet olyan szó, amit Isten a történelemben mondott ki.

2. A lelki értelem (sensus spiritualis)

A szövegek »össze nem férő« voltát azonban nem szabad túl szűken értenünk, ami eleve kizárná a magasabb szintű megvalósulás minden lehetőségét. A húsvéti történés, Jézus halála és feltámadása egészen új történeti helyzetet teremtett, amely a régi szövegeket új megvilágításba helyezte, és az értelem új változatához vezet. Így főként egyes olyan szövegrészeket, amelyeket a korábbi helyzetben túlzó kifejezéseknek kellett tekinteni (pl. a jövendölést, amelyben Isten Dávid utódjának azt ígéri, hogy trónját »*örökre*« megszilárdítja: 2 Sám 7,12-13; 1 Krón 17,11-14), ezután már szó szerint kell vennünk, mert »Krisztus feltámadt a halálból, és többé nem hal meg« (Róm 6,9). Azok az egzegéták, akiknek a szó szerinti értelemről túlságosan szűk »történeti« fogalmuk van, azt fogják gondolni, hogy itt összeférhetetlen változatról van szó. Akik viszont nyitottak a szövegek dinamikus jellege iránt, mindebben mélyenrejlő folyamatosságot, ugyanakkor egy magasabb szintre való átlépést ismernek fel: Krisztus örökké uralkodik, de nem Dávid földi trónján (ld. még Zsolt 2,7-8; 110,1.4).

Ilyen esetekben beszélünk »lelki értelemről«. Ezt a keresztény hit látószögéből általában olyan értelemként határozhatjuk meg, amelyet akkor fejeznek ki a szentírási szövegek, ha azokat a Szentlélek hatása alatt, Krisztus húsvéti misztériumának s a belőle következő új életnek az összefüggésében olvassuk. Ilyen összefüggés valóban létezik. Ebben az Újszövetség az Írások beteljesülését ismeri fel. Ezért természetes, hogy az Írásokat ennek az új összefüggésnek, a Lélekben való életnek a fényében olvassuk.

Ebből a meghatározásból kiindulva több hasznos tisztázó megállapítást tehetünk a lelki és a szó szerinti értelemre vonatkozólag:

A két értelem – szemben az általánosan elterjedt véleménnyel – nem tér el szükségképpen egymástól. Ha egy szentírási szöveg közvetlenül Krisztus húsvéti titkára vagy az abból következő új életre vonatkozik, akkor a szó szerinti értelme egyben lelki értelem is. Az Újszövetségben általában ez a helyzet. A keresztény egzegézis lelki értelemről többnyire az Ószövetséggel kapcsolatban beszél. Már az Ószövetségben is van néhány szöveg, amelynek szó szerinti értelme vallási, lelki értelem. Ezekben az esetekben a keresztény hit olyan értelmet ismer fel, amely elővételezi az új, Krisztus által hozott életet.

Ha azonban a kettő között különbség van, akkor a lelki értelmet nem szabad a szó szerinti értelemtől elvonatkoztatva meghatározni. Mindig az utóbbi a nélkülözhetetlen alap. Különben nem beszélhetnénk az Írás »beteljesedéséről«. Hogy erről szó lehessen, lényeges a folytonos és homogén kapcsolat. De jelen kell lennie az átlépésnek is a valóság magasabb szintjére.

A lelki értelmet nem szabad összetéveszteni a szubjektív értelmezéssel, amely az emberi képzelet vagy az értelem spekulációjának az eredménye. A lelki értelem abból a kapcsolatból ered, amely a szöveg és a tőle nem idegen valóságok, nevezetesen a húsvéti esemény között fennáll, hiszen ez az esemény a maga kimeríthetetlen gazdagságával Isten történelemformáló erejének csúcspontja Izrael életében az egész emberiség javára.

A közösségi vagy egyéni lelki olvasás során csak akkor ismerjük fel a hiteles lelki értelmet, ha ebbe a nézőpontba helyezkedünk. Mert csak így kerül kapcsolatba egymással a három valóság-szint: a bibliai szöveg, a húsvéti titok és a Lélekben való élet jelenlegi állapota.

Minthogy a régebbi egzegézis alapvető meggyőződése volt, hogy Krisztus misztériuma az összes Írás magyarázatának kulcsát képezi, fontosnak tartották lelki értelem felkutatását a bibliai szövegek legapróbb részleteiben is, így például a rituális törvények minden előírásában. Ehhez vagy a rabbinikus módszereket használták, vagy a hellenisztikus allegorizálás ihletett ösztönzését. Az ilyen értelmezéseknek a modern egzegézis nem tulajdonít mának szóló valódi értéket, bármilyen lelkipásztori haszonnal jártak is azok a múltban (ld. *Divino Afflante Spiritu, EB 553*).

A lelki értelem egyik lehetséges vonatkozása a tipológiai értelem.[17] Erről rendszerint azt mondják, hogy ezt nem maga az Írás hordozza, hanem az Írásban szereplő valóságok: pl. Ádám Krisztust jelképezi (ld. Róm 5,14), a vízözön a keresztséget (1 Pét 3,20-21) stb. Az igazság azonban az, hogy a tipológiai összefüggés általában azon a módon alapul, ahogyan a Szentírás a régi valóságot leírja (Ábel hangja: Ter 4,10; Zsid 11,4; 12,24), s nem egyszerűen ezen a valóságon magán. Ilyenkor tehát valójában a Szentírás által létrehozott értelemről van szó.

3. A »sensus plenior«

A *sensus plenior*[18] viszonylag új fogalom, és sok vitára ad alkalmat. Meghatározása szerint egy szöveg mélyebb értelme, amelyet Isten ki akart mondani, de amit az emberi szerző nem fejezett ki világosan. Ilyennel találkozunk, ha egy bibliai szöveget a Bibliában olyan más szövegek fényében vizsgálunk, amelyek az előbbire építenek, vagy ha egy szöveget a kinyilatkoztatás belső fejlődéséhez való viszonyában vesszük szemügyre.

Így egyrészt arról a figyelemről van szó, amelyet valamely bibliai szerző egy általa ismert korábbi szentírási szövegnek szentel, amikor azt ismét felhasználja olyan új összefüggésben, amely az említett szövegnek új szó szerinti értelmet kölcsönöz. Másrészt arról a jelentésről is beszélünk, amellyel hiteles egyházi tanító hagyomány vagy zsinati meghatározás ruházta fel a Biblia valamely szövegét. Ilyen például a Mt 1,23 értelmi összefüggése az Iz 7,14-ben található jövendöléssel. Az evangéliumi szöveg az *almah*-nak, aki méhében fogan, *sensus plenior*-t ad, amikor a Szeptuaginta fordítását követi: »A *szűz* (*parthenos*) gyermeket fogan.« Ugyanígy az Újszövetségben az Atyaistenre, a Fiúra és a Szentlélekre vonatkozó kijelentések esetében is az egyházatyák és a zsinatok Szentháromsággal kapcsolatos tanítása mondja ki a *sensus plenior*-értelmet. Hasonló módon a Trentói Zsinatnak az áteredő bűnre vonatkozó meghatározását is úgy foghatjuk fel, mint ami sensus plenior-ként értelmezi Szent Pálnak a Róm 5,12-21-ben adott tanítását Ádám bűnének az emberiségre való hatásairól. Ahol azonban nincs ilyen mérce egy későbbi, konkrét bibliai szöveg vagy hiteles tanító hagyomány révén, ott egy úgynevezett *sensus plenior*-hoz való folyamodás szubjektív magyarázatokat takarhat, amelyek minden alapot nélkülöznek.

Mindent egybevetve a *sensus plenior*-t úgy tekinthetjük, mint a lelki értelem más elnevezését minden olyan esetben, amikor a lelki értelem eltér a bibliai szöveg szó szerinti értelmétől. Azon alapul, hogy a Szentlélek, a Biblia fő szerzője az emberi szerzőt úgy tudja vezetni kifejezéseinek megválasztásában, hogy azok olyan igazságot fejeznek ki, ami magában a szerzőben nem tudatosult egész mélységében. Ez az igazság teljesebben csak később válik nyilvánvalóvá, egyrészt a történelemben később megjelenő isteni tettek révén, amelyek jobban megmutatják a szövegek jelentőségét, másrészt annak folytán, hogy a szövegeket beveszik a Szentírás kánonjába. Így új összefüggés jön létre, és ez láthatóvá tesz olyan értelmezési lehetőségeket, amelyeket az eredeti összefüggés homályban hagyott.

[17] Tipológiaí értelem = átvitt, általánosító, előképi értelem. (A ford.)
[18] Teljesebb értelem. (A ford.)

III. A katolikus magyarázat jellegzetességei

A katolikus egzegézist nem az jellemzi, hogy különleges tudományos módszere van. Egyetért azzal a felismeréssel, hogy a Biblia szövegei emberi szerzők művei, akik saját kifejezési módjukat használták, s a kor és a környezet által nyújtott eszközökkel dolgoztak. Ezért fenntartás nélkül alkalmazza mindazokat a tudományos módszereket és megközelítéseket, amelyek feltárják a szövegek értelmét azoknak nyelvi, irodalmi, társadalmi-kulturális, vallási és történelmi közegében. Ezt az értelmet jobban megragadja, ha felkutatja a forrásokat és figyelembe veszi az illető szerző személyiségét (vö. *Divino Afflante Spiritu, EB 557*). Cselekvően résztvesz a módszerek továbbfejlesztésében és a bibliatudomány előrehaladásában.

Jellemzője, hogy tudatosan követi az Egyház élő hagyományát, amelynek legfőbb célja megőrizni a kinyilatkoztatást, úgy, amint arról a Biblia tanúskodik. Amint a korábbiakban megállapítottuk, a modern hermeneutikák kimutatták, hogy egy szöveget nem lehet úgy értelmezni, hogy ki ne indulnánk valamilyen előzetes megértésből. A katolikus egzegézis a Biblia írásaihoz olyan előzetes megértéssel közelít, amely szorosan összeköti egymással a modern tudományos kultúrát és az Izraeltől valamint az ősi keresztény közösségtől eredő vallási hagyományt. Így a magyarázata folytonosságban marad azzal az értelmezési dinamizmussal, amely magában a Szentírásban kezdődik és az Egyház életében folytatódik. Ez pedig megfelel annak a szükségszerűségnek, hogy a magyarázónak feltétlenül rokonságban kell lennie a bibliai szöveg tárgyával. Bármiféle egzegetikai munkát ez a belső rokonság tesz lehetővé.

Minden előzetes megértésnek megvannak azonban a veszélyei is. A katolikus egzegézisnek az a veszélye, hogy a bibliai szövegeknek olyan értelmet tulajdonít, amelyet azok nem fejeznek ki, hanem a hagyomány későbbi fejlődésének gyümölcse. Az egzegétának óvakodnia kell ettől a veszélytől.

A) Magyarázat a bibliai hagyományon belül

A Biblia szövegei olyan vallási hagyományokat is tartalmaznak, amelyek már előttük léteztek. Ezeket a hagyományokat a szövegek – a szerzők kreativitásától függően – igen eltérő módon veszik át. Az idők során sokféle hagyomány olvadt össze és alkot végül *egyetlen* közös, nagy hagyományt. Ezt a folyamatot a Biblia igen világosan bemutatja; a folyamathoz maga is hozzájárult és a továbbiakban már irányítja.

»A bibliai hagyományon belüli magyarázat« sok szempontot foglal magába. Érthetjük rajta annak módját, ahogyan a Biblia az alapvető emberi tapasztalatokat vagy Izrael történetének különleges eseményeit magyarázza, de azt a módot is, ahogyan az írott vagy szóbeli forrásokat – amelyek némelyike esetleg más vallásokból vagy kultúrákból származik – a bibliai szövegek felhasználják, amikor ezeket újra-értelmezik. Minthogy azonban kitűzött témánk a *Biblia* magyarázása, nem kell taglalnunk ezeket a komplex kérdéseket, hanem csak a bibliai szövegeknek magán a Biblián belüli értelmezéséhez kell ismertetnünk néhány megfigyelést.

1. Átvétel új jelentéssel (relecture)

A Biblia belső és egyedülálló egységét annak is köszönheti, hogy későbbi iratai gyakran támaszkodnak a korábbiakra. Utalnak rájuk, meglévő szövegeket átvesznek, és így azok értelmét új irányokban bővítik (s az új értelem néha igen távol van az eredetitől), vagy egyenesen hivatkoznak egy szövegrészre akár azért, hogy értelmét elmélyítsék, akár, hogy rámutassanak beteljesedésére.

Így például az örökös adomány, egy ország »öröklése«, amint azt Isten Ábrahámnak és utódainak megígérte (Ter 15,7.18) átváltozott az Isten szentélyébe való belépéssé (Kiv 15,17), az Isten nyugalmában való részesedéssé (Zsolt 132,7-8), amely a valóban hívők számára van fenntartva (Zsolt 95,8-11; Zsid 3,7-4,11), végül pedig bejutást jelent a mennyei szentélybe (Zsid 6,12.18-20), »az örökké tartó örökségbe« (Zsid 9,15).

Nátán próféta jövendölése, amely Dávidnak olyan »házat«, azaz családi trónöröklést ígér, amely »örökre fennmarad«(2 Sám 7,12-16), többször ismétlődik (2 Sám 23,5; 1 Kir 2,4; 3,6; 1 Krón 17,11-14), főként válságos időkben (Zsolt 89,20-38), nem lényegtelen változtatásokkal. Kiegészül további jövendölésekkel (Zsolt 2,7-8; 110,1.4; Ám 9,11; Iz 7,13-14; Jer 23,5-6; stb.), amelyek némelyike magának Dávid birodalmának visszatértét hirdeti (Óz 3,5; Jer 30,9; Ez 34,24; 37,24-25; vö. Mk 11,10). A megígért birodalom egyetemes léptékű (Zsolt 2,8; Dán 2,35.44; 7,14; vö. Mt 28,18). A maga teljességében megvalósítja az ember hivatását (Ter 1,28; Zsolt 8,6-9; Bölcs 9,2-3; 10,2).

Jeremiás jövendölésére, amely Jeruzsálem és Júda megérdemelt 70 éves büntetését hirdeti meg (Jer 25,11-12; 29,10), visszanyúl a 2 Krón 36,20-23, és rámutat annak beteljesedésére. Jóval később Dániel könyvének szerzője is elmélkedik erről a szövegről, azzal a meggyőződéssel, hogy Istennek ez az üzenete rejtett értelmet is hordoz, amely megvilágíthatja saját korának helyzetét (Dán 9,24-27).

Az az alapvető meggyőződés, hogy Isten osztó igazságossága megjutalmazza a jókat és megbünteti a gonoszokat (Zsolt 1,1-6; 112,1-10; Lev 26,3-33 stb.), gyakran éppen ellenkező tapasztalattal szembesül. Ezért a Szentírás helyt ad komoly ellenvetéseknek és kétségeknek is (Zsolt 44; Jób 10,1-7; 13,3-28; 23-24), mind mélyebbre hatolva ebben a titokban (Zsolt 37; Jób 38-42; Iz 53; Bölcs 3-5).

2. Összefüggések az Ószövetség és az Újszövetség között

A korábbi szövegekhez való kapcsolódások az Újszövetség írásaiban igen gyakoriak. Ezek számos helyen utalnak az Ószövetségre és sok ószövetségi idézetet tartalmaznak. Az Újszövetség szerzői számára az Ószövetség isteni kinyilatkoztatást foglal magába. S ők azt hirdetik, hogy ez a kinyilatkoztatás Jézus életében, tanításában, főként pedig halálában és feltámadásában teljesedett be, s ezek a kiengesztelődés és az örök élet forrásai. »Krisztus meghalt bűneinkért, *az Írás szerint*, eltemették s harmadnap feltámadt, ismét *az Írás szerint*. Megjelent Péternek...« (1 Kor 15,3-5); ez a leglényege az apostoli igehirdetésnek (1 Kor 15,11).

Az Írást beteljesítő események és az Írás között nem csak egyszerű tárgyi egyezés van. A kettő kölcsönösen megvilágítja és dialektikusan előbbre viszi egymást: egyaránt megállapíthatjuk, hogy az Írás feltárja az események értelmét, az események pedig megmutatják az Írás jelentését. Más szóval: az események arra késztetnek, hogy tegyünk félre egyes hagyományos értelmezéseket, és valamilyen új értelmet állítsunk előtérbe.

Jézus már nyilvános működésének kezdetétől olyan személyes és eredeti magatartást tanúsított az Írással kapcsolatban, amely eltért korának szentírásmagyarázatától, »az írástudók és a farizeusok« értelmezési módjától (Mt 5,20). Erre számos példát említhetünk, így a Hegyi Beszéd antitéziseit (Mt 5,21-48), Jézus szuverén szabadságát a szombat megtartásában (Mk 2,27-28p), a módot, ahogyan relativizálja a rituális tisztasági előírásokat (Mk 7,1-23p), másrészt radikális követelményeit egyéb területeken (Mk 10,2-12p; 10,17-27p), mindenekelőtt pedig nyitottságát »a vámosok és a bűnösök« iránt (Mk 2,15-17p). Mindez nem a kívülálló szerepére való törekvésből fakadt, hanem Isten akaratához való szívbeli hűségből, amint az a Szentírásban is kifejezésre jut (vö. Mt 5,17; 9,13; Mk 7,8-13p; 10,5-9p).

Jézus halála és feltámadása ezt a fejlődési folyamatot a csúcspontjához vezette el, mert ezek az események bizonyos kérdésekben teljes törést és egyben váratlan nyitást jelentettek. A Messiásnak, »a zsidók királyának« halála (Mk 15,26p) átformálta a királyzsoltárok és a

messiási jövendölések evilági értelmezését. Jézus feltámadása és a mennyben Isten Fiaként való megdicsőülése ugyanezeknek a szövegeknek olyan gazdag jelentést adott, amely addig elképzelhetetlen volt. Egyes kifejezéseket, amelyeket korábban képleteseknek tartottak, ettől kezdve szó szerint kell érteni. Úgy jelennek meg előttünk, mint amelyeket Isten készített elő, hogy kifejezzék Jézus Krisztus dicsőségét, mert Jézus valóban »Úr« (Zsolt 110,1) a szó legszorosabb értelmében (Csel 2,36; Fil 2,10-11; Zsid 1,10-12); Isten Fia (Zsolt 2,7; Mk 14,62; Róm 1,3-4), Isten az Istennel (Zsolt 45,7; Zsid 1,8; Ján 1,1; 20,28); »uralmának nem lesz vége« (Lk 1,32-33; vö. 1 Krón 17,11-14; Zsolt 45,7; Zsid 1,8), s egyben »pap mindörökké« (Zsolt 110,4; Zsid 5,6-10; 7,23-24).

Az Újszövetség szerzői a húsvéti események fényében »újra olvasták« az Ószövetséget. A megdicsőült Krisztus által küldött Szentlélek (vö. Jn 15,26; 16,7) felfedte előttük annak lelki értelmét. Így ők egyrészt az Ószövetség prófétai értékét a korábbinál sokkal jobban kiemelték, másrészt annak üdvösségi intézményi értékét igen viszonylagossá csökkentették. Ez az utóbbi álláspont, amely már az evangéliumokban is fellelhető (vö. Mt 11,11-13p; 12,41-42p; Jn 4,12-14; 5,37; 6,32), Pál némely írásában és a Zsidóknak írt levélben egészen előtérbe kerül. Pál és a Zsidóknak írt levél szerzője rámutat arra, hogy a Tóra mint kinyilatkoztatás maga nyilvánítja ki saját törvényi rendszerének megszűnését (vö. Gal 2,15-5,1; Róm 3,20-21; 6,14; Zsid 7,11-19; 10,8-9). Ebből az következik, hogy a Krisztusban való hitre jutott pogányoknak nem kell alávetniük magukat a bibliai törvények összes előírásainak; ezek összessége immár egy meghatározott nép intézményének szintjére korlátozódik. A pogányokból lett hívőknek azonban táplálkozniuk kell az Ószövetségből mint Isten szavából, mert ez teszi lehetővé, hogy valamennyi távlatát felismerjék annak a húsvéti titoknak, amelyből élnek (vö. Lk 24,25-27.44-45; Róm 1,1-2).

A keresztény Bibliában az Ószövetség és az Újszövetség összefüggései kétségkívül igen bonyolultak. Amikor az Újszövetség szerzői valamely ószövetségi szöveget felhasználnak, azt természetesen saját koruk ismeretei és magyarázati módjai szerint értelmezik. Anakronizmus volna azt várni tőlük, hogy a mai tudományos módszereket alkalmazzák. Inkább a mai szentírásmagyarázónak kell megismernie a korábbi magyarázati módszereket, hogy használatukat megértse és értékelni tudja. Másrészt természetesen nem szabad abszolút értéket tulajdonítania annak, ami csak az emberi értelmező-művészet korlátairól tanúskodik.

Végül még arra is rá kell mutatnunk, hogy – miként már az Ószövetségben – az Újszövetségben is különböző nézőpontokat találunk egymás mellett, amelyek nem egyszer feszültségben állnak egymással, így például olyan kérdések, mint Jézus egysége az Atyával (Jn 8,29; 16,32 és Mk 15,34), a mózesi törvény értéke (Mt 5,17-19 és Róm 6,19), vagy a jócselekedetek szükségessége az üdvösséghez (Jak 2,24 és Róm 3,28; Ef 2,8-9). A Bibliának éppen az a sajátsága, hogy nem merev rendszert nyújt, hanem – éppen ellenkezőleg – a feszültségek dinamizmusában gondolkodik. A Biblia a hasonló eseményeket és problémákat különböző módon értelmezi. Ezzel arra hív, hogy kerüljük el a dolgok leegyszerűsítését és a szellemi beszűkülést.

3. Néhány végkövetkeztetés

A mondottakból következik, hogy az írásmagyarázat művészetéhez maga a Biblia szolgál számos útmutatással és ösztönzéssel. Valójában maga a Biblia is eredendően magyarázat. Szövegeit mind az ószövetségi, mind az apostolok-korabeli közösségek hitük hiteles kifejezésének fogadták el. E közösségek értelmezésének megfelelően és annak folyományaként ismerték el őket Szent Írásnak. Így például az Énekek Éneke azért lett szentírás, mert kifejezi az Isten és Izrael közötti kapcsolatot. A Biblia létrejöttének egész folyamán a szövegeit sok esetben újból elővették és újra-magyarázták, hogy választ adjanak új, addig ismeretlen helyzetekben.

Abból a módból, ahogyan maga a Szentírás értelmezi a szövegeket, a következő megjegyzések adódnak:

Mivel a Szentírás azoknak a hívő közösségeknek egyetértése alapján született, amelyek annak szövegében a kinyilatkoztatott hit kifejezését ismerték fel, ugyanúgy az értelmezése – lényeges pontokban – maga is újból az egyetértés forrása kell, hogy legyen az egyházi közösségek élő hite számára.

Mivel a hitnek az a kifejezése, amely a mindenki által elfogadott Szentírásban megjelent, ismételten megújításra szorult, amikor új helyzetekkel találkozott – hiszen ez magyarázza sok bibliai szöveg újraértelmezését (a »relecture«-öket) –, a Biblia magyarázata soha nem nélkülözheti a kreatív jelleget. Szembe kell néznie új kérdésekkel, és azokra választ kell találnia a Biblia alapján.

Minthogy a Szentírás egyes szövegei között néha feszültség érezhető, az írásmagyarázat szükségszerűen pluralista. Egyetlen értelmezés sem merítheti ki az egésznek az értelmét, az ugyanis – mint egy szimfónia – többszólamú. Egy adott szöveg magyarázata nem lehet kizárólagos jellegű.

A Szentírás állandóan párbeszédet folytat a hívő közösségekkel, hiszen annak hitbeli hagyományaikból keletkezett. Szövegei e hagyományokhoz kapcsolódva alakultak ki, másrészt viszont hozzájárultak az említett hagyományok fejlődéséhez. Ebből következik, hogy a szentírásmagyarázat az Egyházon belül történik, annak többféleségében, annak egységében és annak hitbeli hagyományaiban.

A hit hagyományai alkották azt az élő környezetet, amelybe a Szentírás szerzőinek írói tevékenysége beilleszkedhetett. Ehhez a környezethez tartozott a közösségek liturgikus élete és külső tevékenysége, azok szellemi világa, kultúrája és történelmi sorsa. A bibliai szerzők ennek mind részesei voltak. A szentírásmagyarázat tehát ugyanúgy megkívánja, hogy az egzegéta vegyen részt kora hívő közösségének egész életében és hitében.

Az a párbeszéd a Szentírással mint egésszel, azaz a hit megértésével, amely a korábbi időket jellemezte, szükségszerűen tovább folyik korunk nemzedéke esetében is. Ez folyamatosságot biztosít, de érzékelhetők a különbségek is. Ebből következik, hogy a szentírásmagyarázat felülvizsgálat és válogatás: őrzi a folyamatosságot az értelmezés korábbi hagyományaival, azok sok részletét megtartja és átveszi; egyes pontokban azonban függetleníti magát tőlük, hogy továbbléphessen.

B) Szentírásmagyarázat az Egyház hagyományában

Az Egyház, Isten népe meg van győződve arról, hogy a Szentírás megértésében és magyarázatában a Szentlélek segíti. Jézus első tanítványai jól tudták, hogy nem voltak képesek a kapott ajándékot rögtön teljes gazdagságában felfogni. Kitartóan folytatott közösségi életükben tapasztalták meg a kinyilatkoztatás ajándékának állandó mélyülését és bővülő megismerését. Ebben felismerték – hatása és működése révén – a Jézus által megígért »igazság Lelkét«, aki elvezeti őket az igazság teljességére (Jn 16,12-13). Így járja útját az Egyház is, Krisztus ígéretére támaszkodva: »A Vigasztaló, a Szentlélek, akit majd a nevemben küld az Atya, megtanít benneteket mindenre, és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek« (Jn 14,26).

1. A kánon keletkezése

A Szentlélek vezetésével és az átvett élő hagyomány fényében az Egyház meghatározta azokat az írásokat, amelyeket Szentírásnak kell tekinteni, abban az értelemben, hogy »a Szentlélek sugalmazására vannak leírva, Isten tehát a szerzőjük, és ilyenekként kapta őket az

Egyház« (*Dei Verbum*, 11), és tartalmazzák »azt az igazságot, amelyet Isten a mi üdvösségünkre le akart íratni a szent iratokban« (*uo.*).

A Szentírás »kánonjának« rögzítése hosszú folyamat eredménye volt. Az Ószövetség közösségei (a különleges csoportoktól, például a prófétai köröktől és a papság környezetétől az egész népig) a szövegek bizonyos csoportjaiban Isten szavát ismerték fel, amely hitüket felkeltette és irányt szabott életüknek. Ezeket a szövegeket – miként egy örökséget – hűséges kezekre bízták megőrzés és továbbadás céljából. Így azok immár nem csupán egyes szerzők ihletettségét fejezték ki; Isten népének közös tulajdonává váltak. Ezeket a szent szövegeket tiszteletben tartja az Újszövetség is, amely azokat értékes örökségként kapta a zsidó néptől. »Szent iratokként« tiszteli őket (Róm 1,2), »amit az Isten sugalmazott« (2 Tim 3,16; vö. 2 Pét 1,20-21) és ami »nem veszítheti érvényét« (Jn 10,35).

Ezekhez a szövegekhez, amelyek az »Ószövetséget« alkotják (vö. 2 Kor 3,14), hozzáfűzte az Egyház azokat az Írásokat, amelyekben felismerte az apostolok hiteles, a Szentlélek által szavatolt tanúságát (vö. Lk 1,2; 1 Jn 1,1-3; 1 Pét 1,12) mindarról, »mi mindent tett és tanított Jézus« (Csel 1,1), és olvashatta azokat a tanításokat, amelyeket maguk az apostolok és más tanítványok alakítottak ki a hívők közösségének létrehozására. Az Írások e második csoportjának később az »Újszövetség« nevet adták.

Ebben a folyamatban sok tényező játszott szerepet: az a bizonyosság, hogy Jézus – és vele az apostolok – az Ószövetséget sugalmazott Írásként fogadták el, s hogy Jézus húsvéti misztériuma annak beteljesedését képezi; a meggyőződés, hogy az Újszövetség írásai végső fokon az apostoli igehirdetésből erednek (ami nem okvetlenül azt jelenti, hogy valamennyit maguk az apostolok írták); az a tény, hogy ezek az Írások összhangban állnak a hit szabályával és a keresztény liturgiával, amely felhasználja őket; végül az a tapasztalat, hogy összhangban vannak a közösségek egyházi életével, és képesek ezt az életet gyarapítani.

Amikor az Egyház összeállította a Szentírás kánonját, akkor egyúttal felismerte és meghatározta saját mibenlétét is, így a Szentírás ettől fogva úgy szolgál, mint egy tükör, amelyben az Egyház ismételten ellenőrizheti önazonosságát; az évszázadok során pedig újból hitelesítheti annak módját, ahogyan saját maga válaszol folyamatosan az evangélium hívó szavára és annak továbbadását kívánó küldetésére (vö. Dei Verbum, 7). Ez a kánoni Írásoknak üdvösségközvetítő értéket ad és olyan helyet a teológiában, ami gyökeresen megkülönbözteti őket más ősi szövegektől. Bár az utóbbiak is fényt vethetnek hitünk kezdeteire, mégsem rendelkeznek soha a Szentírás tekintélyével, amelyet kánoni, s így a keresztény hit értelmezésében alapvető könyvnek tartunk.

2. Az egyházatyák írásmagyarázata

Kezdettől fogva meggyőződés volt, hogy ugyanaz a Szentlélek, aki az újszövetségi szerzőket az üdvösség hírének leírására késztette (*Dei Verbum*, 7; 18), állandóan segíti az Egyházat is a szerzők sugalmazott írásainak értelmezésében (vö. Iréneusz: *Adv.Haer.* 3.24.1; 3.1.1; 4.33.8; Origenész: *De Princ.* 2.7.2; Tertulliánusz: *De Praescr.* 22).

Az egyházatyák, akiknek különleges szerepük volt a kánon létrejöttének folyamatában, hasonlóan meghatározó személyek annak az élő hagyománynak a keletkezésében, amely állandóan kíséri és vezeti az Egyházat a Szentírás olvasásában és magyarázatában (ld. *Providentissimus Deus, EB* 110-111; *Divino Afflante Spiritu,* 28-30, EB 554; *Dei Verbum,* 23; PCB, *Instructio de historica evangeliorum veritate,* 1). A nagy hagyományon belül az egyházatyák az írásmagyarázathoz azzal járultak hozzá, hogy a teljes Szentírás alapján kidolgozták az Egyház tanító hagyományának formáját adó fő irányokat, és elindítottak egy gyümölcsöző teológiai gondolkodást, amely mindmáig a hívek oktatására és szellemi táplálékául szolgál.

Az egyházatyáknál fontos helyet foglal el a Szentírás olvasása és magyarázata. Ezt tanúsítják azok a műveik, amelyek közvetlenül az Írások megértését szolgálják, különösen a homíliák és a kommentárok, de a vitairatok és a teológiai művek is, amelyek fő érveit a szentírási hivatkozások képezik.

A Bibliát általában a templomban olvassák, a liturgia keretében. Ezért az atyák magyarázó előadásai mindig teológiai, lelkipásztori és kegyelemközvetítő jellegűek, s a közösségeket valamint az egyes hívőket szolgálják.

Az egyházatyák szemében a Biblia elsősorban Isten könyve, egyetlen Szerző egyedülálló műve. Ezzel azonban semmiképpen nem tekintik passzív eszközöknek az emberi szerzőket. Sőt képesek arra is, hogy az egyik vagy másik könyvnek önmagában saját célt tulajdonítsanak. Nézőpontjuknak megfelelően azonban csak kevés figyelmet fordítanak a kinyilatkoztatás történeti fejlődésére. Számos egyházatya a *Logosz*-t, Isten Igéjét mondja az Ószövetség szerzőjének is, s ezért az a meggyőződése, hogy az egész Szentírásnak krisztológiai jelentősége van.

Az antióchiai iskola néhány egzegétájának (elsősorban Mopsuestiai Theodornak) kivételével az atyák jogosnak érzik, hogy egy mondatot kiragadjanak a maga összefüggéséből és abban (így kiemelve, környezetétől függetlenül) Isten által kinyilatkoztatott igazságot lássanak. Nem vonakodnak attól, hogy a zsidókkal szemben való hitvédelem vagy a más teológusokkal folytatott viták során ilyen jellegű értelmezésekre támaszkodjanak.

Mivel az atyáknak elsősorban az volt fontos, hogy a Biblia üzenetéből testvéreikkel egységben éljenek, gyakran megelégedtek a saját környezetükben használatos bibliai szöveggel. Origenész módszertanilag a héber Bibliát használta, és ezt elsősorban azért tartotta helyesnek, hogy a zsidókkal szemben olyan szövegek alapján érveljen, amelyeket ők is elfogadhattak. Jeromost, a *hebraica veritas* meghirdetőjét különcnek tartották.

Az atyák többé-kevésbé gyakran allegorikus módszert használtak, hogy elhárítsák azt a megütközést, amit a Biblia némely részlete kelthetett egyes keresztényekben és a kereszténység pogány ellenfeleiben. Mégis csak igen ritkán adták fel a szövegek szó szerinti jelentését és történeti vonatkozását. Az atyáknak az allegóriára való hajlama általában több, mint a pogány szerzők allegorikus módszeréhez való alkalmazkodás.

Az allegória használatának oka az a meggyőződés is, hogy a Bibliát, Isten könyvét Ő adta népének, az Egyháznak. Ezért annak egyetlen részletén sem léphetünk át azzal, hogy elavult vagy véglegesen érvénytelenné vált. Isten csak mindig időszerű üzenetet küld keresztény népének. Az atyák bibliamagyarázataikban gyakran keverik egymással a tipológiai[19] és az allegorikus értelmezéseket, s ezek majdnem kibogozhatatlanul egymásba fonódnak. Ennek mindig lelkipásztori és pedagógiai oka van, mert mindazt, amit megírtak, a mi okulásunkra írták meg (vö. 1 Kor 10,11).

Abban a meggyőződésben, hogy Isten könyvéről, tehát egy kimeríthetetlen könyvről van szó, az atyák úgy gondolják, hogy magyarázhatnak egyes részeket valamely meghatározott allegorikus módszerrel, de bárkinek szabad más magyarázatot javasolni, feltéve, hogy megőrzi a »hithasonlóságot«[20]

A patrisztikus egzegézisre oly jellemző allegorikus írásmagyarázat a mai emberre idegenszerűen hat. Az az egyházi tapasztalat azonban, amely az ilyen magyarázatokban kifejeződik, még ma is hasznos és gazdagító (vö. Divino Afflante Spiritu, 31-32; Dei Verbum 23). Az egyházatyák bemutatják, hogyan lehet a Bibliát egy élő hagyomány keretén belül, igazi keresztény szellemben teológiai módon olvasni.

---

[19] Tipológiai értelem = átvitt, előképi értelem. (A ford.)

[20] A Dei Verbum magyar szövege így adja vissza az »analogia fidei« kifejezést, ld. A II. Vatikáni Zsinat tanítása, Sz.I.T., 1975., 149.o. (A ford.).

3. Az Egyház különböző tagjainak szerepe az írásmagyarázatban

A Szentírás, amit az Egyház ajándékul kapott, az egész hívő nép közös kincse: »A Szenthagyomány és a Szentírás Isten szavának az Egyházra bízott egyetlen szent letéteménye. Hozzá ragaszkodik Isten egész szent népe, amikor pásztoraival egyesülve állhatatosan kitart az apostolok tanításában és közösségében...« (*Dei Verbum*, 10; ld. még 21). A hívőknek az Írás szövegeiben való jártassága természetesen nem volt egyforma az egyháztörténelem minden korszakában. De az egyházi élet megújulásának valamennyi fontos pillanatában – kezdve az első századok szerzetesi mozgalmaitól a II. Vatikáni Zsinatig – a Szentírás mindig elsőrangú szerepet töltött be.

Az említett zsinat azt tanítja, hogy az összes megkeresztelteknek, ha Krisztusban való hittel résztvesznek az eucharisztia ünneplésében, Krisztus jelenlétét az Ő szavában is felismerhetik, mert »jelen van igéje által, minthogy Ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák« (*Sacrosanctum Concilium*, 7). Ezzel az ige-hallgatással összhangban áll »az (Isten) egész népében meglévő hitérzék (*sensus fidei*)... Isten népe a szent Tanítóhivatal vezetése alatt – és hűségesen reá hagyatkozva – már nem emberi tanításban részesül, hanem valóban Isten igéjét kapja (vö. 1 Tessz 2,13): így azzal a hitérzékkel, amelyet az igazság Lelke hoz létre és tart ébren benne, elveszíthetetlenül birtokolja „a hitet, amely egyszersmindenkorra szóló öröksége a szenteknek” (vö. Júd 3), abba helyes ítélettel egyre mélyebben behatol és azt mindig nagyobb teljességgel érvényesíti életében« (*Lumen Gentium*, 12).

Így az Egyház minden tagjának szerepet kell vállalnia a Szentírás magyarázatában. Lelkipásztori tisztük gyakorlása során *a püspökök* mint apostolutódok a legfőbb tanúi és hitelesítői annak az élő hagyománynak, amelynek fényében értelmezzük az Írást valamennyi korban. Az ő feladatuk, »hogy azt igehirdetésükkel, az igazság Lelkének fényénél, hűségesen őrizzék, kifejtsék és terjesszék« (*Dei Verbum*, 9; vö. *Lumen Gentium*, 25). A püspökök munkatársaiként a papok első teendője az igehirdetés (*Presbyterorum Ordinis*, 4). Az írásmagyarázathoz különleges karizmában részesülnek, ha nem a saját gondolataikat, hanem Isten szavát hirdetik és az evangélium örök igazságát alkalmazzák az adott életkörülményekre (*uo.*). *A papok és a diákonusok* feladata, hogy – főként a szentségek kiszolgáltatásakor – bemutassák azt az egységet, amely az Egyház szolgálata során összeköti egymással az igét és a szentséget.

Az »ige szolgáinak« mint az eucharisztikus közösség elöljáróinak és hitbeli nevelőknek fő kötelessége, hogy ne csak tanítsák, hanem segítsenek a hívőknek felfogni és megérteni, amit Isten igéje a szívük legmélyén mond nekik, amikor a Szentírást hallgatják és elmélkednek. Így lesz a teljes *helyi egyház* – Izraelnek, Isten népének mintájára (Kiv 19,5-6) – egyetlen közösséggé, amely tudja, hogy Isten szól hozzá (vö. Jn 6,45), és amely a szívén viseli, hogy hittel és szeretetben hallgasson Rá, s szavának vezetésére bízza magát (MTörv 6,4-6). Az olyan közösségek, amelyek valóban Isten szavára hallgatnak s a hitben és a szeretetben egységben maradnak az Egyházzal, saját környezetükben az evangelizálás és a párbeszéd gyújtópontjaivá, társadalmi változások elindítóivá lesznek (*Evangelii Nuntiandi*, 57-58; CDF, *Útmutatás a krisztusi szabadságról és a felszabadításról*, 69-70).

A Lélek természetesen megadatik *az egyes kereszténynek, férfiaknak és nőknek* is, úgy, hogy »lángol a szívük« (vö. Lk 24,32), amikor imádságuk konkrét személyes életükhöz kapcsolódik és imában teszik magukévá a Szentírást. Ezért a II. Vatikáni Zsinat sürgetően kívánja, hogy minden lehető módon tegyük könnyen hozzáférhetővé a Szentírást (*Dei Verbum*, 22; 25). Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy egy ilyen szentírásolvasás sohasem tisztán egyéni, mert a hívő az Írást mindig az Egyház hitén belül olvassa és értelmezi, majd utána olvasásának gyümölcsét átadja a közösségnek, s így a közös hitet gazdagítja.

Az egész bibliai hagyomány és különösen Jézus tanítása az evangéliumokban Isten szava kiváltságos hallgatóinak nevezi azokat, akiket a világ kicsinyeknek tekint. Jézus felismerte,

hogy a műveltek és bölcsek elől elrejtett dolgokat Isten a kicsinyeknek kinyilatkoztatta (Mt 11,25; Lk 10,21), és hogy Isten országa azoké, akik olyanok, mint a gyermekek (Mk 10,14p).

Hasonlóképpen Jézus azt is kijelentette: »Boldogok vagytok, ti, szegények, mert tiétek az Isten országa« (Lk 6,20; vö. Mt 5,3). A messiási idő egyik jele, hogy a szegényeknek hirdetik az evangéliumot (Lk 4,18; 7,22; Mt 11,5; vö. CDF, *Útmutatás a krisztusi szabadságról és a felszabadításról*, 47-48). Azok, akik elesettségükben, minden emberi hatalom és segítség hiányában látják, hogy kénytelenek egyetlen reményüket Istenbe és az Ő igazságosságába vetni, úgy képesek felfogni és megérteni Isten szavát, hogy azt az egész Egyháznak komolyan kell vennie s arra szociális téren megfelelő választ is kell adnia.

Minthogy az Egyház elismeri a különböző adományokat és szerepeket, amelyeket a Lélek támaszt a közösség szolgálatára, kiváltképpen a tanítás adományát (1 Kor 12,28-30; Róm 12,6-7; Ef 4,11-16), azért különösen nagyra becsüli azokat, akiknek különös adománya: a szentírásmagyarázat terén való szakértelmükkel hozzájárulni Krisztus testének felépítéséhez (*Divino Afflante Spiritu*, 46-48. EB 564-565; *Dei Verbum*, 23; PCB, *Instructio de historica evangeliorum veritate*, Bevezetés). Bár munkásságukat nem mindig fogadták olyan nagyrabecsüléssel, mint napjainkban, mégis azok az egzegéták, akik tudásukat az Egyház szolgálatába állítják, egy olyan gazdag hagyomány résztvevői, amely az első századoktól, Origenésztől és Jeromostól a legújabb időkig, Lagrange és mások tevékenységéig ma is folytatódik. A Szentírás szó szerinti értelmének kutatásához, ami ma különös hangsúlyt kap, szükség van mindazoknak egyesített erőfeszítésére, akik értenek az ókori nyelvekhez, a történelemhez és a kultúrákhoz, a szövegtörténethez és az irodalmi formák elemzéséhez, s akik jártasak a tudományos kritika módszereiben. A szöveg eredeti történeti összefüggésére való figyelem mellett azt várja az Egyház az egzegétáktól, hogy ugyanaz a Szentlélek vezesse őket, aki a Szentírást sugalmazta. Így valósul meg, hogy »Isten igéjének szolgái közül a lehető legtöbben képesek lesznek valóban táplálékul nyújtani a Szentírást Isten népének« (*Divino Afflante Spiritu*, 24; 53-55; EB 551, 567; *Dei Verbum*, VI. Pál, *Sedula Cura*, [1971]). Különös öröm azoknak a nőknek napjainkban egyre növekvő száma, akik egzegétává képzik magukat. Ők új meglátásokkal gazdagítják a szentírásmagyarázatot, és rávilágítanak olyan szempontokra, amelyek feledésbe merültek.

Ha a Szentírás, amint az előbbiekben említettük, az egész Egyház kincse és része a »hitletéteménynek«, amelyet kötelessége mindenkinek, a lelkipásztoroknak és a híveknek »őrizni, hirdetni és közösen megvalósítani«, akkor feltétlenül igaz, hogy »kizárólag az Egyház eleven tanítóhivatalára van bízva az a feladat, hogy hitelesen magyarázza Isten írott vagy áthagyományozott igéjét. Tekintélyét Jézus Krisztus nevében gyakorolja« (*Dei Verbum*, 10). Így végső fokon a tanítóhivatal ügye is, hogy biztosítsa a magyarázat helyességét és esetenként azt is jelentse ki, hogy valamely konkrét értelmezés összeegyeztethetetlen a hiteles evangéliummal. Ezt a feladatot Krisztus testének *koinóniájában*[21] látja el, amikor hivatalosan kinyilvánítja az Egyház hitét, hogy ezzel szolgálatára legyen az Egyháznak. Ennek érdekében konzultál a teológusokkal, az egzegétákkal és más szakértőkkel, akiknek jogos kutatási szabadságát elismeri és akikkel kölcsönös kapcsolatban áll. A közös cél »Isten népét megtartani az igazságban, amely szabaddá tesz« (CDF, *Útmutatás a teológusok egyházi hivatásáról*, 21).

C) Az egzegéták feladata

A katolikus egzegéták feladatát különböző szempontokból vizsgálhatjuk. Egyházi feladatról van szó, hiszen a Szentírásnak olyan kutatását és magyarázatát jelenti, amely a lelkipásztorok és a hívek számára hozzáférhetővé teszi annak egész gazdagságát. Ez azonban ugyanakkor

[21] Közösségében. (A ford.)

tudományos tevékenység is, amely a katolikus egzegétát kapcsolatba hozza nem-katolikus kollégáival és a tudományos kutatás különféle területein dolgozó szakemberekkel. Ezenfelül ez a hivatás együtt jár kutatással és tanítással, s ezekből publikációk is születnek.

1. Alapvető szempontok

A katolikus egzegétáknak – ha hivatásukat teljesíteni akarják – figyelembe kell venniük a bibliai kinyilatkoztatás *történeti jellegét*. Hiszen mind az Ó-, mind az Újszövetség emberi, időhöz kötött szavakkal a történeti kinyilatkoztatást fejezi ki, amelyben Isten különféle módokon közölte önmagát és üdvözítő tervét. Ezért okvetlenül szükséges, hogy az egzegéták használják a történeti-kritikai módszert, de nem kizárólagosan. A Biblia egzegézisében részt vesznek a szövegmagyarázat összes alkalmas módszerei.

A katolikus egzegéták értelmező munkájuk során soha nem felejthetik el, hogy *Isten szavát* magyarázzák. Közös feladatuk nem ér véget akkor, ha elkülönítették a forrásokat, meghatározták a műfajokat és tisztázták az irodalmi kifejezőeszközöket. Munkájuk csak akkor érte el célját, ha sikerült a bibliai szöveg értelmét Isten aktuális szavaként megragadniuk. Ebből a célból igénybe kell venniük a különféle hermeneutikai nézőpontokat, amelyek segítenek felismerni a bibliai üzenet aktualitását, és lehetővé teszik, hogy válaszoljanak a Szentírás mai olvasóinak problémáira.

Az egzegétáknak meg kell magyarázniuk a bibliai szövegek krisztológiai, kánoni és egyházi jelentőségét is.

A szövegek *krisztológiai* jelentőssége nem mindig szembetűnő; de erre – hacsak lehet – rá kell világítani. Bár Krisztus saját vérében az Új Szövetséget alapította meg, mégsem veszítették értéküket az Ószövetség könyvei sem. Részt kapnak az evangélium hirdetésében, s teljes jelentésüket »Krisztus titkában« (Ef 3,4) bírják és nyilvánítják ki. Ezt a titkot sok irányból világítják meg, az pedig őket teszi világosabbá. Valójában az Ő eljövetelére ezek a könyvek készítették elő Isten népét (vö. *Dei Verbum*, 14-16).

Ámbár a Biblia minden könyvét meghatározott szándékkal írták, s így megvan sajátos jelentése, mégis mihelyt a kánoni együttes részévé lesz, egy további jelentés hordozójaként jelenik meg. Így az egzegétára vár, hogy alkalmazza Szent Ágoston tételét: »Novum Testamentum in Vetere latet, et in Novo Vetus patet«[22] (ld. Szent Ágoston, *Quaestiones in Heptateuchum*, 2,73,f CSEL 28, III, 141.o.).

Az egzegétáknak az is feladatuk, hogy világossá tegyék a Biblia és *az Egyház* kapcsolatát. A Szentírás hívő közösségben jött létre. Kifejezi Izrael, majd pedig az első keresztény közösségek hitét. Az élő hagyománnyal együtt, amely megelőzte, kíséri, s amelyben és amelyből él (ld. *Dei Verbum*, 12), a Szentírás az a kitűntetett eszköz, amelyet Isten arra használ, hogy még ma is irányítsa az Egyháznak mint Isten népének felépülését és növekedését. A szentírásmagyarázat során az egyházi vonatkozáshoz elválaszthatatlanul kötődik az ökumenikus nyitottság is.

Azáltal, hogy a Biblia Istennek minden ember részére szánt üdvözítő tervét tartalmazza, az egzegéta feladata univerzális jelleggel bír. Ez azt kívánja, hogy teljes figyelemmel kell lennie a többi vallásokra és a mai világ elvárásaira.

2. Kutatás

Az egzegétika olyan nagy mértékben szakosodott, hogy egyetlen ember nem képes az egészet művelni. Főként a kutatás vonalán elkerülhetetlen a munkamegosztás a különböző

[22] »Az Újszövetség benne rejlik az Ószövetségben, és az Ószövetség feltárul az Újszövetségben« (A ford.)

területek szakértői között. A szakosodás lehetséges hátrányait a szakterületek határain átnyúló munkával egyenlítik ki.

Az Egyház java és a mai világban betöltött küldetése szempontjából fontos, hogy elég sok jól képzett személy szentelje magát az egzegétikai tudomány különböző területeinek kutatására. A közvetlen lelkipásztori igények gondja gyakran arra csábítja a püspököket és rendi elöljárókat, hogy az Egyházon belüli megbízható egzegézisért való felelősségüket második helyre sorolják. Az így előálló hiány azonban nagy hátrány az Egyház számára, mert a lelkipásztorokat és a híveket az a veszély fenyegeti, hogy pótlására idegen érdekeltségű egzegézishez forduljanak, amelynek nincs kapcsolata a hitélettel. A II. Vatikáni Zsinat kimondta, hogy »a Szentírás *kutatása*[23] legyen a hittudománynak mintegy a lelke« (*Dei Verbum*, 24). Így nyomatékosan hangsúlyozta az egzegétikai kutatás fontosságát. Ezzel ugyanakkor közvetve a katolikus egzegétákat is emlékeztette arra, hogy kutatásaik életfontosságú kapcsolatban vannak a teológiával, s ennek tudatában kell lenniük.

3. Tanítás és oktatás

Hasonlóképpen kiemelik a zsinati iratok, hogy milyen döntő fontossága van a teológiai fakultásokon, a papi szemináriumokban és tanulmányi házakban az egzegézis *tanításának* és *oktatásának*. A különböző intézményekben természetesen eltérő a tanulmányok szintje. Egyébként kívánatos, hogy az egzegézist férfiak és nők tanítsák. Ez az oktatás, amely az egyetemi fakultásokon nagyobbrészt technikai és szakosított, a papi szemináriumokban inkább lelkipásztori irányultságú legyen. De soha nem hiányozhat belőle a komoly értelmi vonatkozás. E nélkül méltatlanul kezelnénk Isten szavát.

Az egzegézis tanárai és tanárnői a Szentírás mélységes tiszteletét kell hogy közvetítsék a tanulók számára. Rájuk vár annak bemutatása, mily nagyon érdemes alaposan és tárgyilagosan kutatni a Bibliát, hogy egyre jobban érvényre jusson annak irodalmi, történelmi, társadalmi és teológiai értéke. Nem szabad megelégedniük azzal, hogy ismeretek halmazát adják át, s azokat hallgatóik csak passzív módon fogadják be. Sokkal inkább be kell vezetniük őket az egzegétika módszereibe, ismertetve az egzegétikai munka legfontosabb lépéseit, hogy a tanulók képessé váljanak önálló ítéletalkotásra. Minthogy a rendelkezésre álló idő korlátozott, célszerű felváltva két oktatási módszerrel dolgozni: egyrészt előadásokkal, amelyek bevezetők a Biblia könyveinek összességéhez s az Ó- és Újszövetség összes fontos területét tárgyalják, másrészt jól kiválasztott részek példaként való alapos elemzésével, amely egyúttal bevezetés az egzegézis gyakorlatába. Mindkét esetben el kell kerülni az egyoldalúságokat; így többet kell nyújtani pusztán lelki magyarázatok kifejtésénél, amelyeknek nincs történeti-kritikai alapjuk, de ugyanúgy elégtelen, ha csak történeti-kritikai kommentárt nyújtunk, amelyből hiányzik a teológiai és lelki tartalom (vö. *Divino Afflante Spiritu*, EB 551-552; PCB, *De sacra Scriptura recte docenda*, EB 598). Az oktatásnak egyszerre kell bemutatnia a Biblia szövegeinek történeti gyökerét, megvilágítania sajátos voltát mint a mennyei Atya személyes szavát, amely szeretettel fordul gyermekei felé (ld. *Dei Verbum*, 21) és nyilvánvalóvá tennie a Biblia nélkülözhetetlen szerepét a lelkipásztori feladatokban (ld. 2 Tim 3,16).

4. Publikációk

A kutatás eredményeként és az oktatás kiegészítő részeként megjelenő *publikációk* fontos szerepet töltenek be az egzegézis előrehaladása és terjedése érdekében. Napjainkban a publikáció már nem csak nyomtatott szövegek, hanem más, gyorsabb és messzebbre ható

[23] A Dei Verbum latin szövegében: studium. (A ford.)

eszközök útján is folyik (rádió, TV, elektronikus technikák). Feltétlenül alkalmazni kell ezeket a tájékoztatási módokat is.

A magas szintű tudományos publikációk képezik fő eszközét a kutatók egymás közti párbeszédének, vitájának és együttműködésének. A katolikus egzegézis ezeknek köszönhetően folytat eszmecserét az egzegétikai kutatás más területeivel és általában a tudományos világgal.

Emellett rövid távon tekintve a többi publikációk fejtik ki a legnagyobb hatást, minthogy alkalmazkodnak az olvasók és hallgatók különböző csoportjaihoz, az iskolázott olvasóktól a hittant tanuló gyermekekig, a bibliakörökig, az apostoli mozgalmakig és a vallásos egyesületekig. Azok az egzegéták, akik a jól érthető ismeretközlés képességével rendelkeznek, igen fontos és gyümölcsöző részt vállalnak az egzegétikai tanulás és ismeretek szükséges terjesztésében. Ezen a területen különösen sürgető igény a bibliai üzenet aktualizálása. Az egzegéták számítsanak a mai művelt és képzett személyek jogos igényeire, világosan megkülönböztetve a számukra, hogy mit kell másodlagos, a történelmi korhoz kötött részletként vagy mitikus nyelvi kifejezésként értelmezni, és mit kell tényleges történelmi és sugalmazott értelemben felfogni. A Biblia szövegei nem mai nyelven és nem a 20. század stílusában beszélnek. A héber, arám vagy görög szövegeikben használt kifejezési módokat és irodalmi műfajokat a mai kor emberei számára érthetővé kell tenni. Különben csábítja őket az a lehetőség, hogy a Bibliát mint érdektelen könyvet félretegyék, illetve durván egyszerűsítő, betű szerinti vagy meseszerű módon magyarázzák.

Feladatának sokrétűsége ellenére a katolikus egzegéta egyetlen célja Isten szavának szolgálata. Nem helyezheti a bibliai szövegek helyére munkájának eredményét, sem az általa rekonstruált régi szövegeket, amelyeket a sugalmazott szerzők használtak, sem a tudományos egzegézis legújabb eredményeinek bemutatását. Sőt az legyen a becsvágya, hogy magukat a bibliai szövegeket ragyogtassa fel, segítse nagyrabecsülésüket, és törekedjék nagyobb történeti pontossággal és lelki elmélyüléssel való megértésükre.

D) A szentírásmagyarázat viszonya a többi teológiai tudományágakhoz

Mivel az egzegézis maga is a teológia egyik szakterülete, – »fides quaerens intellectum«[24] –, szoros és összetett kapcsolatban áll a teológia más ágaival. A gyakorlatban egyrészt a rendszeres teológia befolyásolja az előzetes megértést, amellyel az egzegéták közelednek a bibliai szövegekhez, másrészt viszont az egzegézis olyan előzetes adottságokkal szolgál a többi teológiai szakterületek részére, amelyek azok számára meghatározó jellegűek. Így kölcsönös kapcsolatok alakulnak ki az egzegézis és más teológiai ágazatok között, amelyek a sajátságokat kölcsönösen tiszteletben tartó párbeszédre vezetnek.

1. Teológia és a bibliai szövegek előzetes megértése

Az egzegéták okvetlenül rendelkeznek a tudományosan vizsgálandó bibliai szövegek előzetes megértésével. A katolikus egzegézis esetében olyan előzetes megértésről is szó van, amely hitbeli meggyőződésen alapszik: a Biblia Isten által sugalmazott szöveg, amely az Egyházra van bízva, hogy hitet ébresszen és irányítsa a keresztény életet. Ezek a hitbeli meggyőződések nem eredeti állapotban jutnak az egzegétákhoz, hanem abban a formában, amelyet már az egyházi közösségben nyertek a teológiai átgondolás révén. Ezért az egzegéták kutató munkája során meghatározó a Szentírás sugalmazására és az Egyház életében betöltött szerepére vonatkozó dogmatikai meggondolás.

[24] »Megértést kereső hit.« A teológiának ez a meghatározása Canterbury Szent Anzelmtől való. (A ford.)

Másrészt viszont a sugalmazott szövegekkel való foglalkozás olyan tapasztalatot nyújt az egzegétáknak, amelyet a dogmatika művelőinek kell tekintetbe venniük, hogy szakszerűen fejtsék ki a Szentírás sugalmazása és az egyházi bibliamagyarázat teológiáját. Az egzegézis különösen elevenen és pontosan tudatosítja a bibliai sugalmazás történeti jellegét. Megmutatja, hogy a sugalmazás történeti folyamat, nem csupán azért, mert Izrael és az ősegyház történelmén belül ment végbe, hanem azért is, mert olyan emberek közvetítését vette igénybe, akiket saját koruk alakított, s akik a Lélek vezetésével aktív szerepet játszottak Isten népének életében.

Ezenkívül az egzegétikai tudomány fejlődése megerősítette és pontosabbá tette a sugalmazott Szentírás és az Egyház hagyománya szoros kapcsolatának teológiai tételét, hiszen épp ez a fejlődés keltett az egzegétákban egyre növekvő figyelmet a szövegek keletkezésének életkörülményei (»Sitz im Leben«) iránt.

2. Egzegézis és dogmatika

Ha a Szentírás nem is az egyetlen *locus theologicus*[25], mégis fő alapját képezi a teológiai kutató munkának. A Szentírás tudományos és alapos értelmezésében a teológusok az egzegéták munkájára vannak utalva. Az egzegétáknak a maguk részéről a szerint kell irányítaniuk a kutatást, hogy »a Szentírás tanulmányozása« valóban »mintegy a lelke a teológiának« (*Dei Verbum*, 24). Ezért a figyelmüket elsősorban a bibliai Írások vallási tartalmára fordítsák.

Az egzegéták segíthetik a dogmatikusokat két szélsőség elkerülésében: az egyik egy olyan dualizmus, amely teljesen elválasztja a tanított igazságot annak nyelvi kifejezésétől, mintha az utóbbinak semmilyen jelentőssége nem volna; a másik fundamentalizmus, amely összevegyíti az emberit és istenit, sőt még a történeti feltételekhez kötött emberi kifejezéseket is kinyilatkoztatott igazságnak veszi.

E két szélsőség elkerülésére meg kell tanulnunk különbséget tenni, de elválasztás nélkül, s így elfogadni egy állandó feszültséget. Isten szava emberi szerzők művében fejeződött ki. A gondolatok és a szavak egyszerre valók Istentől és embertől, úgyhogy a Bibliában minden egyidejűleg ered Istentől és a sugalmazott szerzőtől. Ebből azonban nem szabad azt a következtetést levonnunk, hogy Isten abszolút értékűvé tette üzenetének történeti megjelenési módját. Üzenete értelmezhető és aktualizálható, azaz legalább részben elválasztható saját történelmi kötöttségétől annak érdekében, hogy teljes értelemben vonatkoztassuk a jelenlegi történelmi körülményekre. Ehhez a lépéshez az egzegézis nyújtja az alapot, amikor továbbsegíti a dogmatikust az egyéb *loci theologici*[26] figyelembevétele során, amelyek hozzájárulnak a dogmafejlődéshez.

3. Egzegézis és erkölcsteológia

Hasonló megállapításokat tehetünk az egzegézis és az erkölcsteológia viszonyáról. A Biblia üdvtörténeti elbeszéléseihez a helyes emberi magatartásra vonatkozó számos utasítás kapcsolódik: parancsok, tilalmak, jogi előírások, intelmek és prófétai feddő beszédek, valamint a bölcsek tanításai. Az egzegézis egyik feladata, hogy pontosan meghatározza ennek a terjedelmes anyagnak érvényességi körét és jelentőségét, s ezzel előkészítse az erkölcsteológusok munkáját.

Ez a feladat azonban nem könnyű, mert a bibliai szövegek gyakran alig törődnek azzal, hogy különválasszák az általános érvényű erkölcsi parancsokat a rituális tisztasági előírásoktól és a sajátos jogi rendelkezésektől. Mindezek egymásba folynak. Másrészt a Bibliában az

[25] Teológiai forrás(mű). (A ford.)
[26] Teológiai források. (A ford.)

erkölcsi gondolkodás jelentős fejlődését tapasztaljuk, amely az Újszövetségben éri el tökéletességét. Nem elég tehát, ha úgy találjuk, hogy az Ószövetség megerősít egy erkölcsi álláspontot (pl. a rabszolgatartás vagy a válás gyakorlatát, háborúban az ellenség megsemmisítését); ebből nem következik az álláspont maradandó törvényesítése. Elkerülhetetlen egy olyan értékelés, amely figyelembe veszi az erkölcsi tudat előre nem látható haladását. Az Ószövetség könyvei tartalmaznak »kevésbé tökéletes és időhöz kötött« mozzanatokat (Dei Verbum, 15), amelyeket az isteni pedagógia nem tudott egy csapásra kiküszöbölni. Erkölcsteológiai tekintetben magát az Újszövetséget sem könnyű értelmezni, mert gyakran képeket, vagy túlzó, sőt kihívó módot használ, és a kereszténynek a zsidó törvényekhez való viszonya heves vitákat indított.

Az erkölcsteológusoknak tehát minden okuk megvan arra, hogy az egzegéták számára sok fontos kérdést tegyenek fel, amelyek csak ösztönözhetik azok kutató munkáját. Egyes esetekben az lesz a válaszuk, hogy az illető mai problémát egyetlen bibliai szövegrész sem tárgyalja kifejezetten. De ennek ellenére a Biblia szava, ha azt teljes dinamikájában tekintjük, sokatmondó iránymutatással segíthet. A legfőbb pontokban továbbra is a tízparancsolat etikája a döntő. Az Ószövetség már tartalmazza az »Isten képmására« teremtett emberi személy (Ter 1,27) méltóságának megfelelő magatartás alapelveit és értékeit. Ezekre az alapelvekre és értékekre még nagyobb fény vetődik az Újszövetségből annak köszönhetően, hogy Krisztusban megnyilatkozott Isten szeretete.

4. Eltérő nézőpontok és az együttműködés szükségessége

A Nemzetközi Teológiai Bizottság a dogmák értelmezéséről 1988-ban kiadott dokumentumában emlékeztet arra, hogy a legújabb korban összeütközés keletkezett az egzegézis és a dogmatika között; ezután a Bizottság hangsúlyozza a modern egzegézis pozitív hozzájárulását a rendszeres teológiához (*L`interprétation des dogmes*, 1988, C.I,1). Kiegészítésül célszerű hozzáfűzni, hogy az említett ellentétet a liberális egzegézis okozta. A katolikus egzegézis és a dogmatika között semmilyen általános összetűzés nem volt, csupán komoly feszültségek pillanatairól beszélhetünk. Az viszont igaz, hogy a feszültségek összeütközésekre vezethetnek, ha mind az egyik, mind a másik fél erőlteti és abszolút ellentétté alakítja a nézőpontok jogos különbségeit.

A nézőpontok valóban eltérnek, és el is kell térniük. Az egzegéta elsődleges feladata pontosan meghatározni a bibliai szövegek értelmét saját összefüggésükben, vagyis először irodalmi és sajátos történeti összefüggéseikben, majd pedig az Írások kánonjának kapcsolatrendszerében. Midőn az egzegéta ezt a feladatát teljesíti, a szövegek teológiai értelmét világítja meg, ha van ilyen vonatkozású jelentésük. Így folytonosság válik lehetővé az egzegézis és a későbbi teológiai meggondolás között. A nézőpontok azonban nem azonosak, mivel az egzegéta feladata alapvetően történelmi és leíró, s a Biblia értelmezésére szorítkozik.

A dogmatika művelőjére inkább vizsgálódó és rendszerező munka vár. Célja érdekében a Bibliának főként egyes meghatározott szövegei és szempontjai érdeklik; emellett meggondolásaiba bevon sok más, nem-bibliai adottságot: egyházatyák forrásértékű műveit, zsinati meghatározásokat és a tanítóhivatal más dokumentumait, a liturgiát, valamint filozófiai rendszereket és a jelen kulturális, szociális és politikai körülményeit. Feladata nem a Biblia magyarázata, hanem a keresztény hit átfogóan átgondolt megértése annak összes vonatkozásaival, különös tekintettel az emberi létet érintő döntő vonatkozására.

Vizsgálódó és rendszerező irányultsága folytán a teológia gyakran áldozatául esik annak a kísértésnek, hogy a Bibliát *dicta probantia*[27] – gyűjteménynek tekintse, amelynek a tanítás

[27] Bizonyító mondások. (A ford.)

tételeit kell igazolnia. Ma a dogmatika tudósai jobban tudatában vannak a régi szövegek irodalmi és történelmi összefüggésének s annak, hogy ez milyen fontos a helyes értelmezés érdekében; ezért gyakran figyelembe veszik az egzegéták munkáit.

A Biblia mint Isten írott szava olyan értelmi gazdagsággal bír, amit lehetetlen egészen kimeríteni, és ami nem foglalható be tökéletesen egyetlen teológiai rendszerbe sem. A Biblia egyik legfőbb szerepe, hogy provokálja a teológiai rendszereket és emlékeztessen az isteni kinyilatkoztatás, valamint az emberi realitás olyan fontos szempontjainak létezésére, amelyeket a rendszeres átgondolás során néha elfelejtettek vagy nem vélvén fontosnak elejtettek.

Másrészt az egzegézis rá van utalva a teológiai kutató munkára. A teológusok fontos kérdéseket intéznek a szövegekhez, s ezek így mutatják meg egész hatóterületüket és termékenységüket. A Biblia tudományos tanulmányozását nem szabad elkülöníteni a teológiai kutatástól, de ugyanúgy a lelkipásztori tapasztalattól valamint az egyházi elbírálástól sem. Az egzegézis akkor termi legpompásabb gyümölcseit, ha szoros kötöttségben marad a keresztény közösség élő hitével, amely az egész világ üdvösségére irányul.

IV. Szentírásmagyarázat az Egyház életében

Bár a szentírásmagyarázat az egzegéták sajátos feladata, mégsem egyedül az ő kiváltságuk. Az Egyházban a Biblia magyarázata több, mint a szövegek tudományos elemzése. Az Egyház számára a Szentírás nem egyszerűen saját keletkezését történelmileg dokumentáló gyűjtemény. A Biblia üzenetét Isten szavaként fogadja, amely itt és ma hangzik el az Egyházhoz és az egész világhoz. Ennek a hitbeli meggyőződésnek következménye, hogy a sugalmazott szövegeket aktualizáljuk, beépítjük a kultúrákba (»inkulturáljuk«), s azok hatást fejtenek ki az Egyház életében: a liturgiában, az egyéni »lectio divina«, `szent olvasás' során, a lelkipásztori munkában és az ökumenikus találkozásokban.

A) Aktualizálás

Amint az előző fejezetben láttuk, már magában a Bibliában tapasztalhatjuk az aktualizálás gyakorlatát: a későbbi szerzők egyes régebbi szövegeket új összefüggések fényében átértelmeznek, és Isten népének akkori (újabb) állapotára vonatkoztatnak. A szövegek hívő közösségekben való aktualizálásának alapja is ugyanez a meggyőződés a Szentírás mindig élő voltáról.

1. Elvek

Az aktualizálás gyakorlata a következő alapokon nyugszik:

Lehetséges az aktualizálás, mert a bibliai szöveg értelmi gazdagsága tartós értéket nyújt minden kor és minden kultúra számára (ld. Iz 40,8; 66,18-21; Mt 28,19-20). A bibliai üzenet képes arra, hogy minden nemzedék értékrendszerét és magatartási normáit viszonylagossá tegye, és ugyanakkor elmélyítse.

Aktualizálásra szükség van, mert – bár a Biblia szövegeinek üzenete örök értékű – azokat mégis múltbeli helyzetek hatása alatt és eltérő korok nyelvén fogalmazták meg. Hogy megmutathassuk, mit jelentenek ezek a szövegek a mai emberek számára, üzenetüket feltétlenül a jelen helyzetre kell vonatkoztatni, és mai nyelven kell kifejezni. Ezért a hermeneutikának azon kell fáradoznia, hogy a történeti kötöttségeken átlépve elérje az üzenet lényeges elemeit.

Ezen túlmenően az aktualizálásnak állandóan figyelnie kell azokra a sokrétű összefüggésekre, amelyek a keresztények Szentírásában az Új- és az Ószövetség között fennállnak. Hiszen az Újszövetség beteljesítése, ugyanakkor túllépése az Ószövetségnek. Az aktualizálás a két Szövetség ilyen dinamikus egységének erőterében történik.

Az aktualizálást mindig a hívő közösség élő hagyományának dinamikája hozza létre. Ez pedig egyértelműen utódja azoknak a közösségeknek, amelyekben a Szentírás keletkezett, s ahol megőrizték és áthagyományozták azt. A hagyománynak kettős szerepe van az aktualizálásban: egyrészt megóvja azt az elhajló értelmezésektől, másrészt gondoskodik az eredeti dinamika továbbviteléről.

Az aktualizálás tehát semmi esetre sem jelenti a szövegek manipulálását. Nem arról van szó, hogy a bibliai szövegekbe új véleményeket vagy ideológiákat olvassunk bele, hanem arról, hogy becsületesen nyomozzuk ki azt az üzenetet, amit ezek a szövegek a mai kor számára tartalmaznak. A keresztény Egyházban a Biblia szövege minden korban élő tekintély. Bár a keletkezése óta sok évszázad múlt el, megmarad annak a kiváltságos útmutatónak, amelyet nem lehet manipulálni. Az Egyház Tanítóhivatala »nincs fölötte az Isten szavának, hanem szolgálja azt, amennyiben csak azt tanítja, ami át van hagyományozva. Isteni parancs alapján, a

Szentlélek vezetésével áhítatosan hallgatja, szentül őrzi és hűségesen kifejti azt« (*Dei Verbum*, 10).

2. Módszerek

A felsorolt elvekre épülnek az aktualizálás különféle módjai.

Az aktualizálást, amely már a Bibliában is megfigyelhető, tovább gyakorolták a későbbi zsidó hagyományban, mégpedig – amint a targumok és a midrások tanúsítják – többféle eljárás szerint: felvonultatva a párhuzamos helyeket (gezerah savah), változtatva, mással felcserélve a szöveg olvasási módját *(„al tiqré”*), második értelmet adva („*tarté misma”*), stb.

Az egyházatyák a maguk részéről a tipológia és az allegorizmus felhasználásával aktualizálták a bibliai szövegeket, úgy, hogy azok érthetően vonatkozzanak saját koruk keresztényeinek helyzetére.

Ma az aktualizálás során figyelembe kell venni a gondolkodási módok és a magyarázat módszereinek fejlődését is.

Minden aktualizálásnak feltétele a szöveg helyes egzegézise, amely megállapítja a *szó szerinti értelmet*. Ha a szöveget aktualizáló olvasó maga nem képzett a szentírásmagyarázatban, akkor megfelelő eligazítást kell keresnie, amely lehetővé teszi, hogy találó és hibátlan magyarázatot adjon.

Az aktualizálásnak egyik legbiztosabb és legtermékenyebb módja, ha a Szentírást magával a Szentírással értelmezzük; ez vonatkozik például az Ószövetségnek azokra a szövegeire, amelyek új jelentést nyertek vagy már magában az Ószövetségben (pl. a Kiv 16-ban szereplő manna a Bölcs 16,20-29-ben), vagy az Újszövetségben (ugyanaz a Ján 6-ban). Mi, keresztények, egy bibliai szöveg aktualizálása során nem tekinthetünk el attól, hogy azt Krisztus titkára és az Egyházra vonatkoztassuk. Nem volna helyes például, ha a keresztények felszabadító harcának mintájaként csak ószövetségi epizódokat vonultatnánk fel (Kiv; 1-2 Makk).

A hermeneutika tudománya az aktualizáló értelmezéshez három lépést javasol: 1/ az igét egy adott helyzetben hallgatjuk; 2/ kiválasztjuk a jelen helyzetnek azokat a vonatkozásait, amelyeket a bibliai szöveg megvilágít vagy kérdésessé tesz; 3/ a bibliai szövegek értelmi gazdagságából kikeressük azokat az elemeket, amelyek alkalmasnak látszanak a jelen helyzet pozitív átalakítására, összhangban Isten üdvözítő akaratával Krisztusban.

Az aktualizálásnak köszönhetően a Biblia képes megvilágítani sok mai problémát, pl. az egyházi szolgálatokkal (tisztségekkel) kapcsolatos kérdéseket, az Egyház közösségi természetét, a szegények iránt való különös elkötelezettséget, a felszabadítási teológiát, a nők helyzetét, stb. Az aktualizálás eligazítást adhat olyan, a mai ember számára fontos értékekkel kapcsolatban is, mint a személyiségi jogok, az emberi élet védelme, a természet megőrzése, a törekvés egyetemes békére.

3. Határok

Minden aktualizálásnak – hogy összhangban maradjon a Bibliában kifejezett üdvözítő igazsággal – tiszteletben kell tartania bizonyos határokat, amelyeket nem léphet át.

A Szentírás minden értelmezése szükségszerűen leszűkített, mégis el kell utasítani a bibliamagyarázat *irányzatos* (tendenciózus) módjait. A Biblia szövege nem válhat mentséggé és egyoldalú célok kiszolgálójává (amint ez egyes szekták, pl. a Jehova tanúi aktualizálásaiban történik).

Az aktualizálás értékét veszti, ha a bibliai szöveg alapvető irányultságaival *összeegyeztethetetlen elméleti alapfeltevésekre* támaszkodik, például olyan racionalizmusra, amely szemben áll a hittel, vagy az ateista materializmusra.

Természetesen el kell utasítanunk minden, *az evangéliumi igazságossággal vagy szeretettel* ellentétes aktualizálást is, pl. az olyanokat, amelyek fajgyűlöletet, antiszemitizmust, férfi vagy női szexuális szabadosságot akarnak levezetni a bibliai szövegekből. Különös eréllyel és teljesen a II. Vatikáni Zsinat szellemében (*Nostra Aetate,* 4) feltétlenül meg kell akadályozni az Újszövetség bizonyos szövegeinek olyan aktualizálását, hogy azok a zsidókkal szemben ellentétes beállítottságot kelthessenek, vagy azt erősíthessék. Éppen ellenkezőleg, a múlt tragikus eseményeinek ismételten nyomatékosan arra kell emlékeztetniük bennünket, hogy az Újszövetség kijelentései szerint a zsidók Isten előtt »kedvesek« maradnak, »Isten ugyanis nem bánja meg kegyelmi adományát és meghívását« (Róm 11,28-29).

Az ilyen elhajlásokat megelőzzük, ha az aktualizálás helyes szövegmagyarázatból indul ki, és – az egyházi tanítóhivatal vezetésével – az élő hagyomány távlatában történik.

Ugyanakkor a kisiklások veszélye nem gátolhat meg bennünket annak az elháríthatatlan feladatunknak a teljesítésében, hogy a Biblia üzenetét eljuttassuk korunk embereinek fülébe és szívébe.

B) Inkulturáció

Az aktualizálás által válik lehetővé, hogy a Biblia minden korban megteremje gyümölcsét. Ezzel párhuzamos az a fáradozás, amely arra irányul, hogy ezeket az értékeket a világ különböző országaiban és kultúrköreiben meghonosítsuk, azokba beépítsük. Az inkulturáció gyökerezteti meg a Biblia üzenetét a kultúra legkülönbözőbb területein. Természetes azonban, hogy a kultúrák között egyezések is vannak. Bizonyos értelemben minden hiteles kultúra hordoz egyetemes értékeket, amelyek ugyanazon egy Istentől származnak.

Az inkulturáció teológiai alapja az a hitbeli meggyőződés, hogy Isten szava magasabb szintre emeli (»transzcendálja«) azokat a kultúrákat, amelyekben megszólal, valamint hogy képes belépni más kultúrákba, és azokban tovább élni, s így minden embert a saját kulturális közegében tud elérni. Ez a meggyőződés magából a Bibliából ered, amely már a Teremtés könyvétől kezdve egyetemes távlatokkal rendelkezik (Ter 1,27-28). Ez folytatódik az Ábrahám és utódai által minden népre kiáradó áldás ígéretével (Ter 12,3; 18,17-18), majd végérvényesen teljesül, amikor a keresztény igehirdetés eljut »minden néphez« (Mt 28,18-20; Róm 4,16-17; Ef 3,6).

Az inkulturáció első lépése az, hogy a sugalmazott Írást *lefordítják* más nyelvre. Erre a fokra már az Ószövetség korában eljutottak, amikor a Biblia héber szövegét szóban arámra (Neh 8,8.12) és írásban görögre fordították. Egy fordítás valójában mindig több, mint az eredeti szövegnek egyszerű áttétele egy másik nyelvre. Valamely nyelvről egy másikra való áttérés szükségképpen magával hozza a kulturális közeg megváltozását: egy új nyelvben nem ugyanazok a fogalmak, s eltérő a jelképek jelentése is, mert azok más gondolkodási hagyományokból és eltérő életformákból származnak.

A görögül írt Újszövetségben minduntalan felfedezhetjük az erőteljes inkulturációt, hiszen ez az írás Jézus palesztínai üzenetét a zsidó-hellénista kultúrába ülteti át, s ezáltal kifejezi azt világos szándékot, hogy átlépje egy meghatározott kulturális környezet határait.

Bár a fordítás döntő fontosságú, önmagában mégsem elég a bibliai üzenet valódi inkulturálásához. Folytatódnia kell olyan *magyarázatban*, amely a Biblia üzenetét mélyebb kapcsolatba hozza a gondolkodási és kifejezési módokkal, az érzésvilággal és életmóddal, amelyek a sajátjai valamennyi helyi kultúrának. A magyarázat után következnek az inkulturáció további lépcsői, és ezek elvezetnek a helyi keresztény kultúra kialakításához, amely hatással van a lét valamennyi területére (imádság, munka, társadalmi élet, népszokások, jog és törvények, tudomány és művészet, filozófiai és teológiai gondolkodás). Isten szava valójában mag, amely a saját földterületéről mindazt magába szívja, ami a növekedéséhez és terjedéséhez szükséges (vö. *Ad Gentes*, 22). Ezért a keresztények (férfiak és nők egyaránt)

igyekezzenek felismerni, »milyen kincseket osztott ki a népeknek a bőkezű Isten. Egyúttal igyekezzenek ezeket a kincseket az evangélium fényébe állítani, felszabadítani, és az üdvözítő Isten uralma alá visszavezetni« (*Ad Gentes*, 11).

Amint láthatjuk, itt nem egyirányú folyamatról van szó, hanem »kölcsönös gazdagításról«. Egyrészt a különböző kultúrákban található értékek lehetővé teszik, hogy Isten szava új gyümölcsöket teremjen, másrészt Isten szavának fényében kiválasztódik a kultúrákban rejlő igazi érték, s különválik attól, ami bennük negatív. Így kibontakozhatnak az illető kultúra legjobb elemei. A Jézus személyéhez, húsvéti titkának hatóerejéhez és az ő Egyház iránti szeretetéhez való igazi hűség meg fog akadályozni a tévedéseket: az üzenet felszínes »beillesztését« és a szinkretista keveredést (ld. *Ad Gentes*, 22).

A keresztény Keleten és a Nyugat országaiban az inkulturáció már az első századoktól kezdve folyt, és jól láthatóan igen gyümölcsöző volt. Sohasem szabad azonban befejezettnek tekintenünk az inkulturációt. Mindig újra munkálnunk kell, hiszen egyetlen kultúra sem befejezett. Más a helyzet azokban az országokban, amelyekben az evangelizálás csak a kezdeteknél tart. Ezekben ugyanis valóban elkerülhetetlen, hogy a hithirdetők abban a formában viszik el hozzájuk Isten szavát, ahogyan az kezdetben a saját hazájukban inkulturálódott. Az új helyi egyházaknak ezután azon kell fáradozniuk, hogy túlhaladják a Bibliának ezt a számukra idegen megközelítését, és olyanná alakítsák azt, amely saját országuk kultúrájának megfelel.

C) A Szentírás használatáról

1. A liturgiában

A Szent Írások olvasása az Egyház születése óta egészen a keresztény liturgiához tartozik, amely távolabbi örököse a zsinagógai liturgiának. A keresztények még ma is elsősorban a liturgiában, különösen a vasárnapi eucharisztia-ünnepen kerülnek kapcsolatba a Szentírással.

A bibliai szövegeket legjobban éppen a liturgia aktualizálja, főként a szentségek liturgiája; a szentségeknek pedig csúcsa és középpontja az eucharisztia ünneplése, mivel az az igehirdetést a Krisztus körül egybegyűlt, Istenhez közeledni akaró hívő közösség középpontjába állítja. Ekkor Krisztus »jelen van igéje által, minthogy Ő maga szól hozzánk, amikor az Egyházban a Szentírást olvassák« (*Sacrosanctum Concilium*, 7). Így válik az írott szöveg élő szóvá.

A II. Vatikáni Zsinat által elhatározott liturgikus reform arra törekedett, hogy gazdagabb bibliai táplálékot kínáljon a katolikusoknak. A vasárnapi olvasmányok három ciklusa kiváltságos helyet biztosít az evangéliumoknak, hogy kiemelje Krisztus titkát, mint üdvösségünk forrását. Amikor ezek a ciklusok következetesen az Ószövetség valamely szövegét helyezik az evangélium szövege mellé, akkor a tipológia útját követik. Mindazonáltal ez, amint tudjuk, nem egyetlen módja a Szentírás olvasásának.

A homília, amely határozottan aktualizálja Isten szavát, teljesen és egészen a liturgiához tartozik. Erre még visszatérünk a Biblia szerepére a lelkipásztorkodásban.

A Zsinat alapján létrehozott perikópás könyvnek alkalmat kell adnia a Szentírás »gazdagabb, változatosabb és alkalmasabb« olvasására (*Sacrosanctum Concilium*, 35). Jelenlegi formájában azonban csak részben felel meg ennek a célnak. Mégis voltak már pozitív ökumenikus hatásai. Egyes országokban azonban így is kitűnt, hogy milyen kevéssé »otthonosak« a Szentírásban a katolikusok.

Az Egyházban minden egyes szentség ünneplésének lényeges eleme az igeliturgia. Ez nem csupán olvasmányok egymásutánjából áll, hiszen ugyanúgy jelen vannak a csend és az ima pillanatai is. Ez a liturgia, főként pedig az Imaórák Liturgiája a Zsoltárok könyvéből merítenek, amikor a keresztény közösség imáját vezetik. A himnuszokat és imákat egészen áthatja a Biblia nyelve és jelképrendszere. Ezért a liturgikus ünneplést feltétlenül bele kell ágyazni a Szentírás olvasásának rendszeres gyakorlatába.

A szentírási olvasmányokban »Isten szól népéhez« (Missale Romanum, n. 33). Ezért az igeliturgia nagy gondosságot igényel mind az olvasmányok felolvasásában, mind azok magyarázatában. Így a liturgikus cselekmények jövendő vezetőinek és mindazoknak, akik azokban szerepet vállalnak, olyan képzést kell kapniuk, amely megfelel a teljesen megújított ige-istentisztelet követelményeinek. Így tudja az Egyház – az összes résztvevők fáradozásának köszönhetően – betölteni a rá bízott küldetést, hogy »szüntelenül vegye és nyújtsa a híveknek az élet kenyerét mind Isten igéjének, mind Krisztus testének asztaláról« (*Dei Verbum*, 21).

2. A Lectio divina vagy szent olvasás

A *Lectio Divina*[28] módszer a Szentírás egy többé-kevésbé hosszú szakaszának egyéni vagy közösségi olvasására. A Szentírást Isten szavának tekinti, amely a Szentlélek segítségével elmélkedésre, imára és szemlélődésre vezet.

[28] Isteni olvasmány. (A ford.)

Az Egyházban korábban már megvalósult gyakorlatnak felel meg az a törekvés, hogy a Szentírást rendszeresen, sőt naponta olvassuk. Ez közösségi formában igazolhatóan létezett a 3. században, Origenész idejében. Origenész szokása volt, hogy homíliáiban abból a szentírási szövegből indult ki, amelyet azon a héten folytatólag olvastak. Akkoriban naponta tartottak összejövetelt a Szentírás olvasása és magyarázata céljából. Ez a szokás azonban nem mindig talált nagy tetszésre a keresztények körében, és később el is hagyták (Origenész, *Hom.Gen.* X,1).

Bizonyítható, hogy a *Lectio Divina* főként egyéni gyakorlatként a szerzetességben már korán megvalósult. A módszert korunkban az összes klerikusok, egyházmegyei- és szerzetespapok részére javasolta a Biblikus Bizottságnak XII. Pius pápa által jóváhagyott előírása (*De Scriptura sacra*, 1950; EB 592). Így újra előtérbe került a *Lectio Divina* fontossága a maga kettős – egyéni és közösségi – vonatkozásában. A cél az, hogy »valódi és állandó szeretetet« ébresszen a Szentírás iránt, amely a lelkiélet és a gyümölcsöző apostolság forrása (EB 591 és 567), s ezt erősítse. További célja segíteni a liturgia megértését, és nagyobb szerepet biztosítani a Bibliának a teológiai tanulmányokban, valamint az imádságban.

A *Dei Verbum* zsinati konstitúció a papoknak és a szerzeteseknek egyaránt nyomatékosan ajánlja a Szentírás buzgó olvasását (Nr. 25). De felhívja »az összes keresztény híveket« is, hogy »a Szentírás gyakori olvasásával szerezzék meg „Jézus Krisztusnak fönséges ismeretét” (Fil 3,8)«. Ez újdonság! A konstitúció különféle eszközöket javasol. Az egyéni olvasás mellett ajánlja a bibliacsoportokat is. A zsinati szöveg hangsúlyozza, hogy a Szentírás olvasását imádságnak kell kísérnie, mert az mintegy felelet Isten szavára, amellyel a Szentírásban – a Szentlélek sugalmazása révén – találkozunk. A keresztény hívek a közös olvasás terén számos kezdeményezés nyomán indultak el. Csak bátorítani lehet ezt a vágyakozást Istennek s az Ő Krisztusban megvalósuló üdvözítő tervének arra a jobb megismerésére, amelyet a Szentírás tár elénk.

3. A lelkipásztori munkában

A *Dei Verbum*-nak az az ajánlása (24. p.), hogy a lelkipásztori tevékenység során lehetőleg gyakran olvassuk a Bibliát, különböző formákban valósulhat meg, és ez egyrészt a papok által használt magyarázó módszertől, másrészt a hívek felfogóképességétől függ. Három fő helyzetet különböztethetünk meg: katekézist, igehirdetést és biblikus apostolkodást. Ezeken belül még számos tényezőnek van szerepe, a keresztény élet szintjének megfelelően.

Isten szavának a *katekézisben* való kifejtéséhez (*Sacrosanctum Concilium,* 35; *Direct.catéch.gén.*, 1971,16) fő forrásként a Szentírás szolgál. Ez képezi – a hagyomány összefüggésében olvasva – a katekézis oktatásának kiindulópontját, alapját és normáját. A katekézisnek egyik célja éppen a Biblia helyes megértésébe és gyümölcsöző olvasásába való bevezetés. Így találhat rá mindenki a benne foglalt isteni igazságra, és így lesz képes nagylelkűen válaszolni arra az üzenetre, amelyet Isten intéz szava által az emberiséghez.

A katekézisnek az isteni kinyilatkoztatás történeti oldaláról kell kiindulnia, hogy Isten tervének fényében bemutassa az Ószövetség és az Újszövetség személyeit és eseményeit.

Hogy a bibliai szövegtől eljussunk annak a mi korunkra érvényes üdvösséget hozó üzenetéhez, a bibliaértelmezést többféle módon is végezhetjük; ezek mindegyike más és más eredményre vezethet. A katekézis hatékonysága természetesen függ a választott hermeneutika[29] értékétől. Fennáll ugyanis annak a veszélye, hogy megelégszünk felszínes magyarázatokkal, amelyek megragadnak a Biblia különböző eseményeinek és személyeinek időrendi tárgyalásánál.

[29] Értelmezési mód. (A ford.)

Természetes, hogy a katekézisben a bibliai szövegeknek csak egészen kis részét értékesítjük. Rendszerint mindenekelőtt az Újszövetség és az Ószövetség elbeszélései kerülnek sorra. A tízparancsolat is kiemelt helyen szerepel. Arra azonban figyelni kell, hogy szóhoz jussanak a próféták, a bölcsességi tanítások és az Evangélium nagy beszédei, pl. a hegyi beszéd is.

Az Evangélium bemutatásának Krisztussal való találkozásra kell vezetnie, hiszen Ő mintegy kulcsa az egész bibliai kinyilatkoztatásnak, és Isten felhívását adja át, amelyre válaszolnunk kell. A próféták, valamint az »ige szolgái« (Lk 1,2) üzenetét úgy kell hirdetni, hogy a mai keresztények felismerjék: az üzenetek nekik szólnak.

Hasonló megállapítások vonatkoznak a *prédikációra*, amelynek a régi szövegekből a mai keresztény közösségek igényeinek megfelelő szellemi táplálékot kell teremtenie.

Ma a prédikáció szolgálatát főként a homíliában gyakoroljuk, az eucharisztia megünneplése első részének végén, Isten igéjének felolvasása után.

A homília a bibliai szövegek magyarázatában nem térhet ki minden részletre. Annál fontosabb, hogy kiemelje a szövegeknek azokat a fő elemeit, amelyek leginkább képesek megvilágítani a hitet és segíteni az egyéni, valamint a közösségi keresztény életet. Lényeges, hogy ezeknek az elemeknek a magyarázatakor azokat aktualizáljuk és inkulturáljuk, amint ezt az előbbiekben kifejtettük. Ehhez a hermeneutika érvényes elveit használjuk. Ezért aki ebben a tekintetben nem eléggé felkészült, az többnyire elhagyja a szentírási olvasmányok mélyebb megragadását, és megelégszik moralizáló gyakorlati alkalmazásokkal, vagy kizárólag aktuális kérdésekről beszél, anélkül, hogy szembesítené azokat Isten igéjével.

Egyes országokban vannak olyan kiadványok, amelyeket egzegéták segítségével azért hoztak létre, hogy segítsék a lelkipásztori munka felelőseit a liturgia bibliai olvasmányainak helyes értelmezésében és érvényes aktualizálásában. Kívánatos, hogy az ilyen fáradozások méltó visszhangra találjanak.

Nem szabad azonban egyoldalúan a hívők kötelességeit hangsúlyozni. A Biblia üzenete feltétlenül meg kell hogy őrizze saját jellegét, mint örömhír arról az üdvösségről, amelyet Isten ajándékoz nekünk. A prédikáció sokkal eredményesebb és sokkal hívebb is a Bibliához, ha abban segíti a hívőket, hogy »ismerjék fel Isten ajándékát«(Jn 4,10) úgy, amint azt a Szentírás kinyilatkoztatja, és hogy elfogadólag vegyék észre az ebből az ajándékból fakadó igényeket.

A *biblikus apostolkodás* célja terjeszteni a Bibliát mint Isten szavát és az élet forrását. Elsősorban a Szentírás különböző nyelvekre való fordítását, valamint ezeknek a fordításoknak a terjesztését segíti. Létrehoz és támogat számos kezdeményezést: bibliakörök alakulását, előadásokat a Szentírásról, bibliahetek rendezését, folyóiratok és könyvek kiadását stb.

Ebben nagy részt vállalnak azok az egyházi egyesületek és mozgalmak, amelyek cselekvéseik középpontjába állítják a Szentírásnak a hit szemével és keresztény elkötelezettséggel való olvasását. Számos »bázisközösség« a Bibliának rendeli alá összejöveteleit, és hármas célt tűz ki maga elé: a Biblia megismerését, a közösségépítést és a nép szolgálatát. Itt is hasznos az egzegéták segítsége, hogy elkerüljék a gyenge alapon álló aktualizálásokat. De örülhetünk annak, hogy a Szentírást a szegények, az egyszerű emberek kezében látjuk. Az ő értelmezésük és aktualizálásuk lelki és egzisztenciális szempontból jobban megvilágítja a szöveget, mint amilyen megvilágítást egy csak önmagára figyelő tudomány képes nyújtani (vö. Mt 11,25).

A tájékoztatási eszközök, a sajtó, a televízió stb. növekvő jelentőssége azt kívánja, hogy ezeknek az eszközöknek az útján is hatásosan hirdessük Isten szavát és terjesszünk »bibliai« ismereteket. Azonban egyrészt az eszközök sajátsága, másrészt a széles közönségre gyakorolt igen erős befolyásuk a használatukhoz különleges kiképzést kíván, és így meg lehet akadályozni a Biblia szánalmasan rögtönzött vagy hatásvadászó kezelését.

Akár katekézisről, akár igehirdetésről, akár biblikus apostolkodásról van szó, a szentírási szöveget mindig a neki járó tisztelettel kell magyarázni.

4. Az ökumenében

Bár az ökumené sajátos és szervezett mozgalomként aránylag új, mégis Isten népe egységének gondolata, amit ez a mozgalom igyekszik megújítani, mélyen a Szentírásban gyökerezik. Ez az egység az Úrnak állandó gondját képezte (Jn 10,16; 17,11.20-23). Ez a keresztények egysége a hitben, a reményben és a szeretetben (Ef 4,2-5), a kölcsönös tiszteletben (Fil 2,1-5) és a szolidaritásban (1 Kor 12,14-27; Róm 12,4-5), de egyúttal és mindenekelőtt a szerves egység Krisztussal, amint egységet alkotnak a szőlővesszők és a szőlőtő (Jn 15,4-5), a tagok és a fej (Ef 1,22-23; 4,12-16). Ennek az egységnek olyan tökéletesnek kell lennie, mint az Atya és a Fiú egysége (Jn 17,11.22). Ehhez a Szentírás szolgáltatja a teológiai alapot (Ef 4,4-6; Gal 3,27-28). Ennek a konkrét és élő mintája az első apostoli közösség (Csel 2,44; 4,32).

Az ökumenikus párbeszéd legtöbb problémája kapcsolatban van a bibliai szövegek magyarázatával. E problémák némelyike teológiai jellegű és összefügg az eszkatológiával, az Egyház szerkezetével, a primátussal és a kollégialitással, a házassággal és a válással, a nők papi tisztségével stb. Mások egyházjogi és joghatósági jellegűek; ezek az egyetemes Egyház és a helyi egyházak kormányzását érintik. Ismét mások kizárólag biblikusak, mint a kánoni könyvek jegyzéke, egyes hermeneutikai álláspontok stb.

A bibliai egzegézis ugyan biztosan képtelen egyedül megoldani mindezeket a problémákat, de hivatása, hogy fontos részt vállaljon az ökumenében. Máris sikerült figyelemreméltó haladást elérni. A különböző keresztény hitvallású egzegéták – annak köszönhetően, hogy azonos módszereket fogadtak el és hasonló hermeneutikai célokat tűztek ki, – nagyfokú egyetértésre jutottak a Szentírás értelmezésében, amint ezt a különböző ökumenikus bibliafordítások szövege és megjegyzései, valamint más publikációk is mutatják.

Másrészt bizonyos szövegrészek tekintetében a szentírásmagyarázat eltérései gyakran szemmel láthatóan ösztönző hatásúak is. Ezek némely esetben gazdagítják és kiegészítik egymást. Így van ez olyankor, ha az említett helyek a különböző keresztény közösségek saját hagyományának különös értékeit fejezik ki, és így sokoldalúan mutatják be Krisztus titkát.

A keresztények számára a Biblia képezi a hitszabály közös alapját. Ezért az ökumenikus feladat az összes kereszténye arra készteti, hogy olvassák újra a sugalmazott szövegeket, engedjék, hogy azok tanítsák őket a Szentlélek vezetésével, és elmélkedjék át azokat szeretetben, őszintén és alázatosan. A szentírási szövegek – abban a mértékben, ahogyan életre váltják őket – elvezethetnek a szív megtérésére és az életszentségre, ezek pedig, a keresztények egységéért mondott imával együtt a lelkét képezik minden ökumenikus mozgalomnak (ld. *Unitatis Redintegratio*, 8). Ebből kifolyólag fontos lehetővé tenni, hogy a hívők minél nagyobb számban beszerezhessék a Bibliát, fontos bátorítást adni ökumenikus fordításokra (hiszen a közös szöveg elősegíti a közös olvasatot és a közös értelmezést), és fontos támogatni az ökumenikus imacsoportokat, hogy így valódi, élő bizonyítékkal segítsük újra elérni a sokféleségben a teljes egységet (ld. Róm 12,4-5).

Záró következtetések

Mindabból, ami ezekben a hosszú, másrészt mégis túl tömör eszmefuttatásokban szóba került, első következtetésként az derül ki, hogy a Biblia egzegézise pótolhatatlan feladatot tölt be az Egyházban és a világban. Illúzió volna, ha a Bibliát nélküle akarnánk megérteni. Ez egyúttal a sugalmazott Írás iránti tisztelet hiányát is jelentené.

A fundamentalisták szeretnék az egzegétákat csupán fordítóknak tekinteni. Ugyanakkor nem veszik figyelembe, hogy már a Biblia fordítása is egzegézis. Vonakodnak attól, hogy egzegétikai kutatást folytassanak. Nem veszik számításba azt, hogy annak a dicséretes fáradozásnak ellenére, amelyet Isten egész szava iránti hűség érdekében kifejtenek, valójában olyan utakra térnek, amelyek távolabbra viszik őket a szentírási szövegek pontos értelmétől és ezáltal a megtestesülés következményeinek teljes elfogadásától. Hiszen az örök Ige megtestesülése a történelemnek egy meghatározott idejében történt, pontosan körülírható társadalmi és kulturális környezetben. Aki meg akarja érteni Isten szavát, annak azt alázatosan ott kell keresnie, ahol hallhatóvá lett, és nem utasíthatja el az emberi megértést segítő módszerek használatát. Isten az Ószövetség kora óta igénybe vette az emberi nyelv lehetőségeit, de ugyanakkor a szavát alá kellett rendelnie e nyelv összes kötöttségeinek. A sugalmazott Írás iránti igazi tisztelet azt jelenti, hogy nem mulasztunk el semmilyen szükséges erőfeszítést, ami lehetővé teszi értelmének helyes megragadását. Az teljesen lehetetlen, hogy minden keresztény saját maga ismerje a bibliai szövegek jobb megértéséhez szükséges összes kutatási területeket. Ez az egzegétákra bízott feladat. E területnek ők az illetékesei, mindenki hasznára.

Második záró következtetésként azt kell hangsúlyoznunk, hogy a Biblia szövegeinek értelmezéséhez természetszerűleg szükséges a történeti-kritikai módszer alkalmazása, legalábbis fő vonalaiban. A Bibliát ténylegesen nem mint időtől független igazságok közvetlen kinyilatkoztatását ismerjük meg, hanem sokkal inkább mint írásos bizonyítékát annak, hogy Isten ismételten belenyúl az emberi történelembe, és ezáltal nyilatkoztatja ki magát. Eltérőleg más vallások szent tanításaitól a Biblia üzenete mélyen a történelem talajába ereszti gyökereit. Ez az oka annak, hogy a bibliai Írásokat azok történeti létrejöttének vizsgálata nélkül nem érthetjük meg helyesen. Az egzegézishez szükséges a »diakronikus« kutatás. Ezt a »szinkron« megközelítések, bármennyire hasznosak is, soha nem pótolhatják. A történeti módszerek maradnak meg olyan alapként, amelyet a többi módszereknek és megközelítéseknek legalább fő vonalaiban feltételezniük kell, és amely nélkül maguk sem nyújthatják a legjobbat.

Ezzel a feltétellel a szinkron megközelítések (a retorikus, a narratív, a szemiotikus és más módszerek) hozzájárulhatnak az egzegézis megújulásához, és bővíthetik egzegétikai belátásunkat és ismereteinket. A történeti-kritikai módszer valójában nem igényelhet monopóliumot. Tudatában kell lennie saját határainak és azoknak a veszélyeknek is, amelyeknek ki van téve. A filozófiai hermeneutikák legújabb fejlődése, valamint az, amit a Szentírásnak a Biblia hagyományán belüli és az Egyház hagyományában való értelmezéséről megállapítottunk, új megvilágításba helyezték az értelmezés problémáját, amit a történeti-kritikai módszer nem mindig vett észre. Ennek a módszernek az a legfőbb elve, hogy a szövegek értelmének megállapítása céljából azokat eredeti történeti összefüggésükbe helyezi, és ezért néha kevésbé nyitott a jelentés dinamikus vonatkozása, valamint az értelem további fejlődésének lehetősége irányában. Nevezetesen ha nem jut el a redakciótörténetig, hanem megáll a források kérdésénél és a szövegek irodalmi rétegeinél, akkor nem jól tölti be egzegétikai feladatát.

A nagy hagyományhoz való hűségből, amiről maga a Biblia is tanúskodik, a katolikus egzegézisnek, amennyire csak lehet, el kell kerülnie az ilyenfajta »szakmai rövidlátást«, és meg

kell őriznie teológiai tudományágként való azonosságát, amelynek fő célja a hit elmélyítése. Ez semmiképpen nem jelent igénycsökkenést a szakszerű tudományos kutatómunkában, vagy a módszerek részrehajló alkalmazását apológiai érdekből. Minden kutatási területnek (szövegkritika, nyelvészet, irodalmi elemzés stb.) megvannak a saját szabályai, amelyeket a kutatásnak mindentől függetlenül követnie kell. De az egzegézis e szakterületeinek egyike sem öncélú. Az egzegézis szervezett munkájának egészében a fő célra való irányításnak kell meghatározónak maradnia; csak így kerülhetjük el a tévutakat és zsákutcákat. A katolikus egzegézis nem hasonlíthat olyan vízfolyáshoz, amely szőrszálhasogató elemzésben reked meg. Döntően fontos feladatot kell betöltenie az Egyházban és a világban: nyújtania kell a saját részét a Szentírás sugalmazott üzenetének lehetőleg hiteles közvetítéséhez.

Erőfeszítései máris ebben az irányban hatnak. Közreműködik a többi teológiai tudományágak megújulásában, és Isten szava aktualizálásának, valamint inkulturálásának lelkipásztori munkájában. Fejtegetéseink megvizsgálták a jelenlegi problémákat, és ezekkel kapcsolatban megfogalmaztak néhány gondolatot. Remélhetőleg ez segíteni fog a katolikus egzegéták szerepének tisztázásában és tudatosításában.

Róma, 1993. ápr. 15-én